

En tilbakeholden moralist

Norges utenrikspolitikk overfor Irak under Iran-Irak-krigen, 1980-1989

Rune Mo Mesøy

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2015

En tilbakeholden moralist

Norges utenrikspolitikk overfor Irak under Iran-Irak-krigen: 1980-1989

© Rune Mo Mesøy

2015

En tilbakeholden moralist: Norges utenrikspolitikk overfor Irak under Iran-Irak-krigen, 1980-1989

Rune Mo Mesøy

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Underveis i arbeidet med masteroppgaven har jeg fått god hjelp og støtte, faglig som moralsk. Først og fremst vil jeg takke Hilde Henriksen Waage for god og inspirerende veiledning underveis i arbeidet med masteroppgaven. Den moralske og faglige støtten har utvilsomt hjulpet meg i prosessen. Jeg vil også spesielt rette en takk til Helge Jensehaugen for gode kommentarer og innspill til utkast underveis i arbeidet. Takk til medstudenter på seminar for kritikk, råd og innspill.

Takk til Markus Kjelløkken for gjennomlesing av oppgaven og språkvask. Takk til mine besteforeldre Turid og Odd for hjelp til tyding av til tider uleselig håndskrift i kildene. Takk til familie og venner for oppmuntring.

Oslo, november 2015

Rune Mo Mesøy

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 - Introduksjon.....	1
Teorier om Norges utenrikspolitiske tradisjoner	1
Norsk Midtøsten-politikk.....	3
Litteratur	5
Primærkilder	6
Kapittel 2 - Fra britisk mandatområde til diktatur	7
Britisk mandat og kongedømme.....	7
Revolusjonen i 1958.....	11
Baath-partiets første år	12
Baath-partiets statskupp i 1968	13
Saddam Hussein på fremmarsj.....	14
Et kurdisk problem.....	16
Saddam Hussein – drivkraften	17
Veien mot diktatur	18
Kapittel 3 - Et dalende engasjement - 1980-1983	21
Irak går til krig	21
Norge i FNs sikkerhetsråd	23
En truet skipsfart.....	25
Videre norsk engasjement.....	27
Avtagende engasjement.....	29
USAs frykt for Iran	31
Nye angrep mot skipsfarten	32
Norsk dualisme – moralisme og egeninteresse.....	34
Kapittel 4 - Engasjement på forespørsel - 1983-1986	39
Franske fly – vestlig frykt.....	39
Bidrag til IRKK	42
Skipsfart i Persiabukta	44
Kjemiske våpen	45
Tankskipskrigføring.....	48
Norsk stillhet	51
FN spør – Norge bidrar	53
Navigasjonsfrihet.....	55
Irak i forsvarsposisjon.....	57

Kjemiske våpen mot sivile.....	58
Oljetilførsel.....	61
Kapittel 5 – Den glemte krig – 1986–1989.....	63
Gjensidige påstander	63
Kjemiske våpen i stor skala.....	66
Skipsfart og sivile mål.....	68
Den glemte krig	69
Energi og skipsfart.....	72
NATO og FN.....	74
Folkemord mot kurderne	77
Krigen tar slutt.....	80
Krigsfanger – Et humanitært spørsmål	82
Kapittel 6 – Konklusjon	85
Norsk FN-engasjement	85
Konflikten utvides	86
Skipsfart og kjemiske våpen	88
Et internasjonalisert konfliktbilde.....	90
Folkemord mot kurderne, våpenhvile og krigsfangespørsmål	91
En tilbakeholden moralist	93
Litteratur	94
Kilder	96
Nettkilder	96
Utenriksdepartementets arkiv, Oslo (UD).....	96
Vedlegg: Kart.....	97
Kart 1: Folkegrupper i Irak.	97
Kart 2: Irak 1976.....	98
Kart 3: Iran 1986.	99

Kapittel 1 - Introduksjon

I perioden mellom 1980 og 1988 var Irak i krig med Iran. Irak invaderte Iran høsten 1980 med håp om en kortvarig, begrenset krig. Krigen ble langvarig, og hadde territoriale aspekter ved seg. Det var uenighet om grensen mellom landene. Iraks president Saddam Hussein ønsket å sikre Irak bred tilgang til Persiabukta, og ville dermed sikre kontroll over grenseelva Shatt al-Arab. FN engasjerte seg tidlig i konflikten for å få partene til å avslutte kamphandlingene og inngå en våpenhvile. FNs sikkerhetsråd fikk på plass flere resolusjoner som krevde våpenhvile i løpet av den åtte år lange krigen. I løpet av krigen angrep både Irak og Iran den internasjonale skipstrafikken i Persiabukta. Norge var en betydelig skipsfartsnasjon og hadde interesse av at skipstrafikken kunne opprettholdes i trygge omgivelser. Irak benyttet seg av kjemiske stridsmidler mot iranske styrker ved flere anledninger i krigen. Dette medførte brudd på folkerettslige og humanitære prinsipper.

Norge hadde tradisjonelt sett ikke hatt mye befatning med Irak. Irak var et arabisk land som lå utenfor Norges naturlige interessesfære, noe som naturligvis påvirket Norges forhold til landet. De folkerettslige aspektene ved Iran-Irak-krigen samt angrep på sivil skipstrafikk, gjorde at Det norske utenriksdepartementet (UD) åpnet øynene for det arabiske landet ved Persiabukta. Denne avhandlingen vil være en studie av Norges politikk overfor Irak under Iran-Irak-krigen. Oppgaven tar også for seg året 1989 for å få med krigens etterspill og Norges politikk overfor Irak i kjølvannet av krigen. Norge forholdt seg nøytralt i krigen, og ønsket å opptre på en så upartisk måte som mulig. Dette medførte at Utenriksdepartementet var tilbakeholdent og forsiktig i sin politikk overfor Irak. En betydelig del av den norske politikken overfor Irak ble kanalisert gjennom FN.

Hvordan bidro norske myndigheter i FN til å finne en fredelig løsning på konflikten? Hvordan reagerte norske myndigheter på angrep på skipsfart og bruken av kjemiske våpen? Hvorfor handlet Norge slik de gjorde overfor Irak?

Teorier om Norges utenrikspolitiske tradisjoner

Utgangspunktet for oppgaven er de alminnelige teoriene om Norges utenrikspolitiske tradisjoner etter andre verdenskrig. Oppgaven utforsker hvorvidt Norges utenrikspolitikk

overfor Irak under Iran-Irak-krigen også passer inn under disse alminnelige teoriene om Norges utenrikspolitiske tradisjoner.

Det har vært bred konsensus om hovedtrekkene i Norges utenrikspolitiske tradisjoner. Én grunnstein er at Norge har blitt beskrevet som en moralsk stormakt og en fredsnasjon. Norges støtte til verdensorganisasjonen FN og norsk forfektelse av folkerettslige og humanitære prinsipper har også blitt fremhevet. Etter andre verdenskrig satte norske myndigheter sin lit til FN, som ble omtalt som en bærebjelke i norsk utenrikspolitikk.¹ Som et lite land i verden hadde Norge fordel av å jobbe for et organisert verdenssamfunn. Et verdenssamfunn bygd på folkerettslige prinsipper og samarbeid var viktig for Norge for å fremme fred i verden. Dermed ble FN en viktig bærebjelke i norsk utenrikspolitikk. Gjennom FN kunne alle stater, små som store, samarbeide side om side for å finne løsninger på verdensproblemer.

Hallvard Kvale Svenbalruds doktorgradsavhandling "Foundation and Ornament: The United Nations as "Cornerstone of Norwegian Foreign Policy," 1970-2005" fra 2012 gir et godt innblikk i Norges FN-politikk. I avhandlingen legger Svenbalrud fram hovedlinjer i norsk FN-politikk. Det har vært konsensus om den norske FN-politikken. Det norske fokuset har vært på utviklingen og etterlevelsen av folkerett, prinsippet om universelt medlemskap, og støtte til FN-pakten, FNs sikkerhetsråd og FNs generalsekretær. Svenbalrud skriver om hva som har vært den norske holdningen overfor FNs institusjoner, og hvor viktig FN har vært i norsk utenrikspolitikk.² Norske myndigheter satte sin lit til FN som konfliktløser i verden, og vektla dette også i Iran-Irak-krigen. Den norske politikken overfor Irak ble i stor grad kanalisert gjennom FN.

Norske myndigheter forsøkte å bidra til å bygge ut rammeverket rundt FN. Svenbalrud mener at det har vært en målsetting for norske myndigheter å styrke FN-baserte institusjoner, samt at samarbeid med de andre nordiske landene i FN har vært en gjennomgående trend mellom 1970 og 2005.³ Dette er således relevant for denne oppgaven om den norske politikken overfor Irak i perioden 1980-1989.

¹ Tamnes, Rolf. *Oljealder, 1965-1995*, Norsk utenrikspolitikks historie, bind 6 (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), 341

² Svenbalrud, Halvard Kvale. "Foundation and Ornament: The United Nations as "Cornerstone of Norwegian Foreign Policy," 1970-1990" (Universitetet i Oslo: PhD-avhandling, 2012)

³ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 77-78

En annen grunnstein i norsk utenrikspolitikk etter andre verdenskrig var NATO-alliansen. Parallelt med NATO-medlemskapet ønsket norske myndigheter å føre en aktiv utenrikspolitikk som ikke alltid tok hensyn til skillelinjene mellom øst og vest. Det ble også et poeng for Norge å markere avstand til land som ikke fulgte demokratiske prinsipper.⁴ Under Saddam Hussein var Irak en autoritær ett-partistat. Som en liten stat har Norge tradisjonelt ikke hatt de største ressursene i utenrikspolitisk sammenheng. Men i forlengelsen av at Norge ble en oljenasjon oppstod det muligheter til å utvikle flere satsningsområder for utenrikspolitikken. Ett av disse områdene var engasjementspolitikken. Norge økte særlig budsjettene for bistand rettet mot lavinntektsland. Et av kjernepunktene i engasjementspolitikken var et ønske om å påvirke andre land til å bli mer lik Norge. På en annen side var det et poeng at Norge ikke selv ønsket å bli påvirket. Norske politikere var lite mottagelige for kritikk utenfra.⁵ Gjennom alliansen i vestblokken kunne Norge utvide sin brobyggerrolle ved å legge press på sine allierte. Likevel angikk mye av den norske engasjementspolitikken spørsmål mellom øst og vest, og det var i denne forbindelse viktig ikke å skade forholdet til USA.⁶ Med andre ord var det fortsatt viktig for Norge å opprettholde et godt forhold til sin hovedallierte USA.⁷

Norsk Midtøsten-politikk

Den kalde krigen, og forholdet til USA, preget den norske utenrikspolitikken overfor Midtøsten generelt. Tradisjonelt sett hadde Norge hatt et godt forhold til staten Israel. Israel var i stor grad en prioritet for norske myndigheter etter 1948. De arabiske landene var ikke tilstede i den norske bevisstheten på samme måte som Israel var. Det allmennpolitiske og det generelle folkelige synet på den arabiske verden var negativt. I embetsverks- og skipsfartskreter var synet derimot mer preget av pragmatisme. Dette endret seg særlig fra 1970-tallet. I og med at Norge var en gryende oljenasjon på 1970-tallet var det viktig å skape kontakt og samarbeid med oljeprodusentene i den arabiske verden.⁸ De norske skipsfartsinteressene var dermed det avgjørende for hvordan myndighetene forholdt seg til den arabiske verdenen.

⁴ Tamnes, *Oljealder*, 96

⁵ Tamnes, *Oljealder*, 341-346

⁶ Tamnes, *Oljealder*, 344-345

⁷ Tamnes, *Oljealder*, 356-357

⁸ Tamnes, *Oljealder*, 377

Selv om den norske holdningen i stor grad var pro-israelsk og pro-amerikansk ønsket Norge å bli sett på som nøytral i den arabisk-israelske konflikten. Gjennom deltakelse i FN-operasjoner i Midtøsten, særlig gjennom deltakelse i UNIFIL-styrkene i Libanon fra 1978, viste Norge sin vilje til å delta som en nøytral part, selv om Norge ble oppfattet som pro-israelsk.⁹ Den generelle norske politikken overfor Midtøsten tok dermed sikte på å være nøytral, selv om den norske opinionen i stor grad var pro-israelsk. Norsk engasjement var også best tjent med å skje i FN-regi. Israel hadde invadert Sør-Libanon i 1978, og UNIFIL ble opprettet som følge av dette. Det norske UNIFIL-engasjementet bidro også til en holdningsendring blant nordmenn. Mange av de norske soldatene som hadde vært med i styrken i Libanon kom tilbake til Norge med et negativt syn på israelerne. Det norske engasjementet i Libanon bidro også til å skape kontakt mellom norske myndigheter og PLO. Etter Camp David-avtalen i 1978 ble tanken om en norsk meglerrolle mellom Israel og PLO videreutviklet. I Norge var utenriksminister Knut Frydenlund (Arbeiderpartiet) en forkjemper for å skape dialog med PLO. Tanken om en norsk brobyggerrolle mellom Israel og PLO vokste videre utover på 1980-tallet. Den borgerlige regjeringen ledet av statsminister Kåre Willoch (Høyre), som overtok i 1981, førte en mer israelfvennlig politikk enn den forrige regjeringen, men da Frydenlund på nytt ble utenriksminister i 1986, etter regjeringsskiftet, ble Norges forhold til Israel og PLO mer likevektig.¹⁰

På 1980-tallet ble Utenriksdepartementets politikk mer likevektig overfor Israel og PLO. Samtidig opptok det norske UNIFIL-engasjementet mye ressurser i departementet. Norge deltok med et betydelig antall personell i FN-styrken, og bidro med store ressurser til hjelpeorganisasjoner. Dette kan ha hatt konsekvenser for Norges politikk overfor Irak under Iran-Irak-krigen. Utenriksdepartementet hadde begrensede ressurser og konsentrerte seg dermed om Libanon fordi norske styrker og hjelpeorganisasjoner var stasjonert der. Dette bidro antagelig til at Iran-Irak-krigen ble nedprioritert i Utenriksdepartementet. Norge hadde ikke en egen ambassade i Bagdad før i 1981. Norske interesser i Irak var historisk små, og Irak var ikke et land Norge tidligere hadde forholdt seg til i særlig grad. Denne oppgaven bidrar til å belyse hvorvidt og hvorfor eller hvorfor ikke Iran-Irak-krigen førte til en endring i Norges forhold til Irak.

⁹ Butenschøn, Nils A. "Norge og Midtøsten" i Knutsen, Torbjørn L., Sørbø, Gunnar M. og Gjerdåker, Svein (red.) *Norges utenrikspolitikk* (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1995), 352

¹⁰ Tamnes, *Oljealder*, 379-380

Litteratur

Det er skrevet lite eller ingenting om norsk utenrikspolitikk overfor Irak. Oppgaven bidrar dermed til å fylle et tomrom på dette feltet. Det er derimot skrevet mye om norsk utenrikspolitikk generelt, og en god del om norsk utenrikspolitikk overfor Midtøsten spesielt. Historikeren Rolf Tamnes' bok *Oljealder 1965-1995* gir et godt overblikk over norsk utenrikspolitikk i den aktuelle perioden for oppgaven. I tillegg til mer generelt om norsk utenrikspolitikk i perioden mellom 1965 og 1995, tar Tamnes opp temaer knyttet til norsk utenrikspolitikk overfor Midtøsten i denne perioden. Tamnes skriver derimot ikke om Irak spesielt, men fokuset ligger på den israelsk-arabiske konflikten. *Oljealder* fungerer også som et teoretisk rammeverk for avhandlingen, særlig med tanke på teorien om Norge som en moralsk stormakt, og som et foregangsland og en pådriver for fred i verden.¹¹

Professor Nils A. Butenschøns kapittel "Norge og Midtøsten" i boka *Norges utenrikspolitikk* gir en innføring i norsk Midtøsten-politikk.¹² Kapittelet tegner et bredt bilde av norsk utenrikspolitikk for regionen, men Butenschøn skriver ikke spesielt om Irak. Statsviteren Torbjørn L. Knutsens kapittel "Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt", i samme bok, gir en innføring i studiet av norsk utenrikspolitikk. Her tegner Knutsen opp et bilde av norsk utenrikspolitikk som konsensusbasert. Med dette menes det at det i stor grad har vært enighet om den norske utenrikspolitikken på tvers av partiskillelinjer og regjeringer. Norsk utenrikspolitikk har i tiden etter andre verdenskrig vært preget av kontinuitet heller enn brudd.¹³

Av litteratur om irakisk historie benyttet i denne oppgaven, er historikeren Charles Tripps bok *A History of Iraq* god støttelitteratur for utviklingen i Irak.¹⁴ Tripp skriver om Iraks historie, og boka fungerer godt til å danne det realhistoriske rammeverket rundt kildematerialet. Boka *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship* av historikerne Marion Farouk-Sluglett og Peter Sluglett fungerer også som et rammeverk for oppgaven.¹⁵ Farouk-Sluglett og Sluglett skriver mer utfyllende om Iran-Irak-krigen enn det Tripp gjør i sin bok. Forskeren Dilip Hiro

¹¹ Tamnes, *Oljealder*, 351

¹² Butenschøn, Nils A. "Norge og Midtøsten" i Knutsen, Torbjørn L., Sørbø, Gunnar M. og Gjerdåker, Svein (red.) *Norges utenrikspolitikk* (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1995), 341

¹³ Knutsen, Torbjørn L. "Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt" i Knutsen, Torbjørn L., Sørbø, Gunnar M. og Gjerdåker, Svein (red.) *Norges utenrikspolitikk*. (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1995)

¹⁴ Tripp, Charles. *A History of Iraq*. Third edition (Cambridge: Cambridge University Press, 2007)

¹⁵ Farouk-Sluglett, Marion og Sluglett, Peter. *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*. (London: I. B. Tauris, 1990)

bok *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict* tar for seg Iran-Irak-krigens hendelser og slag. Boka gir et godt innblikk i krigens gang og fungerer dermed godt som støttelitteratur til de realhistoriske hendelsene under krigen.¹⁶

Primærkilder

Oppgaven baserer seg i hovedsak på skriftlige kilder fra Utenriksdepartementets arkiv. Arkivmaterialet i Utenriksdepartementet som omhandler Irak har ikke vært sett på tidligere fordi materialet nylig har blitt avgradert. Arkivmaterialet jeg har fokusert på er serier som i hovedsak omhandler Norges forhold til Irak. Det viktigste kildematerialet har vært å finne i materialet som omhandler Iran-Irak-krigen. Dette materialet utgjør dermed grunnlaget for framstillingen. Så godt som alle dokumentene i serien om Iran-Irak-krigen har vært gradert i henhold til Beskyttelsesinstruksen som fortrolig eller strengt fortrolig. En betydelig del av dokumentene har også vært gradert i henhold til Sikkerhetsloven som begrenset og konfidensielt.

I stortingsforhandlinger har det vært lite å finne angående Norges forhold til Irak. Det eneste relevante for oppgaven er et spørsmål fra stortingsrepresentant Ingeborg Botnen (Arbeiderpartiet) til forsvarsminister Johan Jørgen Holst (Arbeiderpartiet) angående Iraks bruk av kjemiske våpen. Utover dette har jeg ikke funnet noe. Dermed har mitt fokus vært på kildematerialet fra Utenriksdepartementets arkiv. Dette har innvirkning på hva slags type oppgave det har blitt. Valget av Utenriksdepartementets kildemateriale som grunnlag for oppgaven har gjort at jeg har kunnet se på hvordan norske myndigheter, det vil si regjeringen, har forhold seg til Irak under Iran-Irak-krigen. Ettersom verken Stortinget eller den alminnelige samfunnsdebatten har vært nevneverdig interessert i Iran-Irak-krigen har diskusjonene i departementet kunnet foregå bak lukkede dører. Dette har antagelig bidratt til at diskusjonen har vært mer direkte fordi det ikke har vært nødvendig å ta hensyn til allmenne oppfatninger. Dette gir dermed et svært godt innblikk i den norske politikken overfor Irak.

¹⁶ Hiro, Dilip. *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict* (New York: Routledge, 1991)

Kapittel 2 - Fra britisk mandatområde til diktatur

Den moderne staten Irak så dagens lys som et mandatområde for Storbritannia etter første verdenskrig og etter Det osmanske rikets oppløsning. Den irakiske befolkningen besto i hovedsak av tre befolkningsgrupper som i stor grad var bosatt i tre forskjellige områder. I det nordlige Irak bodde det et flertall kurdere, i det sørlige Irak bodde det flest sjiamuslimer, og i de sentrale områdene av Irak, deriblant områdene rundt Bagdad, dominerte sunnimuslimene.¹⁷ På bakgrunn av denne inndelingen mente britene at det ville være hensiktsmessig å dele Irak inn i tre ulike, administrative enheter. Britene fortsatte å ha innflytelse over irakisk politikk helt fram til revolusjonen i 1958. Denne revolusjonen kom som følge av misnøye med britenes engasjement i Irak, samt at den økonomiske situasjonen hadde forverret seg i årene etter andre verdenskrig. Revolusjonen ble i hovedsak utført av en gruppe militære offiserer som mente at et endelig brudd med britisk innflytelse nå var på høy tid.¹⁸

Perioden som fulgte var preget av ustabilitet og en rekke kupp. En av de viktigste aktørene etter revolusjonen var Baath-partiet. Partiet gjennomførte et mindre vellykket kupp i 1963, og et mer vellykket kupp i 1968. Baath-partiets statskupp i 1968 banet vei for Saddam Hussein. Selv om partiet fikk mer og mer makt i statsadministrasjonen etter 1968 var den irakiske befolkningens heterogenitet fortsatt en utfordring. Særlig ble den kurdiske befolkningen i nord en utfordring for Baath-regimet i Bagdad.¹⁹

Hvorfor var den politiske utviklingen i Irak preget av uroligheter i hele perioden etter første verdenskrig? Hvilke regionale betydninger fikk revolusjonene og kuppene i Irak? Hvorfor skapte Baath-regimet etter 1968 frykt i Iran?

Britisk mandat og kongedømme

Det moderne Irak oppstod etter Det osmanske rikets fall etter første verdenskrig. Etter krigen ble Midtøsten inndelt i mandater utdelt av Folkeforbundet. Storbritannia fikk, i tillegg til

¹⁷ Hopwood, Derek. "Social Structures and the New State 1921-1958" i Hopwood, D., Ishow, H. og Koszinowski, T. (ed.) *Iraq: Power and Society* (Oxford: Garnet Publishing, 1993), 3; Kart kan konsulteres i vedlegg på side 97

¹⁸ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 49

¹⁹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 187-190

Palestina og Transjordan, mandat over Irak. Britene etablerte et statsstyre i Irak, og med dette ble den moderne staten Irak dannet. Britene inkorporerte et direkte styre gjennom britiske tjenestemenn som fikk i oppdrag å opprettholde ro og orden i sine respektive områder. Britene delte Irak inn i tre administrative enheter, som i stor grad korresponderte med hvordan de ulike folke- og religionsgruppene var bosatt. Måten britene organiserte administrasjonen av Irak på kan også tolkes som at de hadde til hensikt å, direkte eller indirekte, forberede Irak på å bli inkludert i det britiske imperiet.²⁰

Den nye staten Irak ble utformet steg for steg, men det gjensto å bestemme hva slags styreform staten skulle ha. Dette ble gjort på en konferanse i Kairo i mars 1921. Her ble det bestemt at Irak skulle bli et kongedømme, og britene tilbød tronen til hashemitten Amir Faisal.²¹ Faisal hadde vært konge i Syria i en liten periode i 1920, men ble til slutt utvist av franskmennene. Faisal hadde inntatt hovedstaden i Syria, Damaskus, høsten 1918 med militære styrker. 8. mars 1920 ble Faisal utpekt som konge av Syria. Franskmennene hadde mandat over Syria, og tolererte ikke dette, fordi det gav britene et større maktgrunnlag i Midtøsten. Faisal ble valgt som konge i den nye staten Irak i 1921. Britene hentet Faisal fra Syria fordi de mente han ville være godt skikket til å være monark i Irak. Storbritannia ønsket ikke å ødelegge det gode forholdet til Frankrike, og løste problemet ved å innsette Faisal som konge i Irak i stedet.²²

Den nye irakiske staten var sammensatt. Om lag halvparten var sjiamuslimer og rundt 20 prosent var kurdere. Mindre enn 20 prosent av befolkningen bestod av sunnimuslimer, men likevel var det denne gruppen som ble ledende i den nye staten, i regjeringer og som myndighetspersonell.²³ Sunnimuslimene hadde dominert i maktposisjoner i Det osmanske riktet, så denne linjen ble i stor grad videreført i den nye staten Irak.²⁴ Dette var i seg selv en kime til konflikt i den nye staten. Mellom 1921 og 1958 ble 80 prosent av de fem viktigste ministerpostene holdt av sunnimuslimer, mens kun 20 prosent ble holdt av sjiamuslimer.²⁵ Den uforholdsmessige maktposisjonen til sunnimuslimene skapte således problemer da kong Faisal forsøkte å bygge opp en nasjonal hær. Faisal ønsket å bygge opp en hær for å styrke

²⁰ Tripp, *A History of Iraq*, 38

²¹ Tripp, *A History of Iraq*, 45-46

²² Hopwood. "Social Structures and the New State". 9; Waage, Hilde H. *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten* (Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk, 2013), 59, 253-254

²³ Tripp, *A History of Iraq*, 31

²⁴ Tripp, *A History of Iraq*, 45

²⁵ Yapp, Malcolm E. *The Near East Since the First World War* (London: Longman Group, 1991), 74

Irak og muliggjøre selvstendighet fra britene ved en senere anledning. Den militære ledelsen rundt Faisal bestod for det meste av sunnimuslimer. Deres ønske var å få på plass allmenn verneplikt med en hær som omfattet sjiamuslimer, kurdere og sunnimuslimer.²⁶ Forsøket møtte motstand fra sjiamuslimene og kurderne som ikke ønsket å tjenestegjøre i en hær med en såpass stor overvekt av sunnimuslimer.²⁷

Mellom 1937 og mai 1941 var det en gruppe militære ledere som dominerte det politiske bildet i Irak. I denne perioden hadde de kontroll på regjeringene som ble innsatt og avsatt, og med dette posisjonerte de seg som de viktigste aktørene i irakisk politikk. I første omgang var det ikke særlig grad av opposisjon mot britene blant de militære lederne, men forholdet mellom Irak og Storbritannia ble vanskeligere da Italia erklærte krig mot Storbritannia i 1940. Irak hadde sterke bånd til Italia som de nektet å gi slipp på.²⁸ Nasjonalismen som blomstret i de fascistiske statene Tyskland og Italia ble sett på som eksempler på at splittede land kunne bygge seg opp som sterke nasjoner. Dette kunne også fungere som eksempler til etterfølgelse i den arabiske verden.²⁹ Iraks forhold til britene ble dermed stadig dårligere fra 1941. Da britene bestemte seg for å invadere Irak i 1941 ble det også satt en stopper for militærkuppene i Irak. Britenes invasjon kom etter at Rashid Ali hadde kommet til makten etter et kupp i 1941. Ali førte en nasjonalistisk politikk, i den forstand at han jobbet for å gjøre Irak til et selvstendig land, løsrevet fra britene. Dette var britene bekymret for.³⁰

Under andre verdenskrig ble den økonomiske situasjonen dårligere i Irak, særlig for irakere flest. Prisene på råvarer steg og levekostnadene gikk opp. Dette påvirket i sin tur arbeidere og offentlig ansatte siden lønningene ikke hadde tilsvarende vekst. Resultatet ble streiker for høyere lønninger, særlig innenfor jernbanebransjen i 1945. Arbeiderbevegelsen var verken stor eller mektig i Irak i denne perioden. Men ved å kombinere kravene om høyere lønn og bedre arbeidsvilkår med arbeidet for nasjonal uavhengighet, ble styrken likevel stor. Mange av selskapene var enten britiskeide eller britiskkontrollerte, og motstanden fungerte dermed som et ledd i arbeidet fram mot nasjonal uavhengighet.³¹

²⁶ Rogan, Eugene. *Araberne – Historien om det arabiske folk*. Oversatt av Nyquist, Gunnar. (Oslo: Gyldendal, 2011) Originaltittel: *The Arabs – A History*. (New York: Basic Books, 2009), 220

²⁷ Rogan, *Araberne*, 220

²⁸ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 20-21

²⁹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 21

³⁰ Tripp, *A History of Iraq*, 101-102

³¹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 38-41; Tripp, *A History of Iraq*, 113

Den politiske situasjonen i Irak i tiden etter andre verdenskrig og fram til revolusjonen i 1958 var svært skiftende og lite stabil. Omkring 20 regjeringer kom og gikk i denne perioden. I Irak lå kontrollen fortsatt hos Hashemitt-monarkiet mens den politiske makten mer eller mindre var plassert hos statsminister Nuri al-Said fra 1930-tallet. Fullføringen av Bagdadpakten i 1955 viste også at Nuri var pro-vestlig og pro-britisk.³² Bagdadpakten var en forsvarsavtale Tyrkia og Irak ble enige om i løpet av 1955. Forsvarsavtalen ble presset fram fra vestlig side. Britene presset særlig på for opprettelsen av forsvarsavtalen fordi britene opplevde dalende innflytelse i Midøsten. Storbritannia sluttet seg også til denne senere samme år. Paktens hensikt var å danne en anti-kommunistisk sammenslutning i den sørlige interessesfæren til Sovjetunionen og således hindre sovjetisk ekspansjon og påvirkning i disse områdene. Avtalen skulle sikre vestlige våpenleveranser til avtalelandene. USA fungerte formelt som observatør, men var i virkeligheten med i pakten.³³

De sosiale og økonomiske utfordringene som Irak sto overfor ble ikke løst utover på 1950-tallet. Mot slutten av 1950-tallet bodde omkring 80 prosent av den irakiske befolkningen på landsbygda. De sosiale forholdene de levde under var svært dårlige. Etter andre verdenskrig slet regjeringene med å skape bred støtte blant befolkningen, og det ble derfor også sett på som risikabelt å gjennomføre sosiale reformer. Dette var fordi regjeringen fryktet at en endring i den gjeldende situasjonen kunne føre til at de mistet støtte fra jordeierne, hvis støtte de var avhengige av.³⁴

Regimet stagnerte og det ble til slutt kun mulig å overleve ved hjelp av politiundertrykkelse og sensur. Regimets dager var derfor talte mot slutten av 1950-tallet. Den politiske og økonomiske situasjonen regimet stod overfor var ikke holdbar i lengden. Mange hadde derfor et ønske om å fjerne den britiske kontrollen over irakisk politikk samtidig som de håpet på en bedre økonomisk situasjon. I juli 1958 ble regimet avsatt i et militærkupp ledet av den irakiske offiseren Abd al-Karim Qasim.³⁵ På bakgrunn av den voksende opposisjonen mot briteres engasjement i irakisk politikk ble kuppet og den påfølgende revolusjonen tatt godt imot av det irakiske folk.

³² Cleveland, William L. *A History of the Modern Middle East*. Third Edition (Colorado: Westview Press, 2004), 326-327; Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 44-45

³³ Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk*, 176

³⁴ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 326-327; Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 44-45

³⁵ Tripp, *A History of Iraq*, 144

Revolusjonen i 1958

Qasim og hans støttespillere i juli 1958 forsvarte revolusjonen i juli 1958 med at de nå hadde frigjort Irak fra det korrupte lederskapet og fra imperialistiske krefter. Samtidig vendte Qasim seg til den irakiske befolkningen for deres støtte.³⁶ Siden 1956 hadde Qasim, sammen med andre militære ledere, planlagt å fjerne det hashemittiske monarkiet og erstatte det med et militærregime. Gruppen med militære ledere kalte seg De frie offiserer og var inspirert av Gamal Abdel Nasser i Egypt. De frie offiserene sto for arabisk nasjonalisme og antiimperialisme og hadde mange av de samme motivene som Nasser og hans støttespillere hadde i Egypt.³⁷ Revolusjonen skapte frykt blant myndighetene i Washington, D. C. og London. De fryktet at Nasser var drivkraften bak revolusjonen i Irak, og at dette var starten på en mektig, arabisk sammenslutning som hadde vendt seg bort fra vestmaktene Storbritannia og USA. Midtøsten hadde vist seg som et strategisk område i den kalde krigen, og frykten var derfor stor for at en eventuell arabisk sammenslutning mellom Irak, Syria og Egypt skulle havne i Sovjetunionens kontrollsfære.³⁸

Avsettelsen av det hashemittiske monarkiet i Irak førte med seg mye makt på Qasims hender. I den nye grunnloven som kom på plass ble det ikke etablert et representativt kammer, og Qasim tok rollen som statsminister, forsvarsminister og øverstkommanderende for de militære styrkene. Qasim var på mange måter en partiavhengig person i det politiske bildet. Han var verken leder for et politisk parti eller en politisk bevegelse, men var først og fremst avhengig av støttet fra både Iraks kommunistiske parti (ICP) og Det nasjonaldemokratiske partiet (NDP).³⁹ NDP var et parti som ønsket å organisere Irak basert på sosialdemokratiske prinsipper med et parlamentarisk system. Partiet konsentrerte seg for det meste om den innenrikspolitiske situasjonen i Irak og var kun opptatt av utenrikspolitikk hvis dette kunne påvirke den innenrikspolitiske situasjonen.⁴⁰ Maktgrunnlaget Qasim hadde viste seg å være svakt og ustabilt, og kort tid etter kuppet måtte regimet kjempe med nebb og klør for å overleve. Qasim fikk først og fremst støtte fra kommunistene. Under monarkiet hadde kommunistene vært en forfulgt gruppe, og det nye regimet ville derfor være tjent med å myke opp politikken overfor kommunistene for å sikre fremtidig støtte. Qasim var også avhengig av kommunistenes støtte i arbeidet med å få kontroll over de arabiske nasjonalistene som ønsket

³⁶ Farouk-Sluglett og sluglett, *Iraq Since 1958*, 49

³⁷ Rogan, *Araberne*, 362

³⁸ Rogan, *Araberne*, 366-367

³⁹ Tripp, *A History of Iraq*, 146-150

⁴⁰ Tripp, *A History of Iraq*, 111

å slutte seg til Den forente arabiske republikk.⁴¹ Den forente arabiske republikk var en union mellom Syria og Egypt inngått i februar 1958. Unionen var tiltenkt å være en pan-arabisk sammenslutning som flere arabiske land kunne slutte seg til. Unionens levetid ble heller kortvarig, og ble avvirket i 1961.⁴² En av Qasims rivaler etter revolusjonen, og en forkjemper for å innlemme Irak i Den forente arabiske republikk, var oberst Abd al-Salam Arif. Arif var i motsetning til Qasim en beundrer av Nassers Egypt og hevdet at Irak var best tjent med å slå seg sammen med andre arabiske land i en arabisk union. Qasim, på sin side, var derimot mer enig med NDP om at Irak burde bygges opp gjennom sosiale reformer innad uten sterk påvirkning fra den arabiske verden.⁴³

En annen politisk organisasjon som skulle vise seg å bli viktig i irakisk politikk var Baath-partiet. Baath-partiet ble dannet i Syria på 1940-tallet og ble bragt til Irak i slutten av 1949. Baath kan oversettes til «gjenfødelse», og partiet var et sekulært, panarabisk parti. Baath-partiets ideologi handlet om å samle alle arabere i én nasjon, og forkastet dermed nasjonalismen i enkeltstater.⁴⁴ Dette i motsetning til Qasim som ønsket å konsentrere seg om forholdene innad i Irak. Baath-partiet ønsket å fjerne Qasim, og planla et attentat mot ham i 1959. 7. Oktober det året gjennomførte en gruppe Baathister et attentatforsøk mot Qasim, men han overlevde. En ung Saddam Hussein var også med i attentatforsøket.⁴⁵ Den 22 år gamle Saddam Hussein klarte å rømme fra åstedet uten å bli arrestert.⁴⁶ Etter det mislykkede attentatet mot Qasim mistet Baath-partiet noe av sin styrke, men det ble raskt bygget opp igjen.⁴⁷ I kulissene planla nå Baath-partiet et nytt kupp mot Qasims regime. Dette kuppet ble gjennomført i februar 1963.

Baath-partiets første år

Regimet som fulgte av kuppet mot Qasim i 1963 hadde problemer fra begynnelsen. Det var splid i de ledende rekker i Baath-partiet om Iraks framtid. En ledende skikkelse i perioden etter 1963 var Abdul al-Salam Arif, som fungerte som president i Irak fra februar 1963 til sin død i 1966. Fra og med våren 1964 fikk Arif mulighet til å samle mer makt på egne hender,

⁴¹ Chartouni-Dubarry, May. "The Development of Internal Politics in Iraq from 1958 to the Present Day" i Hopwood, D., Ishow, H. og Koszinowski, T. (ed.) *Iraq: Power and Society* (Oxford: Garnet Publishing, 1993), 23-25

⁴² Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk*, 259-260

⁴³ Rogan, *Araberne*, 367; Tripp, *A History of Iraq*, 147

⁴⁴ Rogan, *Araberne*, 354

⁴⁵ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 73

⁴⁶ Chartouni-Dubarry, "The Development of Internal Politics in Iraq," 26; Tripp, *A History of Iraq*, 153

⁴⁷ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 82-83

og det var tydelig at det heller ikke under Arifs regime forelå noen intensjon om å søke legitimitet gjennom parlamentariske prosesser. Den politiske støtten søkte Arifs regime derimot hos offiserene i militæret.⁴⁸

En gjennomgående trend i perioden fra 1963 fram til Baath-partiets andre kupp i juli 1968 var at regjeringskontorene var besatt av militære offiserer. Etter Arifs død i 1966 overtok den mindre karismatiske broren Abd al-Rahman Arif. Regimets svakheter kom særlig til uttrykk under Seksdagerskrigen i juni 1967 da regjeringen kun var i stand til å sende en symbolsk hærstyrke til fronten mot Israel. Dette illustrerer at den irakiske regjeringen ikke klarte å markere seg som en del av det arabiske brorskapet.⁴⁹ Regimets svakheter førte til et nytt statskupp gjennomført av Baath-partiet. Gjennom dette kuppet fikk Baath-partiet igjen makten i Irak. Denne makten beholdt partiet helt fram til den britisk-amerikanske okkupasjonen av Irak i 2003. Kuppet markerte også starten på Saddam Husseins tid som en ledende skikkelse i irakisk politikk.

Baath-partiets statskupp i 1968

I 1963 var Baath-partiet relativt svakt med kun 8000 medlemmer. I 1968 var ikke medlemstallet noe særlig høyere, men det hadde skjedd en endring av partiets organisering. I 1968 brøt den irakiske delen av Baath-partiet med den syriske delen av partiet og dannet en egen irakisk regionorganisasjon.⁵⁰ Etter revolusjonen 17. juli 1968 overtok Baath-partiet, og Ahmed Hasan al-Bakr det sentrale styret av Irak. Al-Bakr ble president i Irak i tillegg til å ta tittelen som statsminister, styreformann i Revolusjonsrådet⁵¹ og generalsekretær i Baath-partiet. Dette ga al-Bakr mye makt på alle områder i samfunnet. Revolusjonsrådet ble også det øverste politiske organet i Irak. Etter 30. juli besto Revolusjonsrådet kun av Baath-partimedlemmer etter at alle som ikke var medlem i partiet hadde blitt kastet ut.⁵²

Utover høsten 1968 konsoliderte regimet makten. I september ble regimets første provisoriske grunnlov vedtatt. Her ble islam erklært som statsreligion, økonomien skulle organiseres sosialistisk og Revolusjonsrådet skulle inneha både den øverste lovgivende og utøvende

⁴⁸ Chartouni-Dubarry, "The Development of Internal Politics in Iraq," 26-30; Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 85-87, 92-97; Tripp, *A History of Iraq*, 164-169

⁴⁹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 99-100

⁵⁰ Yapp, *The Near East Since the First World War*, 238-241

⁵¹ Engelsk tittel: Revolutionary Command Council

⁵² Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 112-116; Tripp, *A History of Iraq*, 186-188

myndighet. Alle andre organer skulle underordnes Revolusjonsrådet.⁵³ Al-Bakr i rollen som president, statsminister, styreleder og øverstkommanderende gir et bilde av Baath-regimet som et autoritært styresett. I perioden mellom høsten 1968 og sommeren 1969 var det kaotiske tilstander i Irak på grunn av kuppet og at Baath-regimet var i en startfase. Det eneste partiet hadde klart for seg i denne perioden var at det ikke ville gi fra seg makten det hadde tatt i 1968. Dermed ble all form for opposisjon mot regimet slått hardt ned på. Men Baath-partiet led også av et indre organisatorisk problem. Siden revolusjonen i 1968 hadde blitt gjennomført av en gruppe militære ledere følte hver av disse at de hadde like mye krav på en ledende plass i statsstyret.⁵⁴ Al-Bakr var til slutt den som ble sittende i den ledende posisjonen i staten. Støttet opp av Saddam Hussein var det nå klart for en ny æra i Iraks historie.

Saddam Hussein på fremmarsj

Saddam Hussein ble etter hvert den ledende skikkelsen i Irak etter 1968. Hussein var sunnimuslim og ble medlem av Baath-partiet i 1957. Han fikk en stadig større rolle i partiet, og som slektning av al-Bakr ble dette lettere muliggjort. I 1964 fikk Hussein den viktige rollen som organisator av den ikke-militære delen av partiet, og fikk med dette stor innflytelse over Baath-partiet. I september 1966 avanserte Hussein til rollen som visegeneralsekretær. Dette illustrerer at han fikk en stadig viktigere rolle i partiet.⁵⁵

Hussein fikk etter hvert en viktig rolle i oppbygningen av paramilitære styrker og etterretningstjenester som handlet uavhengig av militæret. Regimet utviklet seg også i en mer brutal retning. Stadig flere ble holdt som politiske fanger, mange ble forfulgt, og mange ble deportert.⁵⁶ Hussein spilte således en stor rolle i militariseringen av Irak etter 1968, og Baath-partiet befestet makten ytterligere i årene som fulgte. Etter at Hussein hadde fått kontrollen over militæret, ved å forhindre at politiske motstandere skulle vokse fram blant offiserene, var det sivilsamfunnets tur. Hussein arbeidet med å spre Baath-partiets ideologi til alle samfunnets hjørner. Personlige bånd til Hussein ble nå avgjørende for å sikre seg en plass i det gode selskap.⁵⁷

⁵³ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 118

⁵⁴ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 119

⁵⁵ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 109-111; Yapp, *The Near East Since the First World War*, 242

⁵⁶ Chartouni-Dubarry, "The Development of Internal Politics in Iraq," 31

⁵⁷ Chartouni-Dubarry, "The Development of Internal Politics in Iraq," 31

Hussein fikk også kontrollen over Det nasjonale sikkerhetsbyrået⁵⁸ som fungerte som presidentens eget sikkerhetsapparat. Hussein fikk en viktig rolle i den statlige sikkerhetsstyrken med ansvar for å innhente informasjon om politiske og religiøse motstandere. I årene fram til 1979 var forholdet mellom al-Bakr og Hussein relativt fortrolig og basert på enighet om begges rolle i statens styre og stell. Deres roller utfylte hverandre, og gjennom samarbeid fikk de mulighet til å oppnå større politisk dominans enn de kunne få til hver for seg.⁵⁹ Forholdet dem imellom bar preg av samarbeid og ikke maktkamp. Saddam Hussein var dermed i utgangspunktet ikke en politisk utfordrer til al-Bakr, men heller en viktig samarbeidspartner.

Selv om både al-Bakr og Hussein holdt viktige og innflytelsesrike verv hver for seg, og i tillegg hadde et tett samarbeid, var ikke dette ensbetydende med full politisk dominans. I Baath-partiet foregikk det mot slutten av 1960-tallet fortsatt en maktkamp mellom al-Bakr, Salih Mahdi Ammash og Hardan al-Takriti. Al-Takriti var spesielt en utfordring for al-Bakr og Hussein. Som forsvarsminister og nestkommanderende i de militære styrkene hadde al-Takriti forsøkt å få på plass sine egne menn i viktige posisjoner.⁶⁰ Dette lyktes han imidlertid ikke med, mye på grunn av al-Bakrs maktposisjon, og i løpet av 1970-tallet ble både Hardan al-Takriti og Ammash avskjediget fra sine ministerposter.⁶¹ På denne måten ble det mulig for al-Bakr og Hussein å konsolidere makten ytterligere utover på 1970-tallet. Det utviklet seg derfor også et system som i stor grad baserte seg på personlige forhold med en indre sirkel av betrodde menn. Al-Bakr og Hussein brukte på denne måten Baath-partiet som en utvidelse av deres personlige makt gjennom et nettverkssystem de selv hadde kontroll over.⁶²

Det var ikke hvem som helst som fikk mulighet til å tiltre i maktposisjoner under al-Bakr og Hussein. En gjennomgående tendens var at de mennene som fikk viktige posisjoner i staten sammen med al-Bakr og Hussein kom fra samme område som disse to. Menn fra Tikrit-regionen, nord for Bagdad, fikk viktige posisjoner i regimet på grunn av sin tilhørighet til samme klan som al-Bakr og Hussein. De viktigste postene i regjeringen og i partiet var besatt av menn fra Tikrit. Med andre ord hadde menn fra Tikrit en tilnærmet absolutt rolle i staten.⁶³

⁵⁸ Engelsk: National Security Bureau of the RCC

⁵⁹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 121

⁶⁰ Tripp, *A History of Iraq*, 190

⁶¹ Tripp, *A History of Iraq*, 190

⁶² Tripp, *A History of Iraq*, 191

⁶³ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 409; Tripp, *A History of Iraq*, 191; Yapp, *The Near East Since the First World War*, 243

Historikeren Hanna Batatu hevdet at «the Takritis rule[d] through the Ba' th party, rather than the Ba' th party through the Takritis.»⁶⁴ Maktkonsentrasjonen ble stadig større utover på 1970 tallet og fram til Hussein overtok som president i 1979.

Et kurdisk problem

Den irakiske befolkningens heterogenitet var en av landets hovedutfordringer. Irak besto hovedsakelig av tre ulike folkegrupper. Én av disse var den kurdiske befolkningen nord i Irak. Under ledelse av Mustafa Barzani ønsket Kurdistans demokratiske parti (KDP) i bunn og grunn kurdisk autonomi og løsrivelse fra Irak. Et gjennombrudd for den kurdiske befolkningen kom med den nye irakiske grunnloven i juli 1970 der det ble slått fast at Irak bestod av to nasjonaliteter: én arabisk og én kurdisk. På denne måten skulle kurdiske krav om å være en egen nasjon bli anerkjent. Den kurdiske regionen skulle således få autonomi.⁶⁵ Saddam Hussein hadde selv vært med å utforme avtalen av 1970, men innholdet i avtalen ble aldri gjennomført. Dette førte til at konflikten mellom den kurdiske regionen og sentralmakten i Bagdad fortsatte. I 1974 eskalerte konflikten til regelrett krig mellom kurderne og sentralmakten i Bagdad. Barzani bygget opp et luftvern rundt hovedkvarteret sitt i Haji Omaran, en liten landsby nær grensen til Iran, for å forsvare seg mot irakiske luftangrep.⁶⁶

Selv om Barzani bygget opp de kurdiske styrkene ble han mer og mer avhengig av støtte fra sjahen i Iran og fra USA. Som alliert av USA fryktet Sjahen at Baath-regimet i Bagdad skulle gjøre Irak til en regional stormakt som utfordret Iran. Iran støttet dermed de kurdiske opprørerne i Irak i et forsøk på å svekke den irakiske sentralmakten.⁶⁷ Baath-regimet i Irak virket også sårbart sett utenfra. Dette mente sjahen burde utnyttes ved å spille på de indre motsetningene i Irak. Sjahen hadde alt å vinne på å svekke Baath-regimet i Bagdad. Både Irak og Iran kjempet om stormaktstatus i regionen, og sjahen var dermed tjent med å svekke det irakiske regimet. Derfor støttet Iran kurderne i deres opprør mot sentralmakten i Bagdad i krigen i 1974-1975.⁶⁸ Regimet i Bagdad hadde innbilt seg at mange kurdere var i opposisjon mot Barzani, men ved utbruddet av krigen viste det seg imidlertid at Barzani fikk støtte av størsteparten av den kurdiske befolkningen. I tillegg fikk kurderne stadig mer støtte fra Iran. I

⁶⁴ Hanna Batatu sitert i Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 409

⁶⁵ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 142

⁶⁶ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 165

⁶⁷ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 411

⁶⁸ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 411; Tripp, *A History of Iraq*, 193-194

januar 1975 økte Iran den militære støtten til kurderne med blant annet missiler og kanoner. Mot slutten av året hadde iranerne også bombet irakiske mål fra sin side av grensen. Konflikten var mot slutten av 1975 på randen av en storkrig mellom Iran og Irak, selv om ingen av partene egentlig ønsket dette.⁶⁹

Under et toppmøte i Rabat i oktober 1974 hadde kong Hussein av Jordan fått på plass en avtale om at representanter fra Irak og Iran skulle møtes for finne en løsning på konflikten. Samtalene ble fulgt opp på ministernivå i januar 1975 og ledet fram til en avtale som ble skrevet under i Alger i mars 1975.⁷⁰ Seieren for Hussein og Irak i denne avtalen var at det kurdiske opprøret ble bragt til en ende og at KDP var splittet. Baath-regimet ønsket nå å få ytterligere kontroll over de kurdiske områdene i nord. Gjennom en rokkeringsprosess flyttet irakiske myndigheter kurdisk bosetninger mot de store byene og vekk fra grensene til Tyrkia og Iran. I tillegg oppfordret regimet arabiske familier til å flytte nordover. Alt dette ble gjort i et forsøk på å balansere demografien i den kurdiske regionen i nord.⁷¹ I årene etter 1975 roet situasjonen seg for regimet i Bagdad. Det kurdiske opprøret var slått ned på og forholdet til Iran var bedre enn på lenge.⁷² Dette medførte at Saddam Hussein og Hasan al-Bakr nå kunne konsentrere seg om andre ting enn opprør og krigføring.

Saddam Hussein – drivkraften

På 1970-tallet utviklet Irak seg på mange områder. En av de viktigste endringene skjedde i 1972 da Baath-regimet nasjonaliserte Det irakiske petroleumsselskapet (IPC). Dette var et selskap som fram til da hadde vært kontrollert av utenlandske aksjonærer. Etter andre verdenskrig var det britene som hadde den største kontrollen over oljeproduksjonen i Irak. Etter nasjonaliseringen fikk Baath-regimet kontrollen over oljeproduksjonen og oljeinntektene.⁷³ Baath-partiet begrunnet nasjonaliseringen av IPC blant annet med at «it was only right that Iraq should be allowed to increase its production, if necessary to the detriment of those neighbouring countries which had profited from the semi-quarantine imposed by the IPC and had become great producers.»⁷⁴ Nasjonaliseringen av oljeselskapet påvirket også forholdet Irak hadde til både Sovjetunionen og USA. Nasjonaliseringen viste at Baath-regimet

⁶⁹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 168-170; Tripp, *A History of Iraq*, 203-204

⁷⁰ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 170

⁷¹ Tripp, *A History of Iraq*, 205-206

⁷² Tripp, *A History of Iraq*, 206

⁷³ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 412

⁷⁴ Chatelus, Michel. "Iraq and its Oil: Sixty-five Years of Ambition and Frustration" i Hopwood, D., Ishow, H. og Koszinowski, T. (ed.) *Iraq: Power and Society* (Oxford: Garnet Publishing, 1993), 151

nå dreide seg mer mot venstre. Dette kom også til uttrykk gjennom en vennskapsavtale med Sovjetunionen. Resultatet av dreiningen mot venstre var at de vestlige stormaktene og de konservative gulfstatene ble mer skeptiske til og mindre vennligsinnede overfor Irak.⁷⁵

Oljeinntektene gjorde det mulig for al-Bakr og Hussein å utvide sin personlige makt. De hadde nå «the opportunity of creating a wide circle of dependants, deeply implicated in the regime's use of state funds to favour those whom it trusted and to create a client network of countrywide proportions.»⁷⁶ Det kan generelt sies at Saddam Husseins personlige makt ble stadig større på 1970-tallet fram til han overtok som president i 1979. Denne utviklingen skjedde gjennom økende militarisering og voksende sikkerhetsstyrker. Innen midten av 1970-tallet hadde Baath-partiet nærmest full kontroll over alle deler av samfunnslivet gjennom et omfattende og effektivt sikkerhetsapparat. I takt med dette utviklet det seg en stadig sterkere personlighetskult rundt Saddam Hussein.⁷⁷

Veien mot diktatur

Baath-partiets konsolidering av makt utover på 1970-tallet var til tider brutal. Dette var særlig tilfelle under ledelse av Saddam Hussein. I januar 1976 fikk Saddam Hussein al-Bakr til å utnevne ham til general, selv om Hussein verken hadde militær bakgrunn eller erfaring. På denne måten kunne Hussein sikre seg makt over militæret og flere av sikkerhetsstyrkene. Dette gjorde at mange ble lojale overfor Hussein personlig.⁷⁸ Et ytterligere steg på veien mot Husseins enerådende makt skjedde i september 1977 da han tok kontrollen over Iraks oljepolitikk på alle områder. Hussein bestemte nå hvor mye olje som skulle produseres. Det var på dette tidspunktet kun Hussein som hadde oversikt over de eksakte tallene for utgifter og inntekter knyttet til oljeproduksjonen.⁷⁹ Saddam Hussein hadde nå blitt den virkelige drivkraften bak regimet. Dette bildet ble klarere i siste halvdel av 1970-årene, da regimet innledet forfølgelse av politiske motstandere. I starten av 1978 gjennomførte Hussein en pressekampanje der han angrep ICP: Kommunistpartiet hadde kritisert regimet for å undertrykke kurderne og for å oppfordre til kapitalisme. Resultatet ble at en rekke ICP-medlemmer ble arrester og mange av disse ble beskyldt for å organisere ICP-virksomhet i

⁷⁵ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 151

⁷⁶ Tripp, *A History of Iraq*, 207

⁷⁷ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 184

⁷⁸ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 206-207; Tripp, *A History of Iraq*, 208

⁷⁹ Tripp, *A History of Iraq*, 209

militæret, og deretter henrettet.⁸⁰ Politiske forfølgelser ble en viktig måte for Baath-regimet å opprettholde makten på 1970-tallet. Saddam Hussein befestet mer og mer personlig makt, og regimet hadde i økende grad klare diktatoriske trekk ved seg.⁸¹

I midten av juli 1979 trakk al-Bakr seg som president, og det gikk ikke mange timer før Hussein ble tatt i ed som Iraks nye president. Med overtakelsen som president hadde den diktatoriske makten mer eller mindre blitt konsolidert hos Saddam Hussein. Den reelle makten hadde derimot ligget hos Hussein i flere år, men først i 1979 fikk han tittel som president. Hussein fortsatte prosessen med å eliminere de som ikke uten videre underla seg hans vilje. I juli 1979 ble mer en 60 ledende personer i regimet arrestert. Disse ble så stilt for en spesialrett hvorpå mange ble dømt til døden og henrettet.⁸² Etter Husseins maktovertakelse i 1979 utviklet regimet i Irak seg til å bli mer og mer diktatorisk, samtidig som personlighetskulten rundt Hussein økte. Lederne i Baath-partiet førte en brutal politikk mot illojale motstandere, og allerede ved slutten av 1970-tallet var det befestet et nytt brutalt regime i Irak.⁸³

Samme år som Hussein overtok som president i Irak ble sjahen i Iran styrtet av en islamsk revolusjon ledet av Ayatolla Ruhollah Khomeini. Det nye islamske styret i Iran ble sett på som en trussel for den regionale sikkerheten, og Saddam Hussein fryktet at et sjiadominert Iran kunne få konsekvenser for det sunnimuslimske maktgrunnlaget i Irak. Hussein fryktet at det islamske styret i Iran skulle trigge et sjiamuslimsk opprør i det sørlige Irak, der flesteparten av Iraks sjiamuslimske innbyggere bodde, mot regimet i Bagdad. Fra 1979 økte konfliktnivået mellom landene betraktelig. Tidlig i 1980 kom det til enkelte trefninger i grenseområdene. Hussein så på det nye regime i Iran som aggressivt og farlig. På samme tid virket det islamske regimet sårbart og svakt, og maktsentrumet var splittet. Saddam Hussein så dermed for seg en kortvarig krig mot Iran med sikte på å fjerne det islamske styret i Teheran og få kontrollen over elva Shatt al-Arab. Dette var viktig for Irak fordi det kunne sikre Irak enerett på elva, og således gjøre innseilingen til byen Basra tryggere for Irak.⁸⁴ I

⁸⁰ Tripp, *A History of Iraq*, 210

⁸¹ Tripp, *A History of Iraq*, 215

⁸² Tripp, *A History of Iraq*, 214

⁸³ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 409

⁸⁴ Kart kan konsulteres i vedlegg på side 98, 99

september 1980 invaderte Irak Iran.⁸⁵ Hvordan forholdt Norge seg til et diktatorisk Irak under ledelse av Saddam Hussein, som nå gikk til krig mot Iran?

⁸⁵ Tripp, *A History of Iraq*, 223-224

Kapittel 3 – Et dalende engasjement – 1980–1983

Irak invaderte Iran 22. september 1980. FNs generalsekretær og FNs sikkerhetsråd engasjerte seg tidlig i konflikten i et forsøk på finne en fredelig løsning. Norge var medlem av Sikkerhetsrådet i perioden 1979-1980, og var dermed i en unik posisjon til å bidra som konfliktløser gjennom FN. Den norske FN-delegasjonen jobbet sammen med den meksikanske delegasjonen om en resolusjon om våpenhvile. Norge engasjerte seg aktivt da det var medlem av Sikkerhetsrådet. Engasjementet avtok imidlertid da Norges medlemskap i Sikkerhetsrådet gikk ut mot slutten av 1980. En løsning på konflikten syntes fjern, og Irak gikk til angrep mot skipsfarten i Persiabukta i et forsøk på å ramme oljeeksporten og dermed skade Irans økonomiske interesser. Norge var en betydelig skipsfartsnasjon, med betydelig tilstedeværelse i Persiabukta, og hadde interesse av at skipsfartens sikkerhet ble ivaretatt. Samtidig jobbet Den internasjonale Røde Kors-komiteen (IRKK) med å få Irak og Iran til å respektere Genèvekonvensjonene, og søkte etter hvert om økonomisk støtte fra Utenriksdepartementet.

På hvilken måte bidro Norge i FNs sikkerhetsråd til å finne en løsning på konflikten? Hvorfor dalte det norske engasjementet i FN etter at det norske medlemskapet i Sikkerhetsrådet gikk ut?

Irak går til krig

Siden grenseavtalen, Alger-avtalen, med Iran ble undertegnet i 1975 hadde det stort sett vært enighet om grensene mellom Irak og Iran. Dette endret seg etter revolusjonen i Iran i 1979. For Irak var det viktig å opprettholde tilgang til Persiabukta ved elven Shatt al-Arabs utløp. Med det nye islamske regimet i Teheran fryktet Irak at grensen skulle utfordres. Konflikten var i utgangspunktet ideologisk. Det islamistiske regimet i Teheran ønsket å fjerne det sekulære Baath-regimet i Bagdad, og omvendt. Saddam Hussein var redd for den ekspansjonistiske naboen i øst, og konflikten utviklet seg i stor grad til å bli territoriell. I og med at den sørlige grensen mellom Irak og Iran gikk midt i Shatt al-Arab ble denne gjort til gjenstand for konflikten, og Irak krevde full territorial suverenitet over hele elven.⁸⁶ I Alger-

⁸⁶ Tripp, *A History of Iraq*, 223

avtalen fra 1975 hadde Irak gitt store innrømmelser til Iran med tanke på bruk av elva, mot at sjahen av Iran innstilte sin støtte til Mustafa Barzani, lederen av Kurdistans demokratiske parti.⁸⁷ Saddam Hussein sa opp avtalen 17. september 1980, da han mente Iran gjentatte ganger hadde brutt avtalen, og at det nå var på høy tid å reforhandle innholdet i avtalen.⁸⁸

Etter oppsigelsen av Alger-avtalen økte spenningen betraktelig mellom landene. For å sikre Irak de territorielle målene så Saddam for seg en kortvarig, begrenset krig mot Iran. Saddam Husseins regime bestemte seg dermed for å gå til angrep mot iranske mål, og invaderte og angrep de iranske byene Abadan og Khorramshahr 22. september 1980.⁸⁹ Byene lå tett inntil elva Shatt al-Arab, sør-vest i Iran. Grensen fulgte elven omtrent fra Khorramshahr til dens utløp i Persiabukta. Hussein så for seg at den irakiske invasjonen kom til å gå på skinner og at det iranske regime ville la seg overvinne uten bruk av mye makt. Det virket også som om dette var tilfellet helt i begynnelsen av krigen. Khorramshahr falt raskt etter en brutal invasjon der hus-til-hus-krigføring ble gjennomført.⁹⁰

Selv om invasjonen gikk hardt og brutalt for seg, og irakiske styrker fikk et overtak i Khorramshahr, viste det iranske regimet seg å ha et større maktgrunnlag enn det ble forespeilet. Det iranske folks støtte til Khomeinis regime stakk dypere enn hva Hussein hadde sett for seg. Hussein trodde at det iranske regimet var svakt forankret i folket, og at en begrenset krig mot Iran ville senke regimet. Dette var en stor feilvurdering. Khomeinis regime så på det irakiske angrepet som en prøvelse på hvor sterk revolusjonen var, og brukte dette som en begrunnelse for folkelig mobilisering i Iran. I stedet for en iransk kollaps førte de irakiske angrepene til at støtten rundt Khomeini vokste.⁹¹ Den iranske motstanden var sterk, og innen 30. September 1980 hadde iranerne klart å stoppe de irakiske styrkene på sin marsj mot byene Dezful, Ahvas og Abadan.⁹²

Hussein prøvde uansett å utnytte situasjonen til Iraks fordel. Han hevdet at irakisk kontroll over Shatt al-Arab var et spørsmål som gikk på Iraks ære, og at det var viktig for nasjonen og Iraks ledere å ta kontrollen over denne. Samtidig trodde han at det iranske regimet snart ville

⁸⁷ Tripp, *A History of Iraq*, 204

⁸⁸ Tripp, *A History of Iraq*, 224

⁸⁹ Tripp, *A History of Iraq*, 224; Kart kan konsulteres i vedlegg på side 98, 99

⁹⁰ Abdullah, Thabit A. J. *A Short History of Iraq*. Andre utgave (Harlow: Pearson Educational Limited, 2003), 140

⁹¹ Abdullah, *A Short History of Iraq*, 140; Tripp, *A History of Iraq*, 224-225

⁹² Hiro, Dilip. *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict* (New York: Routledge, 1991), 42; Kart kan konsulteres i vedlegg på side 98, 99

føle seg forpliktet til å forhandle, og han prøvde derfor å skjule krigens gang for den irakiske befolkningen. Irak hadde store valutareserver, så iranske angrep som forhindret oljeeksport kunne ties om til det irakiske folk enn så lenge.⁹³ På denne måten kunne moralen opprettholdes hos irakerne. Iran viste med motangrepene på oljefeltene i Faw at det evnet å kjempe mot Irak, og at det ikke ville la Irak overkjøre avtalen fra 1975. De militære motangrepene fra Iran fortsatte ved hjelp av den iranske revolusjonshæren, og det var tydelig at Iran var motivert til å kjempe imot.⁹⁴ Krigen ble ikke raskt avgjort slik Saddam Hussein hadde sett for seg. Dermed ble regionale og globale øyne rettet mot krigen for å bringe denne til ende og gjenopprette stabilitet i regionen.

Norge i FNs sikkerhetsråd

FNs generalsekretær Kurt Waldheim involverte seg tidlig i arbeidet med å finne en løsning på konflikten. Waldheim bragte problemstillingen inn til FNs sikkerhetsråd der konsultasjoner mellom medlemmene tok til. Sikkerhetsrådets president hevdet at konflikten var svært alvorlig, og at den utgjorde en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet.⁹⁵ Norge ønsket også å engasjere seg gjennom FN, og utenriksminister Knut Frydenlund la vekt på at Norge støttet generalsekretærens initiativ til å bringe Sikkerhetsrådet sammen. Frydenlund hevdet at Norge fullt og helt stilte seg bak en appell som Sikkerhetsrådet kom fram til om at Irak og Iran så raskt som mulig måtte avslutte kamphandlingene.⁹⁶ Samtidig mente Frydenlund at en appell fra Sikkerhetsrådet ikke var tilstrekkelig. Han ønsket at Sikkerhetsrådet skulle engasjerte seg permanent i konflikten gjennom å legge press på partene slik at angrepene fra begge parter kunne innstilles. Frydenlund mente dermed at Norge, som medlem av Sikkerhetsrådet i perioden 1979-1980, skulle utnytte sin posisjon, og aktivt bidra til å finne en varig løsning på konflikten.⁹⁷

For at Norge skulle bidra i Sikkerhetsrådet måtte det bli enighet om at konflikten formelt skulle behandles i et møte i Sikkerhetsrådet. Under et uformelt konsultasjonsmøte i Sikkerhetsrådet foreslo Mexico at et åpent møte i Sikkerhetsrådet kunne være fordelaktig. Under et slikt møte kunne alle medlemmene komme med synspunkter på konflikten, og til

⁹³ Tripp, *A History of Iraq*, 225

⁹⁴ Khaddurri, Majid. *The Gulf War: The Origins and Implications of the Iraq-Iran Conflict* (Oxford: Oxford University Press, 1988), 87

⁹⁵ Khaddurri, *The Gulf War*, 87

⁹⁶ UD, 25.11/42 bind 1. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 24.09.1980

⁹⁷ UD, 25.11/42 bind 1. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 24.09.1980

slutt kunne det føre til en resolusjon. Den norske FN-delegasjonen støttet opp under dette synet. Faktisk var den norske delegasjonen pådriver for å be om et møte i Sikkerhetsrådet, hvis dette fikk oppslutning fra andre land.⁹⁸ Utenriksdepartementet hadde ikke bare ambisjoner om å få på plass et norsk forslag i Sikkerhetsrådet, men undersøkte også muligheten for en direkte norsk henvendelse til partene ved å forespørre de norske ambassadene i Teheran og Ankara om en direkte norsk henvendelse til partene kunne være hensiktsmessig.⁹⁹ Utenriksdepartementet ønsket med andre ord å utnytte det norske medlemskapet i Sikkerhetsrådet til det fulle.

Ambassaden i Teheran mente at det ikke var lurt å komme med en norsk henvendelse på dette tidspunktet fordi ledelsen i Iran ikke var interessert i henvendelser av denne typen.¹⁰⁰ Fra ambassaden i Ankara var vurderingene annerledes. De mente at en norsk henvendelse kunne være hensiktsmessig som en oppfølging av generalsekretærens appell. Det forelå enkelte praktiske utfordringer knyttet til en eventuell norsk henvendelse. Norge hadde ingen ambassade i Irak, så en norsk henvendelse kunne eventuelt overbringes via eksportrådets representant i Bagdad.¹⁰¹ Eksportrådet var et rådgivende organ for Utenriksdepartementet i spørsmål knyttet til handel og eksport.¹⁰² Sett i lys av disse vurderingene mente 2. Politiske kontor i Utenriksdepartementet, støttet opp av utenriksminister Frydenlund, at det ikke ville være lurt med en norsk henvendelse til partene på dette tidspunktet.¹⁰³ Det norske engasjementet i FNs sikkerhetsråd burde, ifølge Utenriksdepartementet, ha «gjort Norges holdning klar og fjernet et eventuelt behov for norsk markering vis-à-vis de krigførende parter.»¹⁰⁴ Hvilke interesser hadde Norge i å finne en fredelig løsning på konflikten?

Den norske regjeringen ønsket å utnytte Norges medlemskap i Sikkerhetsrådet til det fulle. 28. september 1980 ble Sikkerhetsrådet enstemmig enig om en resolusjon som oppfordret Irak og Iran til å avslutte kamphandlingene. Den norske FN-delegasjonen hadde en sentral rolle i utarbeidelsen av denne resolusjonen. Sammen med Mexico hadde Norge utarbeidet en

⁹⁸ UD, 25.11/42 bind 1. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 25.09.1980

⁹⁹ Utgående melding om dette foreligger ikke i dokumentene jeg har sett på. Jf. derfor svar til UD: UD, 25.11/42 bind 1. Fra ambassaden i Teheran til UD, 26.09.1980; UD, 25.11/42 bind 1. Fra ambassaden i Ankara til UD, 26.09.1980; Norge hadde ingen ambassade i Bagdad på dette tidspunktet. Norske interesser ble ivaretatt via den norske ambassaden i Ankara, og via eksportrådets representant i Bagdad.

¹⁰⁰ UD, 25.11/42 bind 1. Fra ambassaden i Teheran til UD, 26.09.1980

¹⁰¹ UD, 25.11/42 bind 1. Fra ambassaden i Ankara til UD, 26.09.1980

¹⁰² https://snl.no/Norges_Eksport%C3%A5d Lest 31.10.2015

¹⁰³ UD, 25.11/42 bind 1. Notat i UD. Ukjent dato. Vedkommende ikke navngitt i kilden.

¹⁰⁴ UD, 25.11/42 bind 1. Notat i UD. Ukjent dato. Side 2.

henstilling til partene om våpenhvile. I det norske innlegget ble det lagt vekt på at Norge mente at Sikkerhetsrådet hadde en plikt til å gripe inn i konflikten.¹⁰⁵ Siden henstillingen til Irak og Iran om å avslutte kamphandlingene ikke hadde ført fram til noe resultat, mente Norge at Sikkerhetsrådet måtte utøve sin rolle i henhold til FN-pakten, om sin forpliktelse til å løse konflikter. Samtidig ba Norge om at Sikkerhetsrådet utarbeidet en resolusjon som påkalte regjeringene i Irak og Iran til å inngå våpenhvile og avslutte de militære aktivitetene i området.¹⁰⁶

Initiativet Norge tok som medlem av Sikkerhetsrådet var helt klart i Norges interesse i følge Utenriksdepartementet. Gjennom det norske arbeidet i Sikkerhetsrådet kunne man bidra til å styrke Sikkerhetsrådets prestisje.¹⁰⁷ Det var viktig for Norge å bidra til å øke Sikkerhetsrådets kredibilitet. Den sterke troen på at FN var i stand til å løse store konflikter føyer seg godt inn i den norske utenrikspolitiske tradisjonen. Fordi Norge er en liten stat i verden har det ikke kunnet opptre på samme måte som stormaktene. Det norske initiativet i Sikkerhetsrådet var dermed noe som kunne bevise hvilken moralsk stormakt Norge ønsket å være. Dette representerte også det norske synet på hva FN skulle være. I norske øyne skulle FN være universalistisk, en verdensorganisasjon for alle stater, om de så var undertrykkende og voldelige.¹⁰⁸ Eksempelvis mente den norske regjeringen at det ikke var riktig å utestenge et FN-medlem som et sanksjonsmiddel.¹⁰⁹ Hadde Norge andre interesser enn å sikre at FN fungerte etter norske idealer?

En truet skipsfart

Både Irak og Iran var store oljeleverandører, og en stor andel av oljen ble fraktet ut fra Persiabukta gjennom Hormuz-stredet. Det var dermed stor skipstrafikk gjennom stredet. Selv om krigen skapte uroligheter i området fikk Utenriksdepartementet opplysninger om at den sivile skipstrafikken gikk som normalt. Norge var et av landene som hadde en betydelig skipstrafikk gjennom Hormuz-stredet, og det var derfor viktig for Norge å opprettholde fri gjennomfart av sivile handelsskip. NATO-ambassadør Kjeld Vibe opplyste på et rådsmøte i NATO at Norge vurderte å foreta en henvendelse til iranske myndigheter med det mål for øye

¹⁰⁵ UD, 25.11/42 bind 2. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 29.09.1980

¹⁰⁶ UD, 25.11/42 bind 2. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 29.09.1980

¹⁰⁷ UD, 25.11/42 bind 1. Utdrag av referat fra morgenmøte, 30.09.1980

¹⁰⁸ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 67

¹⁰⁹ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 67

å forebygge hindringer for fri skipsfart.¹¹⁰ For Norges vedkommende var det også viktig at oljetransporten gikk mest mulig uhindret fra Persiabukta. Norges viktigste europeiske samarbeidsland var økonomisk avhengige av oljen fra disse områdene. Selv om Norge ikke var avhengig av oljeimport fra Persiabukta ble norske skip brukt i oljetransporten.¹¹¹ Hensynet til den norske skipsfarten og sikring av oljeleveransene var dermed to sider av samme sak. På denne måten fikk det norske FN-engasjementet både et økonomisk og sikkerhetspolitisk aspekt for Norge.

Det norske engasjementet i FN var aktivt da krigen brøt ut, men avtok utover høsten. Norge ønsket ikke å ta noe videre initiativ i Sikkerhetsrådet etter at initiativet som ble tatt i september hadde ledet til en resolusjon om våpenhvile. USA ønsket derimot å få med seg en gruppe vestlige land til nye drøftelser i Sikkerhetsrådet om hva som videre kunne gjøres med konflikten. Her ønsket ikke den norske FN-delegasjonen å ta noe initiativ, men kunne støtte medlemmene i Sikkerhetsrådet hvis de mente noe positivt kunne komme ut av et møte. Den norske delegasjonen var imidlertid usikre på hva en ny behandling i Sikkerhetsrådet kunne føre til eller konkludere med. Den norske FN-delegasjonen fryktet antagelig at en ny resolusjon ville underminere den allerede vedtatte resolusjon, og videre svekke Sikkerhetsrådets slagkraft.¹¹² Resolusjonen Sikkerhetsrådet hadde utarbeidet krevde allerede at partene inngikk en våpenhvile, og det derfor var usikkert om et møte ville føre fram til noe nytt.¹¹³ Spesialrådgiver Tom Vraalsen i Utenriksdepartementet var enig i den norske FN-delegasjonens vurdering og mente at Norge kun burde støtte et åpent møte i Sikkerhetsrådet hvis dette kunne bidra positivt til å løse konflikten. Vraalsen mente imidlertid at en slik løsning ikke lå for dagen, og at delegasjonen derfor ville være bedre tjent med å jobbe videre med resolusjonen som allerede forelå.¹¹⁴ Norge ønsket å bidra som medlem av Sikkerhetsrådet, men det viste seg at engasjementet hadde sine begrensninger. Norge ønsket ikke å engasjere seg aktivt på dette tidspunktet selv etter en amerikansk forespørsel til vestlige land i FN om et slikt engasjement.¹¹⁵ Den norske FN-delegasjonen og Vraalsen fryktet at en ny henstilling til partene ville gjøre vondt verre i konflikten. USAs hensikt med forespørselen var å få partene til å trekke seg tilbake, og samtidig peke ut Irak som angriper i konflikten.¹¹⁶

¹¹⁰ UD, 25.11/42 bind 1. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 26.09.1980

¹¹¹ UD, 25.11/42 bind 1. Notat fra 2. politiske kontor, 30.09.1980

¹¹² UD, 25.11/42 bind 2. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 07.10.1980

¹¹³ UD, 25.11/42 bind 2. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 07.10.1980

¹¹⁴ UD, 25.11/42 bind 2. Notat i UD, 08.10.1980

¹¹⁵ UD, 25.11/42 bind 2. Notat i UD, 08.10.1980

¹¹⁶ UD, 25.11/42 bind 2. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 07.10.1980

Dette møtte sterk motstand fra blant annet den norske FN-delegasjonen, og er en av årsakene til at Norge ikke ønsket å være med på et slikt initiativ. Det var ikke aktuelt for Norges vedkommende å bidra i FN til å peke ut en syndebukk i konflikten. Antagelig ønsket ikke Norge å gjøre dette fordi det ville svekke Sikkerhetsrådets uavhengige stilling og gjøre FNs arbeid vanskeligere.

Videre norsk engasjement

Krigen mellom Irak og Iran fortsatte utover i oktober 1980 uten at FNs resolusjon om våpenhvile førte til noen nedtrapping i stridighetene. Irak og Saddam Hussein var klar i sin tale om at de ikke kom til å lempe på kravene overfor Iran. I en tale 20. oktober betegnet Saddam Hussein krigen mot Iran som en hellig krig, og oppfordret de irakiske soldatene til å hugge hodene av fienden.¹¹⁷ Årsaken til at det sekulære Baath-regimet betegnet krigen som en hellig krig, var antagelig et ønske om å oppildne befolkningen og gi dem noe å smale seg rundt. Islam var et nærliggende samlingspunkt. For Irak handlet krigen særlig om kravet om full irakisk kontroll over elven Shatt al-Arab og kravet om regimeskifte i Iran. I og med at krigen fortsatte måtte FN forsøke å finne en løsning på konflikten som begge parter kunne godta. Det åpnet seg dermed en ny mulighet for Norge til å bidra til å finne en løsning på konflikten. Den norske FN-delegasjonen mente det ville være hensiktsmessig for Norge å bidra til et nytt resolusjonsforslag som krevde våpenhvile, tilbaketrekning og avståelse fra å blande seg inn i hverandres anliggender. Samtidig mente den norske FN-delegasjonen at et alliansefritt land i tillegg til Mexico burde bidra i arbeidet med et resolusjonsforslag.¹¹⁸ Delegasjonen vurderte antagelig at et forslag utarbeidet av flere alliansefrie land ville gi inntrykk av at Sikkerhetsrådets arbeid var upartisk. Utenriksdepartementet var stort sett enig med den norske FN-delegasjonens vurderinger, og mente at Norge burde initiere et slikt resolusjonsforslag. Departementet hadde dog betenkeligheter med at Norge skulle stå som forslagsstiller, og ønsket heller at Norge skulle støtte opp om et eventuelt forslag framlagt av et alliansefritt land.¹¹⁹ Departementet ønsket å trå varsomt i en spent situasjon, slik at situasjonen ikke ble forverret.

Norge fikk nå muligheten til å bidra i FN på nytt, og være med på å ta initiativ til et nytt resolusjonsforslag som ba om både våpenhvile og tilbaketrekning av tropper. Forrige gang

¹¹⁷ Hiro, *The Longest War*, 44

¹¹⁸ UD, 25.11/42 bind 2. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 21.10.1980

¹¹⁹ UD, 25.11/42 bind 2. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 22.10.1980

Norge hadde fått en forespørsel om et åpent møte i Sikkerhetsrådet hadde Utenriksdepartementet sagt at det ikke var på sin plass at Norge tok initiativ til dette. Hvorfor hadde Norge nå snudd i saken? Hadde det norske synet på konflikten endret seg eller ønsket Norge nå på nytt å styrke Sikkerhetsrådets prestisje?

Både Irak og Iran fortsatte angrepene mot hverandre, og en løsning på konflikten syntes fjern. Likevel hadde begge parter stilt opp i Sikkerhetsrådet for å diskutere konflikten, hvilket trolig styrket Norge i troen på at en fredelig løsning fortsatt var oppnåelig. Begge parter hadde signert FN-pakten, og de var derfor juridisk forpliktet til å etterleve denne i praksis. Dette innebar å finne en fredelig løsning på konflikten. I tillegg mente Norge at det var en krenkelse av FN-pakten å bruke væpnet makt til å løse en konflikt når FN var opprettet nettopp med tanke på å fungere som en konfliktløser i verden. Norge ønsket derfor å appellere til begge parter om at de skulle avslutte krigføringen og benytte seg av FNs apparater til å finne en fredelig løsning på konflikten.¹²⁰ Dette passer godt inn i det norske synet på FN. Norge var en forkjemper for at man skulle finne en løsning på konflikten gjennom FN, og at prinsippene om fred og folkerett ble opprettholdt.¹²¹ Norge ønsket dermed på nytt å bidra til et resolusjonsforslag som innebar at partene trakk seg tilbake til de opprinnelige grensene, og respekterte prinsippet om statenes uavhengighet.¹²²

Den norske holdningen til forslaget om et nytt resolusjonsforslag i konflikten passer godt overens med de alminnelige teoriene om den norske FN-politikken. For det første bygde norsk FN-politikk på respekt for folkeretten. De fleste norske regjeringer etter andre verdenskrig hadde en formening om at folkerett og gjensidig avhengighet i det internasjonale systemet best kunne ivareta staters interesser. For Norges del var det viktig med et forutsigbart internasjonalt system basert på folkerett på grunn av Norges geografiske plassering. En langstrakt kystlinje var vanskelig å forsvare på egenhånd, uten store forsvarsbudsjetter. For Norge var det derfor viktig at stater fulgte de folkerettslige reglene og brukte FN som arena for konfliktløsning. Folkeretten skulle også sikre at små stater som Norge kunne opptre med de samme forutsetningene som store stater.¹²³ At Norge nå ville bidra i utarbeidelsen av resolusjonsforslaget vitner om at regjeringen ønsket å gå foran som et godt eksempel og vise at det hadde tiltro til FN og de folkerettslige prinsippene.

¹²⁰ UD, 25.11/42 bind 3. Pressemelding til NTB fra FN-delegasjonen i New York, 23.10.1980

¹²¹ UD, 25.11/42 bind 3. Pressemelding til NTB fra FN-delegasjonen i New York, 23.10.1980

¹²² UD, 25.11/42 bind 3. Pressemelding til NTB fra FN-delegasjonen i New York, 23.10.1980

¹²³ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 63-64

For det andre hvilte norsk FN-politikk på troen på FN-pakten, Sikkerhetsrådet og generalsekretæren. Norske regjeringer hadde i stor grad støttet opp om FN-pakten, og satte sin lit til at FNs sikkerhetsråd og FNs generalsekretariat var effektive institusjoner for blant annet konfliktløsning.¹²⁴ Norsk FN-politikk har vært svært konsensusbasert, og det har således vært lite uenighet om hvordan FN-delegasjonene skulle opptre i FN.¹²⁵ Norges forsøk på å initiere en ny sikkerhetsrådsresolusjon samsvarer derfor godt med de alminnelige teoriene om Norges FN-politikk.

Avtagende engasjement

Arbeidet i Sikkerhetsrådet munnet ikke ut i noen resolusjon, men det var likevel et viktig arbeid for å vise Irak og Iran at det internasjonale samfunnet ønsket en slutt på krigen. Oppfordringene fra FN om å stanse angrepene påvirket ikke Saddam Husseins beslutninger i nevneverdig grad. Irakiske framstøt fortsatte i slutten av oktober og utover i november 1980. 10. november påsto irakerne at de en gang for alle hadde tatt kontrollen over Khorramshahr.¹²⁶ Saddam Hussein fungerte som øverstkommanderende for de irakiske troppene og planla hvordan angrepene skulle iverksettes sammen med sine militære strateger i regimet. Dette gikk ikke alltid etter planen. Den største feilen de begikk var at de overvurderte de irakiske troppenes evner.¹²⁷ Dette førte til at krigen fortsatte med gjentakende angrep og motangrep fra begge sider av grensa, og en løsning på konflikten ble skjøvet lenger og lenger inn i en uviss framtid.

I tiden mellom desember 1980 og februar 1981 iverksatte begge sider angrepsmanøvrer, men krigføringen kostet Irak dyrt. Både de økonomiske og politiske kostnadene ble større og større, og regimet i Bagdad begynte å føle det på kroppen. Saddam Hussein og hans menn ble stadig mer interessert i å avslutte krigen, og gav uttrykk for at Irak var villig til å trekke seg ut fra okkuperte iranske områder med forbehold om at Iran gjorde det samme fra okkupert irakisk territorium.¹²⁸ Dette førte ingen vei. Krigføringen fortsatte, og irakiske styrker begynte å vise svakhetstegn i slutten av mars 1981. I de påfølgende månedene klarte iranske styrker å

¹²⁴ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 70-72

¹²⁵ Knutsen, "Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt," 21; Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 59

¹²⁶ Hiro, *The Longest War*, 45

¹²⁷ Hiro, *The Longest War*, 48

¹²⁸ UD, 25.11/42 bind 4. Fra ambassaden i Ankara til UD, 29.01.1981

presse irakiske tropper tilbake til de internasjonalt anerkjente grensene.¹²⁹ Det var tydelig at ingen av partene hadde noen intensjon om å overgi seg. Samtidig vokste propagandaen rundt Saddam Hussein i Irak og han ble mer og mer betraktet som en arabisk helt som hadde reddet Irak fra undergangen. I tillegg tok Hussein i bruk religion for å oppildne befolkningen. Irakiske soldater som døde i krigføringen fikk martyrstatus som angivelige forsvarere av Islam.¹³⁰ Det irakiske regimet ble tydeligere diktatorisk under krigen mot Iran, og krigen ble i økende grad brukt som propaganda for regimet.

Jo lenger krigen fortsatte jo flere menneskeliv gikk tapt, og det ble dermed stadig viktigere å finne fram til en løsning på konflikten. FN fortsatte å involvere seg for å få partene til å bli enige om en våpenhvile. Sikkerhetsrådets arbeid med å få på plass en våpenhvile i 1980 førte ikke fram, så det ble besluttet å oppnevne en megler som skulle forsøke å få partene til å bli enige. Sveriges tidligere statsminister Olof Palme ble utnevnt som FNs meklingsmann, og han var i samtaler med myndighetene i Irak og Iran flere ganger fram til februar 1981. Palmes forslag til en fredsløsning ble tatt seriøst både i Bagdad og Teheran, og begge innså at de hadde mer å vinne på fred enn en forlengelse av krigen.¹³¹ Det internasjonale diplomatiet fortsatte, men hvor ble det av det norske engasjementet? Forsvant det norske engasjementet etter arbeidet i Sikkerhetsrådet ikke førte til noen våpenhvile?

Selv om Utenriksdepartementet fikk rapporter fra Irak om at situasjonen ikke bedret seg var det lite aktivitet å spore i 1981. Etter at arbeidet var gjort i Sikkerhetsrådet høsten 1980 virker det som om det norske engasjementet dabbet av. Saddam Hussein befestet makten ytterligere utover i 1981, men Norge forholdt seg stille i FNs korridorer. I Utenriksdepartementet var aktiviteten angående Irak svært lav. Samtidig kom det meldinger om at Irak var den av partene som aktivt søkte å opphøre stridighetene. Under en mottakelse med utenlandske statsråder 7. oktober 1981 sa Saddam Hussein at han ønsket en slutt på krigen så raskt som mulig, og at han var beredt til å innlede forhandlinger som var basert på folkerettslige prinsipper.¹³² Irak viste, i det minste verbalt, vilje til å finne fram til en fredelig løsning på konflikten, noe det mente sto i motsetning til Iran. Det kan være en av årsakene til at Norge ikke førte en mer aktiv politikk overfor Irak i 1981. Norge var ikke lenger medlem av Sikkerhetsrådet, og det er naturlig å tenke at dette er en medvirkende årsak til at Norge ikke

¹²⁹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 259

¹³⁰ Hiro, *The Longest War*, 53

¹³¹ UD, 25.11/42 bind 4. Notat i UD, 05.02.1981

¹³² UD, 25.11/42 bind 5. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 11.10.1981

engasjerte seg så mye i 1981. Samtidig er det et viktig poeng at embetsverket i Utenriksdepartementet generelt ikke beskjeftiget seg med Irak på samme måte som det ble gjort høsten 1980. En forklaring på dette kan være at departementet ikke hadde ressurser tilgjengelig for en mer aktiv politikk overfor Irak. Det norske engasjementet i Libanon gjennom UNIFIL-styrken ble antagelig prioritert på bekostning av Iran-Irak-krigen. Norge ønsket ikke å ta noe initiativ i FN med mindre Norge selv var medlem av Sikkerhetsrådet, og dette bidrar også til å forklare hvorfor det norske engasjementet dalte i 1981. Situasjonen i Irak var likevel alvorlig, og basert på Norges humanitære tradisjoner skulle situasjonen der tilsa at Utenriksdepartementet engasjerte seg ytterligere på eget initiativ.

USAs frykt for Iran

I 1981 hadde styrkeforholdet vært relativt stabilt mellom Irak og Iran. I løpet av 1982 kom derimot Iran med flere vellykkede motangrep. Dette førte til at irakiske styrker ble drevet tilbake fra områder de hadde okkupert i 1980. Saddam Hussein hadde ikke forutsett de iranske angrepene, og tapene ble store for Irak, både målt i menneskeliv og ressurser.¹³³ Krigføringen tæret på det irakiske militæret. I mars 1982 var Iran på offensiven, og de gjentakende angrepene ble en stor påkjenning for Irak. De mange iranske angrepene førte til at Saddam Husseins regime intensiverte propagandaapparatet, og flere og flere soldater ble innkalt med øyeblikkelig virkning.¹³⁴ Den økende krigføringen førte også til at norske myndigheter igjen fikk øynene opp for konflikten. Regjeringen så med stor bekymring på konflikten og var skuffet over at FNs fredsinitiativ, samt andre meklings- og fredsforøk, ikke hadde ført noen vei. I norske øyne måtte en løsning på konflikten baseres på folkerettslige prinsipper. Partene måtte trekke seg tilbake fra okkuperte områder, og respektere hverandres suverenitet uten å blande seg inn i hverandres anliggender.¹³⁵ Slik mente den norske regjeringen at fred kunne oppnås. Hvorfor meldte ikke den norske regjeringen sin interesse til aktivt å bidra til en fredsløsning?

I løpet av sommeren 1982 samlet Saddam Hussein mer makt på sine hender, blant annet ved å stokke om på Revolusjonsrådet. På denne måten kunne han knytte folk tettere til seg selv. Makten ble nå knyttet direkte til Saddam Hussein, og han hadde såpass mye makt at han selv

¹³³ Tripp, *A History of Iraq*, 226

¹³⁴ UD, 25.11/42 bind 5. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 31.03.1982

¹³⁵ UD, 25.11/42 bind 5. Notat i UD, 20.04.1982

kunne forme og omforme Baath-partiet.¹³⁶ I løpet av sommeren 1982 ble dermed de diktatoriske trekkene ved Husseins regime sterkere og tydeligere. Selv om det irakiske regimet ble sett på med bekymring fra det internasjonale samfunnet var frykten større for det islamske regimet i Iran. Særlig fryktet USA et ekspansivt Iran, og mente dette kunne føre til en destabilisering av hele regionen. USA hadde forholdt seg nøytralt i konflikten, og støttet de internasjonale forsøkene på å skape fred. Samtidig fryktet amerikanerne at de nye angrepene fra Iran ville føre til at irakiske tropper ble presset langt inn på eget territorium og at det ville felle Husseins regime. Hvis det irakiske regimet falt ville det føre til en destabilisering av hele regionen og skape grobunn for videre ekspansjon av den islamske revolusjonen Iran forfektet. Amerikanske myndigheter så med frykt på et ekspansivt islamsk Iran, og fryktet dermed at Iran skulle få overtaket i konflikten.¹³⁷

Den norske holdningen til konflikten ble i stor grad påvirket av USA. Dette var en naturlig konsekvens av NATO-medlemskapet, og gjorde at Norge måtte ta hensyn til sine allierte. Til tider kan det virke som om USA regnet med at Norge støttet opp om de amerikanske vurderingene uten å dvele, og at de forventet at Norge delte de samme bekymringene. Den amerikanske viseutenriksministeren, Walter J. Stoessel, var sikker på at den norske regjeringen delte det amerikanske synet på den iranske trusselen: «I know that you share our concern about the consequences for the Gulf countries and vital western interest of a Iranian invasion of Iraq».¹³⁸ I Utenriksdepartementets kilder er det lite som tyder på at Norge fryktet et sterkere Iran på bekostning av Irak. Det som kommer fram er at Norge ønsket at partene skulle finne fram til en løsning på konflikten. Utover dette var Norge svært forsiktig med å velge side i konflikten, og det ble nøye vurdert hvordan man skulle opptre for verken å støtte eller støtte noen av partene. Dette hang antagelig sammen med Norges tradisjonelt få interesser i regionen. Norge hadde ikke store interesser som var direkte truet, og dermed ønsket Utenriksdepartementet å opptre så upartisk som mulig.

Nye angrep mot skipsfarten

Ettersom Iran kom med mange vellykkede angrep mot Irak i løpet av sommeren 1982 ble Irak nødt til å svare for ikke å ende opp som den tapende part. Det irakiske regimet hadde i løpet av den nå to år lange krigen higit etter en våpenhvile med Iran, og anså seg således som den

¹³⁶ Tripp, *A History of Iraq*, 228

¹³⁷ UD, 25.11/42 bind 6. Brev fra Walter J. Stoessel til Sverre Stray, 15.07.1982

¹³⁸ UD, 25.11/42 bind 6. Brev fra Walter J. Stoessel til Sverre Stray, 15.07.1982

av partene som ønsket dialog, selv om det var Irak som i utgangspunktet hadde startet krigen. Den irakiske strategien ble dermed å angripe skipsfarten i området rundt Khargøya slik at den iranske oljeeksporten ble lammet. Den iranske økonomien var avhengig av oljeeksporten fra Khargøya. Irak anså det dermed som en effektiv strategi med tanke på å lamme den iranske økonomien. Irak truet med å senke skip i området hvis ikke meglingsforsøkene førte noen vei.¹³⁹ Dette var ikke bare tomme trusler fra Irak. Irakiske flyangrep hadde redusert iransk oljeeksport, og myndighetene i Teheran oppfattet dette som en alvorlig trussel. De irakiske angrepene førte til at Iran måtte gjengjelde angrepene, og en løsning på konflikten ble dermed skjøvet lenger og lenger fram.¹⁴⁰

Den økende aktiviteten i Persiabukta passerte ikke i stillhet hos de vestlige landene. Bombingen av Khargøya og senkningen av skip i den erklærte krigssonen bekymret amerikanerne stort. For USAs del var frykten stor for at Iran skulle gjengjelde de irakiske angrepene, og at dette skulle føre til at Hormuz-stredet ble stengt og slik stoppe opp oljetilførselen fra Persiabukta.¹⁴¹ Dette gjaldt ikke bare for USA, men for de fleste vestlige land. Norge hadde også stor interesse av at oljetilførselen fra Persiabukta ble opprettholdt fordi mange vestlige land var importører av denne oljen. De vestlige landene var viktige handlespartnere for Norge, og det var dermed viktig at deres økonomi var stabil. Det var også i de vestlige lands interesse at Saddam Husseins regime forble ved makten i Irak. Dette skyldtes at Irak hadde satset på utvikling innenfor teknologi, og en stor del av teknologitilførselen kom fra vestlige land.¹⁴² Her ligger trolig årsaken til at Norge ikke kom med kritikk av, eller uttalelser om, den diktatoriske utviklingen til det irakiske regimet i løpet av 1982. For Norges del var det viktig å beholde gode relasjoner til sine handelspartnere, og det var dermed ikke så mye annet å gjøre enn å holde seg i bakgrunnen. Det ville virke mot sin hensikt å kritisere Irak når Norges viktigste allierte hadde en åpenbar interesse av at det irakiske regimet overlevde i kampen mot Iran.

Den lavmælte norske holdningen fortsatte også i FN. Det norske medlemskapet i Sikkerhetsrådet gikk ut i slutten av 1980, noe som påvirket det norske engasjementet i FN. I oktober 1982 hadde FNs generalforsamling diskutert konflikten mellom Irak og Iran og hvilke konsekvenser en forlengelse av konflikten kunne ha. I forbindelse med forhandlingene ønsket

¹³⁹ UD, 25.11/42 bind 7. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 13.09.1982

¹⁴⁰ UD, 25.11/42 bind 7. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 14.09.1982

¹⁴¹ UD, 25.11/42 bind 7. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 16.09.1982

¹⁴² UD, 25.11/42 bind 7. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 16.09.1982

Irak å legge fram et resolusjonsforslag som begge parter kunne godta. Den norske FN-delegasjonen foreslo at Norge ikke skulle holde noe innlegg i debatten, men at det skulle følge flertallet av landene i De europeiske fellesskapene (EF) i stemmegivningen over det irakiske resolusjonsforslaget. Samtidig ønsket den norske delegasjonen at Norge skulle innta en så nøytral og upartisk rolle som mulig med tanke på de underliggende problemene for konflikten.¹⁴³ Det var med andre ord en svært forsiktig norsk holdning i FN, i motsetning til i 1980, da det norske engasjementet i FNs sikkerhetsråd var svært aktivt. Representerte den tilbakeholdne politikken et brudd i norsk FN-politikk?

Norsk dualisme – moralisme og egeninteresse

I FN har Norge, sammen med de andre nordiske landene, historisk vært pådriver for sosial og humanitær utvikling i det internasjonale samfunnet.¹⁴⁴ Dette har vært i tråd med den norske utenrikspolitiske linjen etter andre verdenskrig om at Norge, som en liten nasjon, har ønsket å bidra i det internasjonale systemet. Norge har markert seg som forkjemper for menneskerettigheter, kvinners rettigheter og arbeid for urfolk, og har mottatt internasjonal anerkjennelse for dette.¹⁴⁵ Den norske tilbakeholdenheten i FN i oktober 1982 stemmer dermed dårlig overens med denne politikken. Sett ut ifra de norske tradisjonene om engasjementspolitikk kunne det forventes at Norge sto tydeligere fram i FN, både kritisk og diplomatisk. De norske grunnholdningene befant seg imidlertid i et spenningsfelt. Historikeren Rolf Tamnes har beskrevet dette som en spenning mellom

på den ene side det ubetingede moralske imperativ som sier at ethvert overgrep må fordømmes uavhengig av tid og sted, og på den annen side en mer resultatorientert holdning der konklusjonen tidvis kunne bli at et lavmælt diplomati var bedre enn vedvarende offentlig kritikk, eller at Norge måtte utvise en viss varsomhet av hensyn til sine egne interesser.¹⁴⁶

En forklaring på den norske tilbakeholdenheten i FN i oktober 1982 kan være at det var viktig å vise varsomhet i en såpass spent situasjon. Hensynet til de vestlige allierte var også et viktig ankerpunkt for Norge. Som NATO-medlem var det viktig for Norge å opprettholde et godt forhold til USA. For USAs vedkommende var sikring av oljeforsyningen fra Persiabukta det viktigste og den politiske utviklingen var av underordnet betydning.¹⁴⁷ Dette forklarer også

¹⁴³ UD, 25.11/42 bind 7. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 20.10.1982

¹⁴⁴ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 159

¹⁴⁵ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 161

¹⁴⁶ Tamnes, *Oljealder*, 370

¹⁴⁷ UD, 25.11/42 bind 7. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 30.11.1982

hvorfor Utenriksdepartementet var tilbakeholdent med å framlegge meninger om den politiske situasjonen, og at Norge hadde interesse av å sikre at oljeforsyningen ble opprettholdt.

De økonomiske kostnadene var svært høye for Irak så lenge krigen pågikk. Det ble etter hvert en utfordring for regimet å finansiere krigføringen. Oljereservene hadde minket og oljeinntektene hadde sunket fra 26 milliarder dollar i 1980 til ni milliarder dollar i 1982. Dette førte til at Iraks utenlandsgjeld økte. I løpet av 1983 var gjelden på omtrent 25 milliarder dollar.¹⁴⁸ Selv med store lån fra utlandet og kjøp av kampfly og raketter fra Frankrike, klarte ikke Irak å ramme den iranske oljeeksporten fra Khargøya. I enkelte kretser ble det konkludert med at de irakiske pilotene rett og slett ikke var gode nok.¹⁴⁹ Det var liten framgang i krigen til tross for at Irak hadde anskaffet nye våpen fra Frankrike.

Selv om angrepene ikke var avgjørende store i løpet av 1983 var det fortsatt krig. Med fortsatt krigføring fulgte også menneskelige lidelser. Den internasjonale Røde Kors-komiteen (IRKK) hadde engasjert seg i konflikten mellom Irak og Iran og var opptatt av å finne en løsning på konflikten. IRKK hadde gjort undersøkelser i begge landene og konkludert med at det forekom brudd på Genèvekonvensjonene. I Irak var det særlig konvensjonene som omhandlet beskyttelse av sivile som ble brutt. IRKK ønsket dermed å legge press på partene for å få dem til å respektere Genèvekonvensjonene. IRKK viste til at medlemsstatene av Genèvekonvensjonene forpliktet seg til å gripe inn hvis det forekom brudd på konvensjonene fra andre medlemsstater, og sendte en forespørsel til blant annet Norge om å henvende seg til myndighetene i Irak og Iran. IRKK mente at en felles-nordisk henvendelse ville være det beste, og at særlig Irak antagelig ville være villig til å bøye av for press fra organisasjonen.¹⁵⁰ IRKKs henstilling ble behandlet av Utenriksdepartementet, og Øyvind Riseng ved departementets 1. Rettskontor mente Norge burde vurdere å stille seg til disposisjon for et slikt oppdrag. Riseng begrunnet dette med at det forekom brudd på folkerettslige prinsipper i konflikten, og at Norge burde bidra for å få partene til å respektere de folkerettslige prinsippene. IRKK ønsket også at det skulle oppnevnes såkalte beskyttermakter, stater som skal ivareta de stridende parters interesser på motpartens territorium.¹⁵¹

¹⁴⁸ Tripp, *A History of Iraq*, 227

¹⁴⁹ UD, 25.11/42 bind 7. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 21.02.1982

¹⁵⁰ UD, 25.11/42 bind 8. Notat til statssekretær Berg fra Nødhjelpsenheten, 31.05.1983

¹⁵¹ UD, 25.11/42 bind 8. Notat i 1. Rettskontor i UD, 01.06.1983

Kirsten Ohm, spesialrådgiver for menneskerettighetsspørsmål i Utenriksdepartementet, mente Norge burde avvente mer informasjon fra IRKK før de ga klarsignal til å stille Norge til disposisjon. I mellomtiden hadde Iran gitt etter for press fra IRKK, og gitt tillatelse til at komiteen kunne besøke krigsfangeleirer. Dette gjorde det mindre aktuelt å oppnevne beskyttermakter, og således mindre aktuelt for Norge å ta noe initiativ til dette.¹⁵²

Norge hadde imidlertid bidratt med finansielle midler til IRKKs program i Irak og Iran. I mai 1983 bevilget Utenriksdepartementet én million kroner til komiteens arbeid i Irak og Iran. Niels Dahl ved Nødhjelpsenheten i Utenriksdepartementet ønsket at Norge bidro med ytterligere én million kroner i andre halvdel av 1983. Dahl pekte på den vanskelige finansielle situasjonen IRKK var i. I tillegg hadde presset på IRKKs finanser økt ettersom at Iran hadde gått med på enkelte av IRKKs krav.¹⁵³ Dette ble avslått høyere opp i departementet. Knut Mørkved ved 1. Politiske kontor i departementet argumentert for at det ville være uheldig å yte nødhjelp til to oljerike områder som var i en meningsløs krig mot hverandre. Mørkved argumenterte også for at dette ikke ville bli tatt godt imot i norsk opinion.¹⁵⁴

Her var det uenighet mellom Dahl ved Nødhjelpsenheten og Mørkved ved 1. Politiske kontor. Det ble besluttet ikke å støtte IRKK med ytterligere én million. Likevel viste den norske velvilligheten til å stille seg til disposisjon som beskyttelsesmakt at Norge ønsket å engasjere seg i diplomatiet. IRKK hadde avdekket brudd på Genèvekonvensjonene om beskyttelse av sivile i Irak, og Norge hadde i utgangspunktet en interesse i å avslutte en slik praksis. Historisk sett har norsk utenrikspolitikk vært tuftet på kampen for menneskerettigheter gjennom internasjonale organer, og Norge har hatt respekten for folkeretten som et viktig holdepunkt.¹⁵⁵ Norges valg om ikke å støtte IRKKs arbeid ytterligere med bevilgninger i Irak og Iran på dette tidspunktet kan ses på som et brudd på den norske utenrikspolitiske linjen om ivaretagelse av humanitære og folkerettslige interesser. Norge ønsket antagelig ikke å bruke mer ressurser på Iran-Irak-krigen enn høyst nødvendig. Konflikten ble dermed nedprioritert i departementet.

¹⁵² UD, 25.11/42 bind 8. Notat i nødhjelpsenheten i UD, 27.07.1983

¹⁵³ UD, 25.11/42 bind 8. Notat fra nødhjelpsenheten til politisk avdeling i UD, 27.07.1983

¹⁵⁴ UD, 25.11/42 bind 8. Notat fra nødhjelpsenheten til politisk avdeling i UD, 27.07.1983

¹⁵⁵ Tamnes, *Oljealder*, 370

Resolusjonene og forhandlingene hadde ikke ført fram, og krigen mellom Irak og Iran fortsatte. Ingen av partene klarte å gjennomføre et avgjørende angrep, og fra mars 1983 fram til starten av 1986 utviklet krigen seg i stor grad til å bli en stillingskrig.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 261

Kapittel 4 – Engasjement på forespørsel – 1983–1986

I løpet av høsten 1983 ble de irakiske angrepene på den internasjonale skipsfarten i Persiabukta intensivert. Redere som seilte i bukta merket dette på kroppen. Oljetilførselen fra Persiabukta ble rammet mens USA var fast bestemt på å opprettholde navigasjonsfriheten i bukta slik at oljetilførselen til Vesten ble opprettholdt. Irak ønsket stormaktene inn i bildet slik at konflikten med Iran kunne få en ende, men USA var tydelige på at det skulle forholde seg nøytralt, slik at konflikten ikke ble brakt inn i en kald krig-kontekst. Omtrent samtidig kom det meldinger fra Iran om at irakiske styrker hadde benyttet kjemiske våpen i angrep mot iranske mål. Irak trappet opp angrepene i et håp om å tvinge Iran til forhandlingsbordet. Dette medførte økte angrep mot skipsfarten, særlig i Hormuz-stredet.

Hvordan reagerte den norske regjeringen på angrepene på skipsfarten? Førte det til kritikk fra norske myndigheter? Hvorfor handlet Norge slik det gjorde med tanke på skipsfarten?

Franske fly – vestlig frykt

I løpet av 1983 hadde Irak inngått en avtale med Frankrike om leveranse av fly og raketter. Flyene var av typen Super Etendard, og skulle brukes mot iranske mål. Særlig hadde Irak planer om å anvende de nye flyene i angrep på iranske oljeinstallasjoner og skip. Hovedmotivet til Irak var å true Irans økonomiske interesser gjennom angrep på oljeanlegg i Persiabukta. Hvis Irak klarte å lamme den iranske oljeeksporten ville Iran i realiteten bli utsatt for en blokade. Irak hevdet at Iran hadde mulighet til å fortsette krigføringen så lenge oljeeksporten vedvarte.¹⁵⁷ Dermed var det et mål for Irak å forhindre videre oljeeksport slik at krigen kunne vinnes. Sett med amerikanske øyne ville det være en fordel at Irak vant krigen fordi de anså Iran som en større trussel for den regionale sikkerheten enn Irak. På en annen side var Vesten såpass avhengige av oljeleveranser fra Persiabukta at en lammelse av den iranske oljeforsyningen i stor grad ville ramme vestlige land. USA opprettholdt dermed sine standpunkter om at navigasjonsfriheten i Persiabukta var av vital betydning for hele verdenssamfunnet.¹⁵⁸

¹⁵⁷ UD, 25.11/42 bind 8. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 10045A, 05.09.1983

¹⁵⁸ UD, 25.11/42 bind 8. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 10045A, 05.09.1983

Den norske ambassaden i Bagdad analyserte mulige konsekvenser av at Irak tok i bruk i de nye flyene, og konkluderte med at tilførselen av Super Etendard-flyene potensielt utgjorde en betydelig risiko for skipsfarten i Persiagulfen.¹⁵⁹ NATOs ekspertgruppe på Midtøsten diskuterte også mulige konsekvenser av at Irak tok i bruk flyene. Det var åpenbart at Irak ønsket å stoppe den iranske oljeeksporten slik at økonomien ble lammet, noe som i og for seg ikke var noe nytt. Det som derimot var nytt i denne sammenhengen var at flyene antagelig ville bli brukt til å bombe skipstrafikken til og fra Khargøya.¹⁶⁰ Øya var ett av de viktigste utskipningsanleggene for iransk olje, og var av stor betydning for den iranske økonomien. For Norges vedkommende utgjorde dette en stor trussel. Det var et stort antall norske skip som seilte i Persiabukta, og hvis Irak tok i bruk de nye flyene ville det utgjøre en betydelig trussel for sikkerheten til norske skip i området. Utenriksdepartementet hadde gjentatte ganger advart norske skip mot å seile i bukta, men antallet norske skip var likevel betydelig.¹⁶¹ Selv om Utenriksdepartementet antok at Iraks anskaffelse av de nye flyene ville skape nok redsel til at skipsfarten til Khargøya ville stanse uten et faktisk angrep, fryktet departementet at Irak likevel skulle gå til det skritt å angripe denne skipsfarten.¹⁶²

Flere vestlige land prøvde å få Frankrike til å avstå fra å levere flyene, men uten hell.¹⁶³ Både fra amerikansk og britisk side ble det forsøkt å legge press på Frankrike for å få det til å omgjøre vedtaket om å levere fly til Irak. I fransk presse var det også negative reksjoner på avtalen.¹⁶⁴ Norge, på sin side, uttale seg ikke spesifikt i denne sammenhengen. Frankrike lot ikke kritikken fra verken franske aviser eller fra USA og Storbritannia komme i veien for avtalen med Irak. Irak var en viktig kjøper av rustningsmateriell fra Frankrike, så de økonomiske interessene var en viktig årsak til at flyene ble levert. Vestlige land hadde også en klar interesse av at Irak gikk seirende ut av krigen, og dette er nok noe av årsaken til at kritikken fra vestlige land forble lavmælt. Irak hadde også gjentatte ganger oppfordret det internasjonale samfunnet, senest i FN, til å bidra til å få en slutt på konflikten. Dette hadde ikke lyktes. Håpet var dermed at flyene kunne fungere avskrekkende, og at trusselen de representerte kunne bidra til å initiere nye meklingsforsøk. Både Irak og Frankrike

¹⁵⁹ UD, 25.11/42 bind 8. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 10046A, 05.09.1983

¹⁶⁰ UD, 25.11/42 bind 8. Notat i UD, 28.09.1983

¹⁶¹ UD, 25.11/42 bind 8. Notat i UD, 28.09.1983

¹⁶² UD, 25.11/42 bind 8. Notat i UD, 28.09.1983

¹⁶³ UD, 25.11/42 bind 9. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 04.10.1983

¹⁶⁴ UD, 25.4/58 bind 19. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 05.09.1983

understreket dette motivet. I tillegg til det økonomiske argumentet kan dette ha vært en av grunnene til at Frankrike leverte flyene til Irak.¹⁶⁵

Den norske holdningen til Iran-Irak-krigen generelt, og til oljetransporten fra Persiabukta mer spesifikt, var i stor grad knyttet til de vestlige interessene. Mange vestlige skip, deriblant norske, seilte til og fra Khargøya. Det var derfor i norske myndigheters interesse at det foregikk i trygge omstendigheter. Trusselen de nye flyene utgjorde for oljetransporten skapte interesse fra flere hold. I Norge ønsket Statoil en vurdering av situasjonen for oljetransporten nå som Irak hadde anskaffet nye fly og raketter. Spesialrådgiver Arne Halvorsen i Statoil vurderte det slik at en stenging av Hormuz-stredet i verste fall ville føre til en fordobling av oljeprisen på kort sikt. På lang sikt visste ikke Statoil om de vestlige landene var i stand til å overleve enda en oljekrise slik som krisen i 1979 i kjølvannet av den iranske revolusjonen.¹⁶⁶ En blokade av stredet ville påvirke vestlige land, Norge inkludert. En økning i oljeprisene ville antagelig sette Norges viktigste handelspartnere i Europa i en vanskelig situasjon, som igjen ville påvirke Norge. Utenriksdepartementet mente derimot at Det internasjonale energibyrået (IEA) ville kunne begrense en prisoppgang ved en eventuell strenging av stredet. Samtidig hadde IEA-landene nå større oljereserver enn tidligere.¹⁶⁷

Norge befant seg her i et spenningsfelt. Som et oljeproduserende land var Norge interessert i en relativt høy og stabil oljepris. Dermed ønsket norske myndigheter at Organisasjonen av oljeeksporterende land (OPEC) skulle være stabil og velfungerende slik at den norske statskassa kunne garanteres en høy grunnrente.¹⁶⁸ En eventuell blokade av Hormuz-stredet ville i utgangspunktet være positivt, da det ville gi økt oljepris og økte inntekter for Norge. På en annen side var Norge et vestlig produsentland som var avhengig av handel med, og gode relasjoner til, sine allierte i Europa og USA. USA forventet lojalitet fra Norge og ønsket dermed ikke at Norge formelt samarbeidet med OPEC. I tillegg var norske myndigheter opptatt av å bevare et nært forhold til vestmaktene, og hevdet at et norsk medlemskap i IEA ville vise norsk solidaritet med de vestlige landene.¹⁶⁹

¹⁶⁵ UD, 25.11/42 bind 9. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 10.10.1983

¹⁶⁶ UD, 25.11/42 bind 9. Notat. Referat fra møte 12.10.1983 med spesialrådgiver Halvorsen i Statoil, 18.10.1983

¹⁶⁷ UD, 25.11/42 bind 9. Notat. Referat fra møte 12.10.1983 med spesialrådgiver Halvorsen i Statoil, 18.10.1983

¹⁶⁸ Tamnes, *Oljealder*, 201

¹⁶⁹ Tamnes, *Oljealder*, 199

Bidrag til IRKK

Iraks disposisjon av Super Etendard-flyene skapte utvilsomt bekymring i Vesten. Norske myndigheter var også bekymret for hva Saddam Hussein nå kunne foreta seg mot skipsfarten i Persiabukta. I slutten av oktober 1983 gjennomførte irakiske styrker nye angrep mot sivile mål i Iran. Dette viste ikke bare Iraks evne, men også vilje til å ramme sivile mål langt inne på iransk territorium. Den norske ambassaden i Teheran hevdet at byene som ble angrepet antagelig hadde militære mål, og at mange av de drepte som angivelig var sivile, i realiteten var militære.¹⁷⁰ Det ble også spekulert i om Iraks mål med angrepene var å tvinge Iran til forhandlingsbordet gjennom avskrekking.¹⁷¹

Diplomatene i Utenriksdepartementet fulgte ikke opp meldingene fra ambassaden i Teheran. I kildene fra departementet er det ingen reaksjon å spore på de nye krigshandlingene, selv om Irak angrep sivile mål. Norske myndigheter virker å ha avfunnet seg med å forholde seg nøytral overfor krigen, og virker ikke å ha hatt noen selvstendig holdning utover det som var nødvendig i FN og på direkte forespørsler fra blant annet IRKK. Da IRKK anmodet Norge om å bidra som beskyttermakt i konflikten var norske myndigheter klare på at de ønsket å bidra, men da Utenriksdepartementet fikk meldinger fra ambassadene i Bagdad og Teheran om angrep på sivile ble ikke dette kommentert i departementet. En mulig forklaring på den tilbakeholdne norske holdningen er at departementet ikke hadde ressurser til å behandle meldingene om angrep på sivile. Uansett tyder dette på at Norge ikke var den moralske stormakten det hadde gitt uttrykk for å være.

IRKK, ved Jacques Moreillon, kontaktet på nytt statssekretær Eivinn Berg i november 1983. I brevet opplyste Moreillon om IRKKs arbeid i Irak og Iran, og søkte på nytt om økonomisk støtte fra Utenriksdepartementet.¹⁷² Niels Dahl ved Nødhjelpsenheten i Utenriksdepartementet mente det ville være lurt av departementet å gi et bidrag på én million kroner til Iran-Irak-programmet.¹⁷³ Per Ravne, leder av Politisk avdeling i departementet, var enig med Dahl i at departementet skulle bevilge én million kroner til formålet.¹⁷⁴ Departementet besluttet dermed å gi det ønskede beløpet til IRKKs arbeid.¹⁷⁵ Hvorfor valgte nå Utenriksdepartementet, i

¹⁷⁰ UD, 25.11/42 bind 9. Fra ambassaden i Teheran til UD, 27.10.1983

¹⁷¹ UD, 25.11/42 bind 9. Fra ambassaden i Teheran til UD, 27.10.1983

¹⁷² UD, 25.11/42 bind 9. Brev fra Jacques Moreillon til Eivinn Berg, 09.11.1983

¹⁷³ UD, 25.11/42 bind 9. Notat til Politisk Avdeling, 21.12.1983

¹⁷⁴ UD, 25.11/42 bind 9. Notat til Politisk Avdeling, 21.12.1983

¹⁷⁵ UD, 25.11/42 bind 9. Notat til 2. Administrasjonsskontor i UD, 29.12.1983

motsetning til ved forrige forespørsel fra IRKK, å støtte komiteen i deres arbeid i Irak og Iran?

De irakiske angrepene på sivile mål spilte trolig en stor rolle i Utenriksdepartementets avgjørelse. I tillegg opplevde IRKK at de økonomiske bidragene var mye lavere enn de hadde håpet, og at de to delegasjonene organisasjonen hadde i Irak og Iran var kostbare å opprettholde. Mye av IRKKs arbeid i landene hadde gått ut på å få partene til å respektere konvensjonene i tillegg til å bedre den humanitære situasjonen, men partene i krigen respekterte fortsatt ikke Genèvekonvensjonene.¹⁷⁶ Norske myndigheter så også at situasjonen på bakken ikke hadde bedret seg. Nødhjelpsenheten i departementet mente derfor at det var på sin plass å gi økonomisk støtte til IRKK. Selv om Norge engasjerte seg gjennom sitt økonomiske bidrag til IRKK viser denne situasjonen at norske myndigheter kun handlet på forespørsel fra enten FN eller IRKK. Norge tok ikke initiativ på egenhånd, men handlet kun på eksplisitte forespørsler. Dette vitner om at Iran-Irak-krigen var nedprioritert i departementet, og at det ikke brukte mer ressurser enn nødvendig på konflikten. En mulig forklaring på at Norge selv ikke tok initiativ er at det ønsket å opptre på en så upartisk måte som mulig, og fryktet at et selvstendig norsk initiativ kunne bidra til å svekke eller ødelegge for FNs generalsekretærs arbeid i konflikten. I så fall representerer ikke den tilbakeholdne norske politikken et brudd i norsk utenrikspolitisk tradisjon. Norske regjeringer hadde som målsetting å støtte opp om generalsekretærens arbeid og styrke generalsekretærens handlekraft.¹⁷⁷ Utenriksdepartementet gjorde dette gjennom å bidra på forespørsel fra FN, og ellers holde seg i bakgrunnen.

I februar 1984 gjenopptok Irak bombingene av blant annet sivile mål i Iran. Dette gikk ikke upåaktet hen hos IRKK. På nytt ønsket komiteen å anmode partene i konflikten om å gjøre sitt beste for å overholde bestemmelsene i internasjonal humanitær lovgivning. IRKK viste til at deres appell i mai 1983 ikke hadde ført noen vei, og sendte en ny forespørsel til alle medlemsland om å åpne øynene for de bruddene på konvensjonene som ble begått, og om å bidra til å finne en politisk løsning på konflikten.¹⁷⁸ I Genève ble den norske delegasjonen oppsøkt av Quentin de Rougemont fra IRKK 14. februar 1984. IRKK oppfordret på nytt

¹⁷⁶ UD, 25.11/42 bind 9. Brev fra Jacques Moreillon til Eivinn Berg, 09.11.1983

¹⁷⁷ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 70-73

¹⁷⁸ UD, 25.11/42 bind 10. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 14.02.1984

Norge til å stille som beskyttermakt dersom Irak og Iran skulle be om dette.¹⁷⁹ Dette vitner om at IRKK anså Norge som en egnet kandidat til å bidra med å få Irak og Iran til å overholde konvensjonene. På et avdelingssjefsmøte i Utenriksdepartementet 16. februar ble det besluttet at IRKKs henvendelse skulle tas opp på nordisk plan. De nordiske landene kunne dermed eventuelt henvende seg til Den islamske konferanse, en mellomstatlig organisasjon bestående av islamske land.¹⁸⁰ I departementet ble det lagt vekt på at en henvendelse til partene fra Den islamske konferanse, som både Irak og Iran var medlem av, ville ha større gjennomslagskraft enn en henvendelse fra et nordisk land på grunn av organisasjonens geografiske og kulturelle nærhet til Iran og Irak. Det ble for øvrig bemerket av Per Tresselt ved Rettsavdelingen i departementet at en felles henvendelse fra de nordiske land antakelig ville ha større påvirkningskraft enn en isolert norsk diplomatisk henvendelse, *démarche*.¹⁸¹ På et felle-nordisk utenriksministermøte i mars 1984 ble det besluttet å rette en felles nordisk henvendelse til Den islamske konferanse, men saken ble ikke fulgt opp umiddelbart. Departementet tok derimot saken opp på ny i juli samme år.

Skipsfart i Persiabukta

I Utenriksdepartementet økte også interessen omkring hva en eventuell stenging av Hormuz-stredet kunne føre til. Departementet ønsket å kartlegge hvilke konsekvenser det kunne få for skipsfarten og norske skipsfartsinteresser.¹⁸² Dersom stredet ble stengt ville det være brudd på prinsippene om fri skipsfart og fri oljetilførsel, argumenterte amerikanerne, og de var da forpliktet til å sette inn militære midler slik at blant annet norske skip uten hindringer kunne seile gjennom stredet.¹⁸³ Spenningen økte betraktelig i slutten av februar da irakiske styrker gikk til luftangrep på iranske oljeinstallasjoner på Khargøya. Frykten i Vesten var at Iran skulle stenge Hormuz-stredet som følge av de irakiske angrepene. Den norske ambassaden i Bagdad mente man absolutt måtte ta angrepene på Khargøya og trusselen om nye angrep på skipsfarten i Persiabukta alvorlig.¹⁸⁴ Den økende spenningen i bukta gjorde at krigen i økende grad fikk en internasjonalisert dimensjon. Både amerikanerne og britene var forberedt på å beskytte den sivile skipstrafikken og sikre oljetilførselen fra Persiabukta om nødvendig med

¹⁷⁹ UD, 25.11/42 bind 10. Fra delegasjonen i Genève til UD, 15.02.1984

¹⁸⁰ UD, 25.11/42 bind 10. Referat fra avdelingssjefsmøte, 16.02.1984

¹⁸¹ UD, 25.11/42 bind 11. Påtegning til 1. Rettskontors notat av 02.03.1984 fra Rettsavdelingen i UD, 02.03.1984

¹⁸² UD, 25.11/42 bind 10. Utgående melding fra UD, 22.02.1984

¹⁸³ UD, 25.11/42 bind 10. Fra ambassaden i Washington til UD, 24.02.1984

¹⁸⁴ UD, 25.11/42 bind 10. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 28.02.1984

militære midler. Kildene fra Utenriksdepartementet sier ikke noe konkret om dette, men det er naturlig å legge til grunn at departementet støttet disse vurderingene.

Kjemiske våpen

Saddam Hussein og hans regime hadde håpet at anskaffelsen av de franske Super Etendard-flyene ville avskrekke det iranske regimet fra å fortsette angrepene, og på den måten tvinge iranerne til forhandlingsbordet. De gjentatte iranske motangrepene viste derimot at denne strategien ikke fungerte etter planen, og Hussein måtte finne en annen måte å legge ytterligere press på Teheran. En av de foreslåtte fremgangsmåtene var å gå til angrep på iranske oljeinstallasjoner på Khargøya. Dette hadde uten tvil bidratt til å øke den internasjonale spenningen i området. En annen foreslått fremgangsmåte var å ty til ukonvensjonelle våpen i krigføringen. Irak hadde utviklet kjemiske og biologiske våpen siden slutten av 1970-tallet, og begynte å ta i bruk slike våpen i betydelig skala i 1984. Irak ønsket å få tilbake overtaket i krigen, og for å unngå å bli ydmyket på slagmarken tok Irak i bruk kjemiske våpen mot iranske styrker.¹⁸⁵ På tidspunktet for krigføringen var det uenighet i det internasjonale samfunnet om i hvilken grad Irak brukte kjemiske våpen, men særlig Iran insisterte på at Irak brukte slike våpen.¹⁸⁶ Hvordan forholdt Norge seg til påstandene om at Irak benyttet kjemiske våpen?

I FN la Iran fram påstander om at Irak hadde brukt kjemiske våpen i krigføringen. Den iranske FN-ambassadøren Said Rajaie Khorassani hevdet at bevisene for at Irak benyttet slike våpen var stor.¹⁸⁷ Samtidig rettet Khorassani kritikk mot FN, som «ble beskyldt for å ha lukket øynene for de irakske krigsforbrytelser og dermed ha oppmuntret Saddam Husseins regime til nye grusomheter».¹⁸⁸ Petter F. Wille ved 1. Politiske kontor i Utenriksdepartementet opplyste den norske FN-delegasjonen om at Irak hadde tiltrådt protokollen av 17. juni 1925 som omhandlet forbudet mot bruk av kvelende, giftige eller liknende gasser i krig.¹⁸⁹ Willes opplysninger om at Irak hadde tiltrådt protokollen av 17. juni 1925 var den eneste kommentaren fra departementet på dette tidspunktet. Reaksjonen fra departementet var dermed heller lavmælt. Samtidig ønsket Iran at FN satt sammen en undersøkelseskommisjon som kunne sendes til Iran for å bekrefte påstandene om at Irak

¹⁸⁵ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 261; Tripp, *A History of Iraq*, 229

¹⁸⁶ UD, 25.11/42 bind 11. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 02.03.1984 og 06.03.1984

¹⁸⁷ UD, 25.11/42 bind 11. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 02.03.1984 og 06.03.1984

¹⁸⁸ UD, 25.11/42 bind 11. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 06.03.1984

¹⁸⁹ UD, 25.11/42 bind 11. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 06.03.1984

hadde benyttet kjemiske våpen, noe FNs generalsekretær, Javier Pérez de Cuéllar, godkjente. Generalsekretæren besluttet at undersøkelsen skulle gjennomføres på grunn av moralske forpliktelser i henhold til FN-pakten.¹⁹⁰ I Utenriksdepartementet var holdningen positiv til en slik undersøkelseskommisjon.¹⁹¹ Norge engasjerte seg også i FN for å bidra til denne undersøkelseskommisjonen, og det ble besluttet fra norsk side å stille forskningssjef Frode Fonnum ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) til rådighet for det midlertidige verifikasjonsapparatet.¹⁹²

Norge var tydelig interessert i å bidra gjennom FNs apparater. Den kjemiske krigføringen som Irak hadde satt i gang innebar brudd på folkerettslige prinsipper, og det var dermed en gylden mulighet for Norge til å vise sitt moralske ansikt. Det norske bidraget i FNs undersøkelseskommisjon viste at Norge mente at Iraks bruk av kjemiske våpen ikke burde tolereres av det internasjonale samfunnet. I denne situasjonen viste Norge at det, i hvert fall i noen grad, levde opp til den utenrikspolitiske teorien om Norge som en moralsk stormakt. Utenriksdepartementet henvendte seg imidlertid ikke direkte til irakiske myndigheter angående påstandene om bruk av kjemiske våpen. Det var selvfølgelig kort tid siden påstandene om bruk av slike våpen hadde kommet, og en norsk henvendelse til Bagdad i denne saken kunne dermed føre til at de diplomatiske forbindelsene mellom Irak og Norge ble svekket. Det var likevel relativt sikkert at Irak hadde benyttet kjemiske våpen i angrep mot iranske styrker. Amerikanerne hadde på sin side kilder som bekreftet at Irak hadde brukt blant annet sennepsgass. Dette var alvorlig i og med at det medførte brudd på internasjonale lover om krigføring som Irak hadde undertegnet, og fordi kjemiske våpen medførte betydelig mer lidelse for ofrene. USA hadde dermed henvendt seg direkte til irakiske myndigheter og bedt om at den kjemiske krigføringen ble stoppet umiddelbart.¹⁹³ At storebror USA henvendte seg til Bagdad, kan det ha blitt begrunnet i Norge som mindre «nødvendig» for norske myndigheter å gjøre det samme. Dette framkommer ikke i kildematerialet, men det kan være en nærliggende forklaring på hvorfor Norge ikke rettet en direkte henvendelse til irakiske myndigheter.

Meldingene om irakisk bruk av kjemiske våpen kom fra flere kilder. Både nyhetssendinger fra *Voice of America* og *BBC* meldte om iranske soldater med skader påført av kjemiske

¹⁹⁰ UD, 25.11/42 bind 11. Notat i UD, 12.03.1984

¹⁹¹ UD, 25.11/42 bind 11. Referat fra morgenmøte i UD, 09.03.1984

¹⁹² UD, 25.11/42 bind 11. Notat i UD, 12.03.1984

¹⁹³ UD, 25.11/42 bind 11. Bakgrunnsnotat i 1. Politiske kontor i UD, 08.03.1984

våpen.¹⁹⁴ Ambassadør Nic. Fougner ved Den norske ambassaden i Teheran ble invitert av Det iranske utenriksministeriet, sammen med en rekke representanter fra andre ambassader, til å få se med egne øyne de skadene iranske soldater hadde blitt påført av den påståtte kjemiske krigføringen. Ifølge Fougner var hele opplegget Utenriksministeriet gjennomførte preget av propaganda.¹⁹⁵ Fougners opplysninger fra feltbesøk ved iranske sykehus bekreftet derfor ikke entydig at kjemiske våpen hadde vært i bruk. Informasjonen omkring Iraks påståtte bruk av kjemiske våpen var noe sprikende. Utenriksdepartementet ville antageligvis vente til det hadde fakta på det rene før det eventuelt henvendte seg til Irak.

I slutten av mars 1984 var rapporten fra FNs generalsekretær klar. Her kom det fram at det var benyttet kjemiske stridsmidler, både sennepsgass og nervegass, mot iranske mål, noe FNs generalsekretær fordømte.¹⁹⁶ Bevisene på at kjemiske våpen hadde vært i bruk av irakiske styrker ble stadig større. Amerikanske myndigheter i Washington, D. C. var relativt overbevist om at Irak hadde brukt sennepsgass i krigføringen, og at irakerne hadde nervegass i våpenporteføljen sin.¹⁹⁷ Nyhetsmedier meldte om bruk av kjemiske våpen, FNs undersøkelseskommisjon hadde konkludert med at slike våpen hadde vært brukt, og amerikanerne hadde egne kilder på at dette var brukt. Det var dermed relativt sikkert at Irak hadde benyttet kjemiske våpen mot iranske styrker.¹⁹⁸

Bevisene på at kjemiske våpen hadde blitt brukt av Irak skapte bekymring og uro i Utenriksdepartementet. Fra norsk side var det grunn til å fordømme bruken av kjemiske våpen på det sterkeste ettersom at dette var et klart brudd på folkeretten. Departementet la i tillegg vekt på Norges støtte til Nedrustningskonferansen i Genève, og hvor viktig det var å komme fram til et globalt forbud mot blant annet utvikling, produksjon og lagring av kjemiske stridsmidler.¹⁹⁹ Departementet kritiserte det irakiske regimets bruk av kjemiske våpen, men en eksplisitt fordømmelse av Irak uteble. Selv om Norge fordømte bruken av kjemiske våpen endret det ikke den generelle norske holdningen overfor Irak. Hvorfor kom ikke Norge med en direkte kritikk av Irak for dets bruk av kjemiske våpen? Dette ville i så fall bidra til å opprettholde synet på Norge som en moralsk stormakt. Dette ble ikke gjort, og Norge la seg

¹⁹⁴ UD, 25.11/42 bind 11. Fra ambassaden i Teheran til UD, 05.03.1984

¹⁹⁵ UD, 25.11/42 bind 11. Fra ambassaden i Teheran til UD, 05.03.1984

¹⁹⁶ UD, 25.11/42 bind 11. Notat i 6. politiske kontor i UD, 27.03.1984

¹⁹⁷ UD, 25.11/42 bind 12. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 18.04.1984

¹⁹⁸ UD, 25.11/42 bind 11. Fra ambassaden i Teheran til UD, 05.03.1984; Notat i 6. politiske kontor i UD, 27.03.1984 ; UD, 25.11/42 bind 12. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 18.04.1984

¹⁹⁹ UD, 25.11/42 bind 11. Notat i 6. politiske kontor i UD, 27.03.1984

heller på en tilbakeholden linje, også i FN. Den norske FN-delegasjonen gjorde en vurdering som tilsa at det ikke ville være hensiktsmessig at man fra norsk side øvet påtrykk for å få Sikkerhetsrådet til å handle på grunnlag av rapporten. Utenriksdepartementet var enig i dette og mente at en felles nordisk henvendelse heller ikke var aktuelt.²⁰⁰ Kildene benyttet i denne oppgaven gir ikke oversikt over diskusjonen rundt dette. Kun ett dokument fra Utenriksdepartementet til den norske FN-delegasjonen angående denne saken foreligger i disse kildene. Dette er i seg selv et interessant funn, og tyder på at Norge ønsket å holde seg i bakgrunnen i FN hva gjaldt rapporten angående bruk av kjemiske våpen. Dette bidrar i så fall til å svekke synet på Norge som moralsk stormakt.

Tankskipskrigføring

Våren 1984 satte Irak i gang luftangrep mot iranske oljeinstallasjoner på Khargøya. Dette bekymret amerikanerne, og de hadde vært nære ved å foreta en *démarche* da de irakiske angrepene hadde startet.²⁰¹ Iran økte også sine angrep, og trusselbildet forverret seg i løpet av mai 1984 hva angikk den frie skipsfarten. En rekke av de arabiske gulfstatene ønsket at FNs sikkerhetsråd trådte sammen for å drøfte «den iranske aggresjon mot den frie navigering til og fra havner i vaare land».²⁰² Disse landene la også hovedansvaret for opptrappingen av konflikten på Iran. Den norske FN-ambassadøren, Tom Vraalsen, ble oppsøkt av Omans FN-ambassadør med forespørsel om at Norge deltok i Sikkerhetsrådets debatt på grunn av Norges rolle som en betydelig skipsfartsnasjon.²⁰³ Den norske FN-delegasjonen gikk derimot ut fra at man fra norsk side ikke skulle holde et innlegg i debatten, men «følge vanlig praksis om ikke å holde innlegg i Raadet naar vi selv ikke er medlem».²⁰⁴ I og med at norske skip ikke hadde vært direkte berørt av krigshandlingene mente delegasjonen at Norge ikke burde holde et innlegg i Sikkerhetsrådet. Per Ravne ved 1. Politiske kontor i Utenriksdepartementet var, med samme begrunnelse, enig med delegasjonen i FN om at Norge ikke skulle delta i debatten.²⁰⁵

Utviklingen i Persiagulfen skapte også bekymring for utenriksminister Sverre Strøm. Strøm var uroet av opptrappingen av konflikten mellom Irak og Iran i siste halvdel av mai, og uttrykte at: «[f]or Norge som skipsfartsnasjon er det spesielt bekymringsfullt at det har funnet sted

²⁰⁰ UD, 25.11/42 bind 11. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 29.03.1984

²⁰¹ UD, 25.11/42 bind 12. Fra ambassaden i Washington til UD, 19.05.1984

²⁰² UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 21.05.1984

²⁰³ UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 21.05.1984

²⁰⁴ UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 21.05.1984

²⁰⁵ UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 21.05.1984. Håndskrift på dokumentet signert 22.05.1984

angrep på skip i internasjonalt farvann og utenfor den erklærte krigssone».²⁰⁶ Stray la også vekt på at regjeringen støttet generalsekretærens bestrebelser med å finne en fredelig løsning på konflikten. Samtidig sluttet regjeringen seg til Sikkerhetsrådets henstillinger til partene om å avslutte alle krigshandlinger. Stray mente også at den internasjonale skipsfarten måtte sikres fri ferdsel uten at det skulle være fare for skipenes sikkerhet.²⁰⁷ Stray sa ikke noe her om hvordan den internasjonale skipsfarten skulle sikres. Regjeringen støttet det arbeidet som ble gjort i Sikkerhetsrådet, men ønsket ikke å ta en aktiv rolle da de ikke satt i Sikkerhetsrådet selv.

Den 24. Mai 1984 ble Vraalsen på nytt kontaktet med forespørsel om at Norge tok ordet i Sikkerhetsrådet. Denne gangen var det Saudi-Arabias ambassadør som på telefon rettet en forespørsel til Vraalsen. Ambassadøren rettet forespørselen til Norge på grunn av Norges rolle som stor skipsfartsnasjon og som en av de viktigste brukerne av Persiabukta.²⁰⁸ Vraalsen svarte med at Norge hadde vurdert spørsmålet nøye og kommet fram til at den norske FN-delegasjonen ikke ville ta ordet i Sikkerhetsrådet.²⁰⁹ På en annen side ønsket delegasjonen å gjøre det norske synet på situasjonen i området kjent for FN, og mente dette best kunne gjøres ved å sende «et brev til S-raadets [Sikkerhetsrådets] president hvor det anmodes om at umins [utenriksministerens] uttalelse i oversettelse blir sirkulert som offisielt S-raadsdokument».²¹⁰ Den norske FN-delegasjonen handlet her i tråd med retningslinjene den hadde fått fra departementet, der gjeldene praksis var ikke å uttale seg i Sikkerhetsrådet med mindre Norge selv var medlem.

USA, på sin side, ønsket å få til en resolusjon som ba Irak og Iran om å respektere fri ferdsel i Persiabukta. I dette arbeidet ønsket amerikanerne norsk støtte i FN. Under en samtale med assisterende departementsråd²¹¹ James Placke, i Det amerikanske utenriksdepartementet, ble den norske ambassadens representant²¹² i Washington, D. C. oppfordret til å støtte en slik resolusjon fra USA. Ambassadens representant mente det også ville være i Norges interesse, med tanke på skipsfarten, å «innta en aktiv holdning til støtte for en slik resolusjon».²¹³ Ambassadens representant mente at den norske FN-delegasjonen burde kontakte den

²⁰⁶ UD, 25.11/42 bind 12. Uttalelse fra utenriksminister Stray 22.05.1984. 23.05.1984

²⁰⁷ UD, 25.11/42 bind 12. Uttalelse fra utenriksminister Stray 22.05.1984. 23.05.1984

²⁰⁸ UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 24.05.1984

²⁰⁹ UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 24.05.1984

²¹⁰ UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 24.05.1984

²¹¹ Deputy Assistant Secretary

²¹² Dokumentet sier ikke hvem dette er.

²¹³ UD, 25.11/42 bind 12. Notat til utenriksministeren, 20.05.1984

amerikanske delegasjonen og uttrykke støtte til initiativet, gjøre Irak og Iran kjent med Norges støttet, og til slutt overveie «å holde et innlegg til støtte for resolusjonen, dersom videre utvikling i Sikkerhetsrådet og i Gulfen tilsier det».²¹⁴ Hans Brattestå ved 1. Politiske kontor i Utenriksdepartementet svarte at Norges holdning best ville være tjent med å være avventende i situasjonen. Brattestå var også usikker på om det egentlig forelå noe amerikansk initiativ i saken.²¹⁵ Som vanlig mente departementet at Norge ikke skulle holde noe innlegg i Sikkerhetsrådet. Norge ønsket å framstå som så upartiske som mulig, også da det kom til engasjement i FN.

De irakiske angrepene på den internasjonale skipsfarten hadde som målsetting å få en snarlig slutt på krigen. Målet var å fjerne Irans økonomiske grunnlag i Persiabukta, og samtidig få det internasjonale samfunnet til å overbevise Iran om å komme til forhandlingsbordet.²¹⁶ Det internasjonale samfunnet var overbevist om at Irak var den av partene som sterkest ønsket å få en slutt på krigføringen. Dette kan ha bidratt til at Norge ikke i direkte form kom med kritikk av de irakiske angrepene på skipsfarten, til tross for at Norge som en betydelig skipsfartsnasjon ville være tjent med at navigasjonsfriheten ble ivaretatt. Det må selvsagt påpekes at Norge satte sin lit til de amerikanske garantiene om at USA ville opprettholde navigasjonsfriheten dersom en blokade av Hormuz-stredet fant sted. Selv om det var Irak som i første omgang gikk til angrep på skipsfarten fikk det ikke nevneverdige konsekvenser i vestlige kretser. Særlig USA fryktet at Iran skulle seire i konflikten. I deres øyne ville en iransk militær seier føre til ytterligere destabilisering i Midtøsten, noe som ikke var fordelaktig.²¹⁷ USA hadde hatt et godt forhold til Iran under Sjehens ledelse. Sjehen var USAs sterkeste allierte i Persiabukta før den islamske revolusjonen, og den økonomiske støtten var stor til Iran for å opprettholde amerikanske interesser i regionen. Dette endret seg drastisk etter revolusjonen i 1979. Det islamske styret brøt båndene med USA, og søkte å fjerne amerikansk innflytelse i regionen.²¹⁸

²¹⁴ UD, 25.11/42 bind 12. Notat til utenriksministeren, 20.05.1984

²¹⁵ UD, 25.11/42 bind 12. Notat til utenriksministeren, 20.05.1984. Håndskrift på dokumentet stemplet 01.06.1984

²¹⁶ UD, 25.11/42 bind 13. Notat til Utenriksråden i UD, 01.06.1984

²¹⁷ Tripp, *A History of Iraq*, 231

²¹⁸ Cleveland, *A History of the Moderne Middle East*, 423

Norsk stillhet

I NATOs råd diskuterte medlemmene hvilke utsikter en så for seg i krigen. En snarlig løsning på konflikten ble ansett for å være langt unna. Både Irak og Iran hadde ressurser til å fortsette krigen, og hadde således ressurser til å fortsette angrepene på skipsfarten i Persiabukta.²¹⁹ Den norske NATO-delegasjonen hadde i forkant av møtet informert Utenriksdepartementet og bedt om eventuelle norske synspunkter slik at disse kunne tas opp på møtet. Knut Vollebæk ved 1. Politiske kontor i Utenriksdepartementet konfererte med den norske ministerråden i NATO, Arnt Rindal, og informerte om at Norge ikke hadde noen synspunkter å legge fram i Rådet.²²⁰ Utenriksdepartementet ønsket nok en gang at Norge skulle holde seg i ro. Det var en gjennomgående trend at den norske regjeringen forholdt seg så stille som mulig. Selv om det åpenbart var i Norges interesse å sikre skipsfarten ble det ikke gjort noe aktivt fra Norges side foruten å støtte forslagene som ble framlagt i FN eller NATO.²²¹ Departementet ønsket antagelig å opptre så upartisk som mulig. USA hadde gitt garantier om at det ville opprettholde navigasjonsfriheten i Persiabukta. Dermed var den norske skipsfarten beskyttet av amerikanske garantier, og det var følelig ikke nødvendig å bruke store ressurser på saken for departementet.

Spørsmålet fra IRKK om oppnevning av beskyttermakter dukket på nytt opp i departementet i juli 1984. Etter at de nordiske utenriksministrene vedtok å rette en felles nordiske henvendelse til Den islamske konferanse i mars 1984, angående opprettelse av beskyttermakter, hadde lite blitt gjort. Vedtaket ble ikke fulgt opp, og Rolf Trolle Andersen i Utenriksdepartementets 1. Rettskontor mente at det var på tide å vurdere saken på nytt. Rolf Willy Hansen ved 1. Politiske kontor hevdet det ville være bedre å avvente resultatet av det seneste initiativet til FNs generalsekretær i konflikten, men at man kunne vurdere å ta opp saken på neste nordiske utenriksministtermøte.²²² Det forelå relativt store bevis på at Genèvekonvensjonene hadde blitt brutt både i Irak og Iran, men det var lite Utenriksdepartementet direkte ønsket å gjøre med dette. IRKKs oppfordring til Norge om å delta i opprettelsen av beskyttermakter for å sikre at Genèvekonvensjonene ble fulgt hadde vært klar lenge. I departementet var holdningen derimot svært tilbakeholden og forsiktig.

²¹⁹ UD, 25.11/42 bind 13. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 27.06.1984

²²⁰ UD, 25.11/42 bind 13. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 25.06.1984

²²¹ Jf. UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 21.05.1984; UD, 25.11/42 bind 13. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 25.06.1984

²²² UD, 25.11/42 bind 14. Notat til 1. Politiske kontor i UD, 05.07.1984

Departementet ønsket ikke å ta noe initiativ i saken, og mye tyder på at departementet satt på gjerdet og håpet at noen andre skulle ta ansvar.

Under en samtale 19. juli 1984 med Irans *chargé d'affaires* i Norge, Jafar Darwish, ble statssekretær Eivinn Berg overlevert et skriv fra den iranske utenriksministeren. Her ble det referert til «Iraks uvillighet til å etterleve forståelsen med FN's Generalsekretær, for såvidt gjelder bruk av kjemiske stridsmidler og angrep på sivile mål».²²³ Darwish ba så om at Norge brukte sin innflytelse overfor Irak på dette området. Berg svarte på Darwish' oppfordring med at man fra norsk side ved flere anledninger hadde vist sin bekymring for den pågående konflikten i Persiabukta, og at den norske regjeringen «sterkt [hadde] fordømt bruken av kjemiske stridsmidler i krigen mellom Iran og Irak».²²⁴ Til tross for Bergs uttalelser var den norske politikken på området svært tilbakeholden, og i departementets kilder er kritikk av det irakiske regimets angrep på sivile og bruk av kjemiske våpen så godt som fraværende. Statssekretær Berg la også til «at man fra norsk side hadde gitt uttrykk for sterk støtte til FN's Generalsekretærs bestrebelser for å nå frem til våpenhvile og slutt på krigen, samt til initiativet for å stanse angrep mot sivile mål».²²⁵

Departementet hadde støttet opp om FNs arbeid i saken, men ingenting tyder på at det hadde gitt *sterk støtte* i saken. Den norske holdningen i FNs korridorer angående konflikten hadde vært svært tilbakeholden og anonym. Et unntak i denne sammenhengen var Norges opptreden som medlem av Sikkerhetsrådet høsten 1980 da Norge jobbet aktivt med et resolusjonsutkast til en våpenhvile mellom Irak og Iran.²²⁶ Utover dette hadde den norske FN-delegasjonen fått instruks fra Utenriksdepartementet om å være tilbakeholdne og ikke å holde noe innlegg i debatter.²²⁷ Dette var i henhold til norsk sedvane i FN om ikke å ta ordet med mindre Norge selv var medlem av Sikkerhetsrådet. Selv om både Oman og Saudi-Arabia forespurte Norge om å ta et initiativ i saken på grunn av Norges rolle som en betydelig skipsfartsnasjon, holdt Norge seg i ro. Det eneste som er å spore av norsk engasjement i saken er en uttalelse som ble fordelt til Sikkerhetsrådets medlemmer under sakens behandling. Her uttrykte Norge bekymring for at opptrappingen av krigen hadde ført til angrep på sivil skipstrafikk, og

²²³ UD, 25.11/42 bind 14. Notat i UD, 25.07.1984

²²⁴ UD, 25.11/42 bind 14. Notat i UD, 25.07.1984

²²⁵ UD, 25.11/42 bind 14. Notat i UD, 25.07.1984

²²⁶ Se kapittel 3

²²⁷ Jf. UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 21.05.1984; UD, 25.11/42 bind 12. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 24.05.1984

understreket retten til fri ferdsel i internasjonalt farvann.²²⁸ Departementet hadde også sett at partene hadde vist en økt vilje til å samarbeide med FN og IRKK. Det kunne dermed virke som om både Irak og Iran ønsket å få en slutt på konflikten.²²⁹

FN spør – Norge bidrar

Høsten 1984 syntes en snarlig slutt på krigen fjern. Irak mislyktes med sin strategi om å tvinge Iran til forhandlingsbordet ved å angripe deres økonomiske grunnlag i Persiabukta. Iran hadde svart med motangrep, og regimet lot seg ikke knekke av de irakiske angrepene på Khargøya. I løpet av krigens første fire år hadde det fremkommet tydelige brudd på Genèvekonvensjonene angående behandling av krigsfanger. Irak hadde med henvisning til iranske brudd på Genèvekonvensjonene, krevd at FN sendte en undersøkelseskommisjon for å avdekke brudd på konvensjonene i iranske fangeleirer. Det ble forutsatt at undersøkelseskommisjonen også fikk tilgang til irakiske fangeleirer.²³⁰ FNs visegeneralsekretær Diego Cordovez reiste på dette grunnlaget spørsmålet om en norsk deltakelse i en ekspertgruppe til den norske FN-ambassadøren Tom Vraalsen 31. oktober 1984.²³¹ Cordovez hadde vist til Norges humanitære tradisjoner, og gitt uttrykk for ønsket om at den norske regjeringen utpekte en ekspert på folkerettslige spørsmål. Utenriksråd Kjeld Vibe i Utenriksdepartementet hadde dermed tatt kontakt med Professor Torkel Opsahl, hvorpå Opsahl hadde stilt seg positivt til å delta i en slik ekspertgruppe.²³²

Utenriksdepartementet var ikke vanskelige å be da FNs visegeneralsekretær kom med en forespørsel om å oppnevne en folkerettsekspert. Dette viser nok en gang hvordan Utenriksdepartementet stilte seg til rådighet så fort det kom en direkte forespørsel fra FN. Dette bekrefter også noen av grunntrekkene i den norske FN-politikken. Norge jobbet for at FN skulle basere seg på folkerettslige prinsipper, universelt medlemskap, og respekt for FN-pakten. Norge gav også støtte til Sikkerhetsrådet og generalsekretærens arbeid.²³³ Det kan tenkes at Cordovez' forespørsel til den norske regjeringen med referanse til Norges humanitære tradisjoner bidro til at Utenriksdepartementet følte en forpliktelse til å stille opp. Nettopp henvisningen til Norges humanitære tradisjoner gjorde at departementet hadde noe å

²²⁸ UD, 25.11/42 bind 14. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 29.08.1984

²²⁹ UD, 25.11/42 bind 14. Notat i UD, 29.08.1984

²³⁰ UD, 25.11/42 bind 15. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 01.11.1984

²³¹ UD, 25.11/42 bind 15. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 01.11.1984

²³² UD, 25.11/42 bind 15. Notat i UD, 01.11.1984

²³³ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 63-74

leve opp til. Den humanitære tradisjonen var en kilde til stolthet for Norge, og dermed var det viktig å vise handlekraft på dette området når departementet fikk en forespørsel om deltakelse. Samtidig viser det at Norge ikke ønsket å ta noe direkte initiativ selv, men var villig til å delta så snart det kom en forespørsel om deltakelse.

Det ble ikke mulig å forene partenes syn på betingelsene for oppdraget, og FNs generalsekretær besluttet dermed å kansellere oppdraget.²³⁴ Selv om oppdraget ikke ble noe av i denne omgang viste det likevel at Norge var rask med å svare positivt på forespørselen. En annen side av saken er at det ikke var departementet som skulle delta, men professor Torkel Opsahl. Det var dermed ikke noe politisk aspekt ved saken som talte imot en positiv beslutning. Departementet ønsket antagelig ikke å foreta seg noe som kunne oppfattes som partisk, og var dermed forsiktige og tilbakeholdne i sin politikk. Planen var nå at ekspertgruppa skulle besøke leirer i både Irak og Iran, så gruppa ville i så måte ikke «velge side», om dette var noe departementet fryktet. Det var med andre ord en nøytral handling som ikke eksplisitt støttet noen av partene i konflikten.

I midten av desember ble det oppnådd enighet mellom Irak og Iran angående å ta i mot en ekspertgruppe for å undersøke forholdene i krigsfangeleirene. FNs sekretariat hadde arbeidet videre med å få partene til å godta vilkårene og hadde endelig fått begge partene til å godta et besøk fra FNs ekspertgruppe. Gruppen skulle som tidligere blant annet bestå av professor Torkel Opsahl, og besøke Irak og Iran i januar 1985.²³⁵

Samtidig som FN bekymret seg for situasjonen for krigsfangene i leirene både i Irak og i Iran, fortsatte de irakiske angrepene mot skipsfarten. Fra ambassaden i Bagdad ble det vurdert dit hen at fordi en iransk storoffensiv hadde latt vente på seg, kombinert med at de ulike fredsinitiativene hadde feilet, var det en fare for en ny periode med utmattelseskrig. Det ble også vurdert at dette ville være mer ødeleggende for Iraks økonomi enn for Irans på grunn av at Iraks oljeeksport var sterkt redusert.²³⁶ Konflikten mellom Irak og Iran fortsatte å skape sterk uro i vestlige land, men USA hadde ingen intensjoner om å velge side i konflikten. Likevel var det tydelig at amerikanerne fryktet at Iran skulle gå seirende ut av konflikten.

²³⁴ UD, 25.11/42 bind 15. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 19.11.1984

²³⁵ UD, 25.11/42 bind 15. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 17.12.1984

²³⁶ UD, 25.11/42 bind 15. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 20.12.1984

Amerikanerne fryktet at et en seier til Iran i krigen ville føre til ytterligere destabilisering av regionen.

I november 1984 gjenopptok USA og Irak sine diplomatiske forbindelser. Irak hadde brutt de diplomatiske forbindelsene med både USA og Storbritannia etter Seksdagerskrigen i 1967. Bruddet i de diplomatiske forbindelsene hadde ført til at Irak la ned forbud mot eksport av råolje til de to landene.²³⁷ Iraks utenriksminister Tariq Aziz hevdet at det var Iran som var uvillige til å forhandle om en fredsløsning. Dette var amerikanerne enige i.²³⁸ Selv om USA uttalte at det ikke ville gi opp sin nøytrale stilling i krigen er det tydelig at det støttet Irak. Dette hang naturligvis sammen med det problematiske forholdet USA hadde fått til Iran etter revolusjonen i 1979 og det påfølgende gisseldramaet der mer enn 50 amerikanere ble holdt som gisler i 444 dager.²³⁹ At USA gjenopptok de diplomatiske forbindelsene med Irak var antakelig toneangivende for den norske politikken overfor Irak. Det er klart at Norge måtte forholde seg til USA som sin viktigste allierte, men Utenriksdepartementet var opptatt av at politikken overfor Irak skulle kanaliseres gjennom FN. Dette vises tydelig da FN kom med en forespørsel om å oppnevne en folkerettsekspert til et oppdrag om å undersøke forholdene i fangeleirene i Irak og Iran.

Navigasjonsfrihet

Skipsfarten i Persiabukten opplevde mange angrep i løpet av 1984. 53 skip ble utsatt for angrep fra enten Irak eller Iran. Irak var den mest aggressive part i angrepene – omkring to tredeler av skipene ble angrepet av Irak. På grunn av Iraks våpenkapasitet var deres angrep mer effektive enn Irans. Irak hadde hele tiden initiativet i angrepene i Persiabukten, og deres målsetning var å skape stor publisitet rundt angrepene i håp om at dette kunne ha en avskrekkende effekt på Iran.²⁴⁰ Den avskrekkende effekten uteble, og angrepene førte heller ikke til noen nedtrapping av konfliktnivået. Det er påfallende at norske myndigheter ikke gjorde mer som respons på de omfattende angrepene på skipsfarten i 1984. Selv om Utenriksdepartementet hadde lagt vekt på at det var viktig å sikre den frie navigasjonsretten i internasjonalt farvann, unnlot norske myndigheter å kritisere Irak direkte.

²³⁷ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 100

²³⁸ UD, 25.11/42 bind 15. Fra ambassaden i Washington til UD, 23.12.1984

²³⁹ <https://history.state.gov/departmenthistory/short-history/iraniancrises> lest 02.11.2015

²⁴⁰ UD, 25.11/42 bind 16. Fra ambassaden i Teheran til UD, 06.01.1985

Angrep på sivil skipsfart bryter med folkerettslige prinsipper. Etterlevelse av folkerettslige prinsipper var noe norske myndigheter hadde vektlagt i utenrikspolitikken etter andre verdenskrigen. Tamnes fremholder blant annet at «[d]et norske engasjementet bygde på idealistiske, altruistiske og realpolitiske impulser», og det i etterkrigstiden gjennomgående har vært viktig for Norge å forsvare «ordnede havrettsforhold og internasjonale rettsregler».²⁴¹ Dette stemmer ikke overens med den tilbakeholdne norske politikken overfor Irak angående angrep på skipsfart. Hvorfor handlet ikke Norge i tråd med sine idealer, for ikke å si interesser, i denne sammenhengen? Norge hadde åpenbart interesse av å kritisere angrep på sivil skipsfart og brudd på folkerettslige prinsipper i og med at dette var viktige punkter for Norge. I virkeligheten lå det antakelig realpolitiske hensyn bak departementets manglende kritikk overfor Irak. I og med at USA så med større frykt på Iran enn Irak ville det ha en stor politisk kostnad å komme med sterk kritikk av de irakiske angrepene. Dermed holdt Norge seg i bakgrunnen og lot USA lede an.

Ett unntak i den norske tilbakeholdenheten var da den norske oljetankeren Thorshavet ble truffet av irakiske raketter 21. desember 1984. Ettersom det var et norsk skip som ble angrepet var norske myndigheter tvunget til å reagere, og angrepet førte til skarp norsk protest overfor Irak.²⁴² Den norske protesten overfor Irak ble ikke tatt godt i mot. Ekspedisjonssjefen i det irakiske utenriksministeriet, Hadaawi, forklarte overfor Norges ambassadør i Bagdad, Torolf Raa, at den irakiske *chargé d'affaires* hadde fått beskjed om å avvise hele innholdet i den norske protesten, men at dette ikke ble gjort.²⁴³ Raa pekte deretter på de norske synspunktene i saken: Norge kunne blant annet ikke akseptere angrepene på sivil skipstrafikk utenfor den erklærte krigssonen. I tillegg opplyste Raa om at Norge var opptatt av at krigføringen ble ført på en slik måte at den ikke var til fare for sivile. Raa la også vekt på at Norge hadde støttet FNs arbeid med å komme fram til en fredelig løsning på konflikten, slik Irak gjentatte ganger hadde bedt om.²⁴⁴ Norske myndigheter viste her for en gang skyld at de ikke tolererte angrep mot den sivile skipsfarten utenfor den erklærte krigssonen, selv om den norske protesten skapte negative reaksjoner i Bagdad.

Den internasjonale skipsfarten i Persiabukta var viktig for vestlige land. Oljetransporten og den generelle handelen som gikk gjennom bukta var dermed avhengig av at skipsfarten kunne

²⁴¹ Tamnes, *Oljealder*, 284

²⁴² UD, 25.11/42 bind 16. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 23.01.1985

²⁴³ UD, 25.11/42 bind 16. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 29.01.1985

²⁴⁴ UD, 25.11/42 bind 16. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 29.01.1985

seile i trygge omgivelser. Dette var også viktig for Norges vedkommende. Den lavmælte norske reaksjonen på angrep mot internasjonal skipsfart hadde antagelig sammenheng med et ønske om å forholde seg så nøytrale som mulig, og ikke bidra til å gjøre noe som kunne eskalere konflikten ytterligere: Et uttalt mål i norsk utenrikspolitikk har vært å sikre de folkerettslige prinsippene gjennom internasjonale rettsregler. Norge har gitt inntrykk av å være et foregangsland for utviklingen og etterlevelsen av folkerett. Den generelle norske tilbakeholdenheten i Iran-Irak-krigen og mangelen på kritikk mot angrepene i Persiabukta kan dermed tolkes som avvik fra den norske utenrikspolitiske tradisjonen.

Irak i forsvarsposisjon

I starten av 1985 eskalerte konflikten i Persiabukta og angrepene på den internasjonale skipsfarten utenfor den erklærte krigssone økte. Det internasjonale samfunnet så litt mellom fingrene på Iraks økte aggresjon. I og med at Irak flere ganger hadde tatt initiativ til å finne fram til en fredelig løsning på konflikten, mens Iran gang på gang hadde avvist dette, anså Irak seg som den angrepne part.²⁴⁵ På samme tid argumenterte Irak for retten til å forsvare seg og retten til å opprette en blokade i Persiabukta, samt rett til å angripe de skip som måtte trenge gjennom blokaden.²⁴⁶ Irak var militært overlegne i lufta med omtrent 550 fly mot Irans 100 fly. Selv om Irak hadde en mye større luftflåte enn Iran var ikke det ensbetydende med at Irak var i stand til å snu krigen til sin fordel. En snarlig avslutning på krigen syntes dermed fjern.²⁴⁷ Angrepene på skipsfarten hadde økt siden desember 1984, og NATO konkluderte med at angrepene på skipsfarten ville øke i nærmeste framtid fordi Irak hadde som mål å lamme den iranske økonomien gjennom angrep på oljetransporten i Persiabukta.²⁴⁸ Den norske NATO-ambassadøren, Eivinn Berg, viste til at en rekke av de nye angrepene på skipsfarten siden desember 1984 hadde funnet sted utenfor den erklærte krigssonen. Berg påpekte i NATO at dette i så fall medførte en forverret situasjon for den internasjonale skipsfarten i området, og at norske myndigheter var bekymret for en slik utvikling.²⁴⁹

Årsaken til at Irak økte angrepene på skipsfarten i Persiabukta var et ønske om å få stormaktene til å involvere seg i konflikten. Irak hignet etter en løsning på konflikten, men ikke til en hvilken som helst pris. Krigføringen i Persiabukta skapte naturligvis fortsatt

²⁴⁵ UD, 25.11/42 bind 16. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 26.01.1985

²⁴⁶ UD, 25.11/42 bind 16. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 26.01.1985

²⁴⁷ UD, 25.11/42 bind 16. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 30.01.1985

²⁴⁸ UD, 25.11/42 bind 16. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 30.01.1985

²⁴⁹ UD, 25.11/42 bind 16. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 30.01.1985

internasjonale reaksjoner. Både Irak og Iran beskyldte hverandre for brudd på en avtale om ikke-angrep på sivile mål.²⁵⁰ En talsmann for Det irakiske utenriksministeriet opplyste at «Irak [...] aldri [ville] angripe bosettingsområder bortsett fra på gjengjeldelsesbasis».²⁵¹ Irak tok dermed rollen som den angrepne part, og søkte sympati for sine handlinger hos det internasjonale samfunnet.

Kjemiske våpen mot sivile

Selv om krigen fortsatte, også utenfor den erklærte krigssone, var det ikke mye aktivitet i Utenriksdepartementet om dette. 11. mars 1985 oppsøkte den iranske *chargé d'affaires*²⁵² politisk direktør i Utenriksdepartementet, Per Ravne, hvor han ba om norsk støtte for å forhindre sivile tap i krigen. I tillegg opplyste han at Iran kom til å utvide krigen på grunn av Iraks angrep på skipsfarten.²⁵³ Den iranske *chargé d'affaires*' opplysninger førte ikke til noen norsk reaksjon. Ravne ble på nytt oppsøkt av Irans *chargé d'affaires* 19. mars. Han fortalte Ravne at Iran ville fortsette angrep mot irakiske økonomiske og militære baser, men ikke mot sivile.²⁵⁴ Videre sa han at Iran hadde stor mistillit til FNs sikkerhetsråd fordi han mente de ikke opptrådte nøytralt, og «ikke fordømte Iraks trusler mot sivile fly fra tredjeland».²⁵⁵ Samtidig ba han om at Norge «tok en fast holdning mot Iraks angrep på tredjelands skip, og stilte seg undrende til at vi kunne ha en ambassade i Bagdad».²⁵⁶ Ravne svarte på dette med å orientere om Norges generelle holdning angående diplomatisk kontakt i slike politisk sensitive områder. Ravne opplyste at Norge ville forholde seg nøytralt i konflikten og gi støtte til FNs initiativ i området.²⁵⁷

I løpet av mars kom det meldinger om at irakiske styrker på nytt hadde benyttet kjemiske våpen i krigføringen. Den iranske utenriksministeren Ali-Akbar Velayati skrev i et brev til FNs generalsekretær 13. mars 1985 at sistnevnte straks måtte iverksette tiltak for å få en slutt på bruken av kjemiske våpen. Iran hadde foreslått at FN opprettet en permanent ekspertgruppe som kunne ha tilhold i Teheran for å undersøke Iraks bruk av slike våpen. Dette ville, etter Irans mening, medføre at de irakiske troppene ville avstå fra videre bruk av

²⁵⁰ UD, 25.11/42 bind 16. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 12.02.1985

²⁵¹ UD, 25.11/42 bind 16. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 12.02.1985

²⁵² Navnet fremkommer ikke i dokumentet.

²⁵³ UD, 25.11/42 bind 17. Notat i UD, 11.03.1985

²⁵⁴ UD, 25.11/42 bind 17. Notat i UD, 19.03.1985

²⁵⁵ UD, 25.11/42 bind 17. Notat i UD, 19.03.1985

²⁵⁶ UD, 25.11/42 bind 17. Notat i UD, 19.03.1985

²⁵⁷ UD, 25.11/42 bind 17. Notat i UD, 19.03.1985

slike våpen.²⁵⁸ I et brev 21. mars ba Irans FN-ambassadør Said Rajaie Khorassani generalsekretæren om at det straks måtte settes i gang tiltak for å få en slutt på den kjemiske krigføringen fra Irak. Hvis dette ikke ble gjort advarte ambassadøren om at Iran kunne se seg nødt til å gjengjelde angrepene med samme mynt. Iran hadde produsert giftgasser og hadde dette tilgjengelig.²⁵⁹ Dette var en alvorlig trussel. Hvis Irans utspill kunne tas på ordet ville det føre til en eskalering av konflikten, og det ville mest sannsynlig ramme sivile. FNs generalsekretær, Javier Pérez de Cuéllar, forsøkte til stadighet å få en slutt på kamphandlingene, og få partene til å jobbe mot en forhandlingsløsning. Generalsekretæren gjentok sin avsky mot bruk av kjemiske våpen, fordømte bruken av disse og la vekt på at partene strengt måtte overholde Genèveprotokollene.²⁶⁰

Konflikten fikk lite oppmerksomhet fra norske myndigheter i løpet av de første månedene av 1985. FNs generalsekretær jobbet med å få partene til å bli enige om en løsning på konflikten. Han besøkte Teheran 7. april og Bagdad dagen etter i håp om at den direkte kontakten han oppnådde med lederne i landene ville føre til et gjennombrudd i fredsforhandlingene.²⁶¹ Samtidig ønsket FNs generalsekretariat å gjennomføre en undersøkelse av Irans påstander om irakisk bruk av kjemiske våpen. Generalsekretæren ønsket å spille på den tillitten han hadde opparbeidet seg hos partene, og bygde videre på den framgangsmåten som var brukt under undersøkelsene i 1984.²⁶² Byråsjef i Utenriksdepartementet, Johan Ludvig Løvald, skrev at det ville være naturlig at generalsekretæren baserte seg på de relevante resolusjoner i arbeidet sitt om den påståtte bruken av kjemiske våpen. Løvald skrev også at alvorlighetsgraden i konflikten mellom Irak og Iran tilsa at generalsekretæren så fort som mulig tok stilling til hvorvidt FN skulle sende en ekspertgruppe til området.²⁶³ Løvald mente Norge måtte

avveie hensynet til å bygge opp under Generalsekretærens handlekraft, som er en etablert norsk målsetting, mot hensynet til at Generalforsamlingens resolusjoner, som for øvrig Norge også har vært medforslagsstiller til, ikke formelt blir lagt til grunn for Generalsekretærens evt. beslutning.²⁶⁴

Løvald var også klar på at om «saken skulle bli gjenstand for drøftelser i medforslagsstillergruppen i New York bør delegasjonen delta og kan i den forbindelse trekke

²⁵⁸ UD, 25.11/42 bind 17. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 14.03.1985

²⁵⁹ UD, 25.11/42 bind 18. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 22. 03.1985

²⁶⁰ UD, 25.11/42 bind 18. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 27. 03.1985

²⁶¹ UD, 25.11/42 bind 18. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 11.04.1985

²⁶² UD, 25.11/42 bind 18. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 11.04.1985

²⁶³ UD, 25.11/42 bind 18. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 15.04.1985

²⁶⁴ UD, 25.11/42 bind 18. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 15.04.1985

på ovenstående».²⁶⁵ FN-delegasjonen fikk dermed klarsignal fra departementet til å delta i medforslagsstillergruppen i FN, men at det skulle overlates til generalsekretæren å avgjøre hvordan det skulle gjennomføres.²⁶⁶

FNs visegeneralsekretær Diego Cordovez fortalte den norske FN-ambassadøren Tom Vraalsen 16. april at en rapport om bruken av kjemiske våpen i klartekst slo fast at kjemiske våpen hadde vært i bruk. Cordovez sa samtidig at hvis generalsekretæren la generalforsamlingens resolusjoner til grunn for sin beslutning kunne det føre til en videre politisering av konflikten. Generalforsamlingens resolusjoner gav ham fullmakt til å iverksette undersøkelser av påståtte brudd på Genèveprotokollen av 1925, men dette kunne bidra til å ødelegge for forhandlingsarbeidet.²⁶⁷ To dager senere var rapporten klar, og den konkluderte med at Irak hadde benyttet kjemiske våpen i mars 1985, og at dette hadde gått utover iranske soldater.²⁶⁸ Utenriksdepartementet besvarte ikke den norske FN-delegasjonens beskjeder. Selv da Sikkerhetsrådet vedtok å fordømme bruken av kjemiske våpen i krigen mellom Irak og Iran, og fordømte brudd på folkerettens humanitære regler 25. april, kom det ingen uttalelse fra departementet. Dette hadde antageligvis sammenheng med at norske myndigheter ønsket å forholde seg upartiske i konflikten.

Nestsjefen for den amerikanske FN-delegasjonen, José Sorzano, snakket med Vraalsen 2. Mai 1985, og ønsket å rette en henvendelse til generalsekretæren angående bruken av kjemiske våpen. Ifølge amerikansk etterretning hadde Iran også mulighet til å ta i bruk slike våpen. Det hadde Iran også tidligere uttrykt i FN, og Sorzano mente dermed at det var på høy tid å rette en henvendelse til generalsekretæren om at han brukte de fullmaktene han var gitt. USA håpet det kunne utformes en felles *démarche* fra interesserte land.²⁶⁹ Vraalsen opplyste at man fra norsk side hadde vektlagt at det var viktig å få satt i gang undersøkelser av bruken av kjemiske våpen. Vraalsen og den norske FN-delegasjonen mente at «en paa norsk side [burde] stille seg positiv til en eventuell amerikansk forespørsel om aa delta i en demarche sammen med andre interesserte land».²⁷⁰ I Utenriksdepartementet var holdningen derimot skeptisk til at Norge deltok i en slik *démarche*. Det ble argumentert for at konflikten var for alvorlig, og

²⁶⁵ UD, 25.11/42 bind 18. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 15.04.1985

²⁶⁶ UD, 25.11/42 bind 18. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 15.04.1985

²⁶⁷ UD, 25.11/42 bind 19. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 17.04.1985

²⁶⁸ UD, 25.11/42 bind 19. Fra FN-delegasjonen til UD, 19.04.1985; UD, 25.11/42 bind 19. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 26.04.1985

²⁶⁹ UD, 25.11/42 bind 19. Fra FN-delegasjonen til UD, 02.05.1985

²⁷⁰ UD, 25.11/42 bind 19. Fra FN-delegasjonen til UD, 02.05.1985

at Norge burde avveie å bidra til at saken ble tonet ned.²⁷¹ Departementet fryktet antagelig at en vestlig *démarche* kunne føre til ytterligere ustabilitet i området, og at det dermed ville være en fordel å tone ned saken.

Etter FNs generalsekretær Pérez de Cuéllars besøk i Irak og Iran 7. til 9. april hadde krigføringen vært begrenset fra begge sider. Irak hadde ikke gjenopptatt bombingene av sivile mål, og den kjemiske krigføringen hadde avtatt. Angrepene på skipsfarten hadde derimot økt.²⁷² Regionalrådgiver Haakon Hjelde i Utenriksdepartementet gjentok at Norge hadde protestert mot angrepene på skipsfarten. Som en av de største brukerne av Persiabukta var det viktig for Norge å ivareta sikkerheten for skipsfarten. Hjelde fremhevet også at regjeringen støttet opp om FNs verdifulle engasjement, og at Norge støttet arbeidet IRKK gjorde for krigsfangene i begge land. Norge støttet også FNs bidrag til å få slutt på bruken av kjemiske våpen.²⁷³ Norge hadde i stor grad satt sin lit til at FN skulle finne en løsning på konflikten, og ønsket ikke å engasjere seg direkte utenom dette på grunn av konfliktens alvorlighetsgrad, og i frykt for å undergrave arbeidet til FNs generalsekretær.

Oljetilførsel

I løpet av september økte omfanget av de irakiske angrepene på oljeterminalen på Khargøya. Angrepene skapte problemer for oljetransporten, da de påførte anleggene betydelig skade.²⁷⁴ Iranske myndigheter besluttet delvis å stenge oljeterminalen, og den iranske oljeeksporten stoppet nesten opp. Iraks målsetting med den gjentatte bombingene av Khargøya var å forhindre at Iran gjenoppbygde anleggene.²⁷⁵ Haakon Hjelde påpekte at bombingene av mål i Persiabukta, samt inspeksjon av skip fra tredjeland, ble sett svært alvorlig på fra norsk side.²⁷⁶

Selv om angrepene på Khargøya tiltok i styrke høsten 1985 var det liten aktivitet fra Utenriksdepartementet. Krigen gikk sin gang, og ingen av partene klarte å få et overtak over den andre. Iraks opptrapping av angrep på Khargøya i 1985 førte heller ikke til noe avgjørende gjennombrudd i krigen. I starten av 1986 trappet Iran opp angrepene mot sivile mål i Irak. På dette grunnlaget oppfordret Irak FNs sikkerhetsråd til å påta seg ansvaret det

²⁷¹ UD, 25.11/42 bind 19. Fra FN-delegasjonen til UD. Håndskrift på kopidokument. Ustemplet, så det er uklart hvem som har skrevet, 02.05.1985

²⁷² UD, 25.11/42 bind 19. Fra ambassaden i Teheran til UD, 07.05.1985

²⁷³ UD, 25.11/42 bind 19. Notat i UD, 07.05.1985

²⁷⁴ UD, 25.11/42 bind 21. Fra ambassaden i Teheran til UD, 23.09.1985

²⁷⁵ UD, 25.11/42 bind 21. Notat i UD, 11.10.1985

²⁷⁶ UD, 25.11/42 bind 21. Notat i UD, 11.10.1985

hadde i henhold til FN-pakten og legge press på Iran til å avslutte sin aggresjon mot Irak.²⁷⁷ Irakiske myndigheter opplyste også at de forbeholdte seg «retten til aa bruke alle tilgjengelige midler for aa avverge den iranske aggresjon og forsvare sin suverenitet, i traad med internasjonale normer og regler».²⁷⁸ Dette kan tolkes dit hen at Irak var forberedt på å bruke kjemiske våpen for å holde den iranske aggresjonen nede. Konflikten ble dermed mer internasjonalisert fra 1986, og bruken av kjemiske våpen ble på nytt gjenstand for FN-undersøkelser.

²⁷⁷ UD, 25.11/42 bind 21. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 30.01.1986

²⁷⁸ UD, 25.11/42 bind 21. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 30.01.1986

Kapittel 5 – Den glemte krig – 1986–1989

I 1986 brukte Irak på nytt kjemiske våpen. Iranske styrker klarte å okkupere al-Faw-halvøya, og det irakiske regimet så seg nødt til å ta i bruk sterke midler for å vinne området tilbake. Dermed tok irakiske styrker i bruk kjemiske stridsmidler igjen. Irak beskyldte imidlertid også Iran for å bruke kjemiske våpen. FN besluttet dermed å undersøke de gjensidige påstandene om bruk av slike våpen. En FN-rapport fra mars 1986 konkluderte med at Irak hadde benyttet kjemiske våpen i angrep mot den iranske byen Abadan og at det var brukt i større skala enn i 1984. Angrepene mot den sivile skipsfarten fortsatte også fra begge parter. Dette førte til en videre internasjonalisering av konflikten.

Krigen hadde nå pågått i seks år uten at noen løsning hadde vært i sikte, og ble omtalt som den glemte krig av den norske ambassaden i Bagdad. Det var ikke før konflikten eskalerte i Persiabukta at det internasjonale samfunnet ble mer interessert. I et forsøk på å forhindre at den kurdiske befolkningen i Nord-Irak skulle vende seg mot regimet satte det irakiske regimet i gang angrep mot kurdiske landsbyer nord i landet. Det utviklet seg til å bli det som i ettertiden har blitt omtalt som et folkemord, der Irak brukte kjemiske våpen mot irakiske kurdere.²⁷⁹

Førte internasjonaliseringen av konflikten til at Norge engasjerte seg videre for å sikre den internasjonale skipsfarten i Persiabukta? Hvordan forholdt Norge seg til Iraks utstrakte bruk av kjemiske våpen mot iranske styrker og mot den kurdiske befolkningen? Hvorfor forholdt Norge seg til situasjonen slik det gjorde i denne perioden?

Gjensidige påstander

I begynnelsen av 1986 satte Iran inn en rekke offensiver mot irakiske styrker. I februar klarte iranske styrker å ta kontrollen over al-Faw-halvøya ved elven Shatt al-Arabs utløp i Persiabukta. Dette var et strategisk viktig område for Irak. Al-Faw-halvøya var det området som gav Irak tilgang til Persiabukta. Derfor var det usedvanlig viktig for Saddam Hussein å gjenvinne kontrollen over dette området.²⁸⁰ Den norske ambassaden i Bagdad meldte til Oslo at det iranske angrepet sør i Irak var relativt vellykket, sett med iranske øyne, og at irakerne

²⁷⁹ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 269-270

²⁸⁰ Tripp, *A History of Iraq*, 232

var lite forberedt på dette.²⁸¹ Saddam Hussein beordret sine elitestyrker til al-Faw for å gjenvinne kontrollen over byen og halvøya. Dette viser hvor viktig det var for Saddam Hussein å opprettholde kontrollen over al-Faw.²⁸² Saddam Hussein var beredt til å forsvare Irak med de midler han hadde til rådighet. Dette medførte at Irak nok en gang tok i bruk kjemiske våpen i krigføringen mot Iran.²⁸³

Den iranske utenriksministeren, Ali-Akbar Velayati, beskyldte Irak for å ha brukt kjemiske våpen 27. og 30. januar 1986. På dette grunnlaget hadde Iran satt i gang sine offensiver mot Irak. 12. februar hadde Irak igjen brukt kjemiske våpen i et angrep mot iranske styrker, og Velayati advarte det internasjonale samfunnet om at hvis det ikke ble gjort noe for å få en slutt på den kjemiske krigføringen fra Irak, ville Iran se seg nødt til å ta et initiativ på egenhånd gjennom utstrakte motangrep.²⁸⁴ Den norske ambassaden i Teheran foreslo derfor at Norge kom med en erklæring som fordømte den irakiske bruken av kjemiske våpen i krigføringen. Ambassaden mente at dette kunne få Iran til å avstå fra å bruke kjemiske våpen i gjengjeldelsesangrep, og det kunne også bidra til å bedre forholdet mellom Norge og Iran.²⁸⁵

Hjemme i Oslo svarte byråsjef Johan Løvald på henvendelsen fra den norske ambassaden i Teheran. På bakgrunn av de seneste rapportene om bruk av kjemiske våpen, mente Løvald at bruken av kjemiske våpen uten tvil måtte fordømmes på det sterkeste.²⁸⁶ Løvald mente også at bruken av slike våpen i krigen mellom Irak og Iran «understreker på nytt nødvendigheten av at man snarlig blir enig om en avtale på Nedrustningskonferansen i Genève som vil etablere et totalforbud mot slike våpen».²⁸⁷ Løvald skrev videre at Norge i FN hadde støttet generalsekretærens arbeid da det gjaldt å få etablert en FN-gruppe som kunne undersøke påstandene om bruk av kjemiske våpen.²⁸⁸ Ambassaden i Bagdad frarådet derimot at Norge kom med en ensidig fordømmelse av Irak. Ifølge ambassaden forelå det gjensidige beskyldninger om bruk av kjemiske våpen i krigen, og det ville dermed være uheldig hvis Norge bare skulle komme med en fordømmelse av Iraks bruk av slike våpen.²⁸⁹ Ambassaden

²⁸¹ UD, 25.11/42 bind 22. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 11.02.1986

²⁸² Tripp, *A History of Iraq*, 232

²⁸³ Hiro, *The Longest War*, 168-169

²⁸⁴ UD, 25.11/42 bind 22. Fra ambassaden i Teheran til UD, 17.02.1986

²⁸⁵ UD, 25.11/42 bind 22. Fra ambassaden i Teheran til UD, 17.02.1986

²⁸⁶ UD, 25.11/42 bind 22. Notat i UD, 18.02.1986

²⁸⁷ UD, 25.11/42 bind 22. Notat i UD, 18.02.1986

²⁸⁸ UD, 25.11/42 bind 22. Notat i UD, 18.02.1986

²⁸⁹ UD, 25.11/42 bind 22. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 20.02.1986

opplyste også om at FNs generalsekretær hadde tatt initiativ til å undersøke påstandene om bruk av kjemiske våpen fra begge sider.²⁹⁰

Imidlertid ønsket FNs generalsekretær på nytt å sende en ekspertgruppe til Iran og Irak for å undersøke påstandene om bruk av kjemiske våpen. I denne sammenheng ønsket han å bruke de samme ekspertene som ble brukt ved FN-inspeksjonene i 1984 og 1985.²⁹¹ Samtidig opplyste generalsekretær Pérez de Cuéllar at han ikke ville bruke de fullmaktene han ble gitt i tidligere resolusjoner, men at det «bygger paa hans ansvar for at folkerettens humanitaere regler overholdes av partene og hans spesielle meklerrolle i Iran/Irak-konflikten».²⁹² Generalsekretærens begrunnelse om ikke å benytte seg av de fullmaktene han var gitt i resolusjonene var noe Utenriksdepartementet hadde ønsket, fordi dette kunne bidra til å skade forhandlingsarbeidet, og departementet var antakelig fornøyd med dette.

Påstandene fra Iran om at Irak hadde benyttet kjemiske våpen ble lenge benektet av irakiske myndigheter. Men i februar 1986 innrømmet den irakiske ambassadøren i Kuwait, riktignok bare implisitt, at Irak hadde brukt kjemiske våpen i et angrep på iranske styrker på al-Faw-halvøya i februar 1986. Ambassadøren sa at mange hadde lagt vekt på at Irak hadde benyttet kjemiske våpen, men at han forsvarte Iraks rett til å forsvare seg med alle tilgjengelige midler når landet sto overfor en fremmed inntrenger.²⁹³ Dette var en indirekte innrømmelse av at Irak hadde benyttet seg av kjemiske våpen. Saddam Hussein hadde tidligere også sagt at Irak ville bruke de midlene Irak hadde til rådighet for å forsvare seg mot Iran. Departementet kommenterte ikke disse opplysningene.

Fra norsk side ble det gjennomgående lagt vekt på hvor viktig det var å få på plass et globalt forbud mot kjemiske våpen. På Nedrustningskonferansen i Genève 27. februar 1986 holdt statssekretæren i Utenriksdepartementet, Torbjørn Frøysnes fra Høyre, et innlegg der han opplyste at den norske regjeringen var bekymret over rapportene om at kjemiske våpen var benyttet i krigen mellom Irak og Iran. Frøysnes sa at regjeringen fordømte bruken av slike våpen og understreket hvor viktig det var at Nedrustningskonferansen kom fram til et vedtak

²⁹⁰ UD, 25.11/42 bind 22. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 20.02.1986

²⁹¹ UD, 25.11/42 bind 22. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 20.02.1986

²⁹² UD, 25.11/42 bind 22. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 20.02.1986

²⁹³ UD, 25.11/42 bind 22. Fra ambassaden i Kuwait til UD, 21.02.1986

om å forby kjemiske våpen.²⁹⁴ I engelskspråklige aviser i Iran ble Frøysnes' innlegg på Nedrustningskonferansen tolket som at Norge fordømte Irak.²⁹⁵ Norge hadde kun fordømt *bruken* av kjemiske våpen, men ikke eksplisitt fordømt Irak spesielt.

Kjemiske våpen i stor skala

Selv om det var ganske sikkert at kjemiske våpen var blitt brukt i angrep på al-Faw-halvøya hadde det ikke offisielt blitt bekreftet. I en rapport fra midten av mars 1986 konkluderte imidlertid FNs ekspertgruppe enstemmig med at Irak hadde brukt kjemiske våpen mot iranske styrker en rekke ganger. Irak hadde blant annet brukt sennepsgass mot iranske tropper ved byen Abadan og i forsvaret av al-Faw-halvøya. Ekspertgruppa slo også fast at bruken av kjemiske våpen var mye mer omfattende ved angrepene i 1986 enn det hadde vært i 1984.²⁹⁶ Det var ikke lenger rene spekulasjoner om kjemiske våpen hadde vært i bruk i 1986, men nå ble det slått fast at Irak faktisk hadde brukt slike våpen. Den norske regjeringen kommenterte ikke opplysningen fra den norske FN-delegasjonen, men Utenriksdepartementet hadde derimot ved flere anledninger tidligere uttrykt sin bekymring for bruken av kjemiske våpen, og fordømt bruken av kjemiske våpen.

FN-rapporten, som slo fast at Irak hadde brukt kjemiske våpen, ble ikke mottatt med beklagelse av Irak. Irak tok ikke stilling til rapportens konklusjoner, men understreket at landet ville ta i bruk alle tilgjengelige midler for å forsvare seg mot den iranske trusselen. I FN beklaget ikke irakerne at de hadde brukt kjemiske våpen i angrepet mot iranske styrker og utelukket ikke at landet kom til å bruke det igjen.²⁹⁷ Irak la skylden på Iran for at forhandlingsarbeidet om en fredelig løsning ikke hadde kommet lenger. Irak mente dette hang sammen med «Irans selektive holdning til folkeretten og Sikkerhetsraadets vedtak, særlig resolusjon 582. Irak advarer mot Irans skrittvis fremgangsmaate for å løse konflikten. Dette tjener bare til å gi Iran tid til å forberede nye angrep mot Irak».²⁹⁸ Irak anså «spoersmaalet om bruk av kjemiske vaapen som et underordnet spoersmaal i forhold til Sikkerhetsraadets ansvar for å faa en slutt paa konflikten».²⁹⁹ Det var tydelig at Irak la

²⁹⁴ UD, 25.11/42 bind 22. Fra UD til ambassaden i Teheran og Bagdad, og FN-delegasjonen i New York, 05.03.1986

²⁹⁵ UD, 25.11/42 bind 22. Fra ambassaden i Teheran til UD, 03.03.1986

²⁹⁶ UD, 25.11/42 bind 22. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 14.03.1986

²⁹⁷ UD, 25.11/42 bind 22. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 18.03.1986

²⁹⁸ UD, 25.11/42 bind 22. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 18.03.1986

²⁹⁹ UD, 25.11/42 bind 22. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 24.03.1986

ansvaret på Sikkerhetsrådet for at det ikke hadde blitt fred mellom partene. Dermed ønsket ikke Irak å støtte noe initiativ med mindre det direkte tok sikte på å avslutte konflikten.

Fra norsk side ble ikke rapporten kommentert. Den iranske *chargé d'affaires*, Mohammed Ardebili, oppsøkte politisk koordinator i Utenriksdepartementet, Dagfinn Stenseth, 11. april og spurte om den norske regjeringen fordømte Irak for dets bruk av kjemiske våpen. Stenseth fortalte at statssekretær Frøysnes hadde fordømt bruken av kjemiske våpen i krigen mellom Iran og Irak, og at dette «reflekterte en generell fordømmelse av enhver bruk av kjemiske våpen og den norske støtte til arbeidet for et totalforbud av kjemiske våpen».³⁰⁰ Ardebili viste så til Norges aktive rolle i FN, og ønsket at Norge gjorde noe for å få stanset de irakiske bombeangrepene på iranske byer. Stenseth understreket at Norge hadde inntatt en nøytral holdning vis-à-vis partene i konflikten, og at Norge i så måte støttet FNs arbeid med å finne en løsning på krigen.³⁰¹ Departementet fryktet antagelig at en offisiell fordømmelse av Irak ville gjøre det vanskeligere å forhandle fram en løsning på konflikten. For den norske regjeringen var det viktig å støtte opp om generalsekretærens meklingsbestrebelsler. Generalsekretærens initiativ til å undersøke bruken av kjemiske våpen ble begrunnet ut fra humanitære forpliktelser, og ville således ikke bli oppfattet av partene som om FN valgte side i konflikten. Dermed kunne Norge støtte generalsekretærens arbeid uten å frykte for at den nøytrale linjen ble utfordret.

FNs rapport om Iraks bruk av kjemiske våpen vakte oppmerksomhet i Utenriksdepartementet. Byråsjef Johan Løvald mente at den generelle norske holdningen angående bruk av kjemiske våpen kom klart fram i statssekretær Frøysnes' innlegg på Nedrustningskonferansen 27. mars. Dermed ville det ikke være nødvendig med en egen norsk uttalelse om dette.³⁰² På bakgrunn av FNs generalsekretærs rapport «vil det imidlertid være naturlig ved egnede anledninger å omtale dette alvorlige brudd på folkeretten etter modell av Statssekretærens uttalelse i innlegget i CD [Nedrustningskonferansen] og med henvisning til FN-rapporten».³⁰³ Løvald skrev at det også burde overveies å komme med en generell fordømmelse av kjemiske våpen. Statssekretær Frøysnes var enig, men understreket at en slik fordømmelse kun burde uttrykkes

³⁰⁰ UD, 25.11/42 bind 23. Notat i UD, 14.04.1986

³⁰¹ UD, 25.11/42 bind 23. Notat i UD, 14.04.1986

³⁰² UD, 25.11/42 bind 23. Notat til statssekretæren i UD, 16.04.1986

³⁰³ UD, 25.11/42 bind 23. Notat til statssekretæren i UD, 16.04.1986

hvis det bød seg en passende anledning.³⁰⁴ Irak ble ikke nevnt spesielt. Det var altså viktig for Utenriksdepartementet at det var *bruken* av kjemiske våpen generelt som ble fordømt.

Skipsfart og sivile mål

Et annet tilbakevendende tema i krigen mellom Irak og Iran var sikkerheten for den internasjonale skipsfarten i Persiagulfen. Norge var en av de hyppigste brukerne av Persiabukta og hadde dermed interesse av at sikkerheten for skipstrafikken ble ivaretatt og at det ikke ble gjennomført angrep på tredjelandsskip. Derfor tok Norge initiativ i sjøtransportkomiteen i Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD) med sikte på å få oppslutning omkring en protest til regjeringene i Irak og Iran mot angrepene på den sivile skipstrafikken i Persiabukta. Norges mål var å få oppslutning om en felles diplomatisk henvendelse, *démarche*, som kunne bidra til å gjøre skipstrafikken i bukta tryggere.³⁰⁵ Den norske regjeringen hadde understreket betydningen av at sikkerheten for den internasjonale skipsfarten ble ivaretatt ved tidligere anledninger. Men at Norge nå tok initiativ til å få oppslutning om en *démarche* vitner om at Utenriksdepartementet nå, i motsetning til tidligere, anså situasjonen som såpass alvorlig at det var ønskelig å engasjere seg aktivt.

I løpet av juli 1986 hadde Irak intensivert sine luftangrep i et forsøk på å slå ut viktige strategiske mål, som ville ramme Iran hardt økonomisk. Særlig var oljeanleggene på Khargøya viktige mål. På et rådsmøte i NATO 24. september uttrykte Norge bekymring for utviklingen og for sikkerheten til den internasjonale skipsfarten.³⁰⁶ Norske myndigheter kunne ikke annet enn gjenta sin bekymring for situasjonen i Persiabukta og gjenta at det var viktig å sikre den internasjonale skipstrafikken. I november minnet den norske NATO-delegasjonen igjen om sin bekymring vedrørende sikkerheten for den internasjonale skipsfarten.³⁰⁷

Angrepene fortsatte også mot sivile mål. Irak meldte om iranske angrep på sivile mål i områdene rundt Basra i desember 1986. Den norske ambassaden i Bagdad mente nå at arbeidsforholdene for FNs inspektører var blitt enda dårligere og at det dermed ville være naturlig at de landene som var involvert i FNs inspektørordning tok initiativ til å drøfte hvordan avtalen om inspektørordningen kunne gjenopplives. Ambassaden mente også at det

³⁰⁴ UD, 25.11/42 bind 23. Notat til statssekretæren i UD, 16.04.1986. Frøysnes underskrevet 17.04.1986

³⁰⁵ UD, 25.11/42 bind 23. Bakgrunnsnotat til NATOs utenriksministtermøte i Halifax 29. – 30. mai 1986, 14.05.1986

³⁰⁶ UD, 25.11/42 bind 24. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 23.09.1986

³⁰⁷ UD, 25.11/42 bind 24. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 05.11.1986

ville være naturlig at Norge også bidro på dette området. På bakgrunn av den vekten norske myndigheter pleide å legge på FNs rolle i krig, ville det være i Norges interesse å søke å styrke FNs rolle i krigen mellom Irak og Iran.³⁰⁸ Utenriksdepartementet sluttet seg til vurderingene som ble gjort i ambassaden i Bagdad og ønsket at den norske FN-delegasjonen tok opp saken med delegasjonene fra de andre nordiske land for å drøfte om det ville være naturlig med et nordisk initiativ.³⁰⁹ Angrep på sivile var både brudd på folkeretten og humanitære regler. Dette var viktige felt for Norge, og siden ambassaden mente det ville være en god idé å bidra til et nordisk initiativ i FN, var Utenriksdepartementet tydelig på at det var ønskelig å bidra fra norsk side. Dette viste også FNs sterke posisjon i norsk utenrikspolitikk.

Den glemte krig

I 1987 hadde krigen mellom Irak og Iran pågått i over syv år. Krigen, som Saddam Hussein hadde sett for seg skulle bli en kort krig med seier til Irak, viste seg i virkeligheten å bli en lang og ødeleggende krig for begge parter. Irak slet med økonomien, og kampmoralen var dalende i den irakiske hæren. I den iranske hæren var kampmoralen høyere, men tilgangen på våpen og trent personell var derimot lavere. I starten av 1987 gjennomførte Iran en offensiv mot den irakiske byen Basra sør i landet. Dette la press på de arabiske landene i regionen til å støtte Irak i større grad, og førte således til en større regionalisering av konflikten.³¹⁰ Den norske ambassaden i Bagdad fryktet at et iransk gjennombrudd i krigen ville føre til destabilisering i regionen, og understreket at både USA og Sovjetunionen hadde viktige interesser i området. Ambassaden påpekte at det var merkelig at særlig FN hadde gjort en så beskjeden innsats i forsøket på finne en løsning på konflikten. Krigen mellom Irak og Iran var «den glemte krigen».³¹¹ Fra ambassadens side ble det satt spørsmålstegn ved FNs svake rolle i konflikten. Hvorfor hadde det for eksempel ikke blitt pekt ut en etterfølger etter Olof Palme? Ambassaden stilte også spørsmål ved hvorfor FN ikke hadde tatt flere initiativ for å få en slutt på konflikten. I tillegg hadde avtalen om ikke-angrep på sivile mål blitt brutt av begge parter, og FN-inspektørene var blitt forhindret fra å gjøre sitt arbeid. Ifølge ambassaden burde dette ført til at FN markerte seg ved å trekke inspektørene tilbake. Ambassaden avsluttet med å oppfordre nordiske land til å ta en mer aktiv rolle i konflikten i kraft av sin generelt uavhengige posisjon i regionen.³¹² Ambassaden mente antagelig at Norge tydeligere burde

³⁰⁸ UD, 25.11/42 bind 24. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 11.12.1986

³⁰⁹ UD, 25.11/42 bind 25. Fra UD til FN delegasjonen i New York, 16.12.1986

³¹⁰ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 267

³¹¹ UD, 25.11/42 bind 25. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 23.01.1987

³¹² UD, 25.11/42 bind 25. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 23.01.1987

engasjere seg fordi det verken hadde et godt eller dårlig forhold til noen av partene i konflikten. På denne måten anså ambassaden Norge for å inneha en uavhengig posisjon i regionen som burde utnyttes sterkere.

Det var tydelig at den norske ambassaden i Bagdad mente at den norske regjeringen ikke hadde gjort nok for å bidra til å løse konflikten, og ambassaden etterlyste et sterkere nordisk engasjement, enten gjennom FN eller som et direkte nordisk initiativ. Utenriksdepartementet besvarte henvendelsen fra ambassaden i Bagdad 24. april etter at saken var tatt opp med den norske FN-delegasjonen i New York. Byråsjef i Utenriksdepartementet Knut Vollebæk mente at ordningen med FN-observatører i området hadde kommet i gang etter en vanskelig oppstart med harde forhandlinger.³¹³ Vollebæk hevdet at ordningen dermed måtte ses i en bredere ramme:

Partene har akseptert FN-observatørenes nærvær. Dersom arbeidsforholdene blir tatt opp av utenforstående, kan ordningen i verste fall bli sagt opp av partene. En slik utvikling vil ikke være i tråd med FNs langsiktige mål, og Generalsekretærens bestrebelser på å mekle i konflikten.³¹⁴

Videre mente Vollebæk at noe særskilt norsk eller nordisk initiativ ikke ville være riktig. Både den finske og den svenske FN-delegasjonen delte det norske synet, og det ble dermed ikke noe nordisk initiativ og forsøk på konfliktløsning.³¹⁵

Ettersom Iran startet sin offensiv mot blant annet Basra i starten av 1987 ble konflikten enda mer internasjonalisert enn den tidligere hadde vært. Basra lå i det sørlige Irak. Dette området var i stor grad befolket av sjiamuslimer. Regimet i Bagdad bestod i stor grad av sunnimuslimer, og Saddam Hussein hadde hele tiden fryktet at det iranske regime skulle oppfordre irakiske sjiamuslimer til opprør.³¹⁶ Samtidig befant det seg store oljeressurser i områdene rundt Basra, så byen hadde ikke ubetydelig økonomisk betydning for Irak.³¹⁷ De arabiske landene fryktet en utvidelse av krigen, og de vestlige landene så med bekymring på den forverrede situasjonen for den internasjonale skipstrafikken i Persiabukta. I tillegg fryktet de arabiske landene at Irak ikke skulle klare å stå imot de iranske angrepene. Dette førte til fornyet interesse i NATO. Fra nederlandsk side ble det foreslått å gjennomføre en analyse av konflikten og samtidig analysere hvilke konsekvenser den ville ha for andre land. Blant annet

³¹³ UD, 25.11/42 bind 26. Fra UD til ambassaden i Bagdad, 24.04.1987

³¹⁴ UD, 25.11/42 bind 26. Fra UD til ambassaden i Bagdad, 24.04.1987

³¹⁵ UD, 25.11/42 bind 26. Fra UD til ambassaden i Bagdad, 24.04.1987

³¹⁶ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 411-412

³¹⁷ Chatelus, Michel, "Iraq and its Oil," 157

ble det uttrykt et ønske om å ta opp spørsmålet om det irakiske regimet ville falle dersom Basra falt, og hvordan den irakiske moralen var.³¹⁸ Den norske NATO-delegasjonen mente at norske myndigheter burde støtte opp under det nederlandske opplegget, og at det i tillegg burde vurderes å utforme et bidrag til debatten fra norsk side.³¹⁹ Byråsjef Johan Løvald og regionalrådgiver Tove Sælø Kijewski i Utenriksdepartementet var enige i at den norske delegasjonen burde støtte det nederlandske forslaget.³²⁰

Det nederlandske forslaget møtte derimot motstand fra den franske NATO-delegasjonen. Det førte til at det ikke lenger var aktuelt å drøfte spørsmålene på et separat møte i NATOs politisk komité. Fra norsk side var derimot holdningen fortsatt positiv, og Norge ønsket å utarbeide et skriftlig bidrag. Den norske delegasjonen mente Norge burde sirkulere et skriftlig bidrag med relevant informasjon om situasjonen i området.³²¹ Departementet ønsket å innhente informasjon fra den norske ambassaden i Bagdad for å finne ut hvordan det sto til med den irakiske moralen og hva som ville skje med det irakiske regime dersom Basra skulle falle.³²² Ambassaden så for seg to mulig senarioer ved Basras fall: Enten ville regimet og presidenten falle eller så kunne regimet overleve fordi Basras økonomiske betydning var liten.³²³ Basras økonomiske betydning var ikke liten slik den norske ambassaden her hevdet. Dette var en noe merkelig vurdering fra den norske ambassaden i Bagdad. Hvis Basra falt kunne det ført til store problemer for regimet både fordi det mistet tilgang til oljeressursene, og fordi Iran kunne alliere seg med irakiske sjiamuslimer der.

Med tanke på sikkerheten for den internasjonale skipsfarten ble den ytterligere truet av utplasseringen av kinesiske raketter ved Hormuz-stredet i mars 1987. Iran hadde plassert kinesiske raketter ved Hormuz for å hindre skip i å levere våpen til Irak via Kuwait. Kina hadde seilt opp som en av Irans største leverandører av militært materiell. I mars 1985 hadde Teheran inngått en våpenavtale med Beijing verdt 1,6 milliarder dollar, som gikk ut på å levere stridsvogner, jagerfly og luftvernsmissiler.³²⁴ Faren for ytterligere stormaktsinnblanding var altså til stede, og utplasseringen av kinesiske raketter gjorde situasjonen enda farligere. I NATO ble det fra amerikansk side påpekt at den iranske

³¹⁸ UD, 25.11/42 bind 25. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 12.02.1987

³¹⁹ UD, 25.11/42 bind 25. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 12.02.1987

³²⁰ UD, 25.11/42 bind 25. Fra UD til NATO-delegasjonen i Brussel, 17.02.1987

³²¹ UD, 25.11/42 bind 25. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 25.02.1987

³²² UD, 25.11/42 bind 25. Fra UD til ambassaden i Bagdad, 05.03.1987

³²³ UD, 25.11/42 bind 25. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 12.03.1987

³²⁴ Hiro, *The Longest War*, 164

utplasseringen av de kinesiske rakettene medførte at Iran kunne hindre skipsfarten gjennom streket. Amerikanerne hadde reagert på Irans trussel med å flytte hangarskipet ”Kitty Hawk” nærmere Hormuz.³²⁵ Iran hadde nå overtatt som den angripende part på skipsfarten. Irak forsøkte å overbevise Iran om at en iransk militær seier ikke ville være mulig. Irak hevdet således at landet kunne forsvare seg mot et hvilket som helst iransk angrep.³²⁶

Energi og skipsfart

Det var regionalenheten i Utenriksdepartementet som for det meste beskjeftiget seg med Irak og Iran. I hovedsak var de norske interessene i området av næringspolitisk, energipolitisk, skipsfartspolitisk og sikkerhetspolitisk karakter. Det energipolitiske aspektet var viktig for Norges del fordi 39 prosent av Vestens energiforsyninger kom fra energikilder i Persiabukta.³²⁷ De vestlige land var viktige samarbeids- og handelspartnere for Norge, og det var derfor av stor betydning at energiforsyningen ble opprettholdt. Som skipsfartsnasjon var det viktig for Norge at sikkerheten for den internasjonale skipsfarten ble ivarettatt.

I mai 1987 hadde Utenriksdepartementet en gjennomgang av Irak-Iran-konflikten og ønsket dermed å gjennomgå sikkerheten for skipsfarten i Persiagulfen. Regionalrådgiver Haakon Hjelde i Utenriksdepartementet fryktet at situasjonen hadde forverret seg for skipsfarten i løpet av 1987. Særlig de iranske truslene i Hormuz-streket gjorde situasjonen enda mer komplisert og truende. Hjelde ønsket derfor at den norske FN-delegasjonen skulle oppdatere departementet om statusen på generalsekretærens meklingsforsøk.³²⁸ Samtidig ønsket Hjelde at FN-delegasjonen «markerer at Norge – på humanitært og politisk grunnlag og som internasjonal skipsfartsnasjon – er sterkt bekymret over utviklingen i konflikten».³²⁹ Norge ønsket også å vise sin støtte til generalsekretærens meklingsarbeid, og ville bidra i «konsultasjoner med andre maritime land i området bl.a. om tiltak under FN som kan styrke sikkerheten for skipsfarten».³³⁰ Den norske FN-delegasjonen mente at det ikke ville være hensiktsmessig med et norsk engasjement i saken. Delegasjonen mente at Norge heller burde

³²⁵ UD, 25.11/42 bind 25. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 23.03.1987

³²⁶ UD, 25.11/42 bind 25. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 24.03.1987

³²⁷ UD, 25.11/42 bind 26. Notat i UD, 30.04.1987

³²⁸ UD, 25.11/42 bind 26. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 18.05.1987

³²⁹ UD, 25.11/42 bind 26. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 18.05.1987

³³⁰ UD, 25.11/42 bind 26. Fra UD til FN-delegasjonen i New York, 18.05.1987

støtte opp under de pågående konsultasjonene og generalsekretærens meklingsforsøk i konflikten.³³¹

Den norske utenrikspolitikken overfor Irak bar preg av å være tilbakeholden også i 1987. Utenriksdepartementet rettet seg sjeldent direkte mot Irak, men tok opp konflikten mellom Irak og Iran samlet. Det er selvfølgelig et poeng at Norge offisielt ville være upartisk og ikke ta side i konflikten. Dette bidro til at den norske utenrikspolitikken overfor Irak ble tilbakeholden. Den iranske *chargé d'affaires* Mohammad Ardebili oppsøkte derfor på nytt Utenriksdepartementet 26. mai 1987 for å snakke med utenriksminister Thorvald Stoltenberg og for å forhøre seg om hva som var norsk politikk i Persiabukta. Stoltenberg opplyste at Norge var bekymret for skipsfartens sikkerhet i området. Samtidig viste Stoltenberg til at Norge hadde støttet FNs fredsbestrebelser.³³² Den norske utenrikspolitikken overfor Persiabukta og Irak lå fast, og selv om Iran stadig ba Norge om å fordømme Iraks bruk av kjemiske våpen ble det argumentert fra norsk side at norske myndigheter generelt fordømte bruk av kjemiske våpen. Norge støttet også opp om FNs arbeid i konflikten, og så antagelig for seg at en fredelig løsning på konflikten kunne realiseres via FN-apparatet.

20. juli møtte FNs sikkerhetsråd til et formelt møte for å drøfte konflikten mellom Irak og Iran. Møtet resulterte i et enstemmig vedtak om en resolusjon som krevde våpenhvile, samt tilbaketrekking til internasjonalt anerkjente grenser. Irak mente at resolusjonen inneholdt de viktigste punktene for en varig fredsløsning. Iran avviste derimot resolusjonen, og påpekte at den ikke ville bli etterlevd.³³³ Utenriksminister Stoltenberg uttrykte sin støtte til Sikkerhetsrådets resolusjon og var fornøyd med at Irak og Iran nå ble pålagt å inngå våpenhvile og trekke sine styrker tilbake til internasjonalt anerkjente grenser. Stoltenberg fremhevet at Norge håpet at både Irak og Iran ville følge Sikkerhetsrådets anmodning. Videre sa Stoltenberg at hvis resolusjonen ikke ble fulgt måtte Sikkerhetsrådet ta opp saken på nytt slik at effektive tiltak kunne iverksettes.³³⁴

Irak hadde vist vilje til å etterleve Sikkerhetsrådets resolusjon. Dette hadde ikke Iran gjort, og det bidro til å sette Iran i et dårligere lys. I NATO 20. august 1987 redegjorde den amerikanske delegasjonen for situasjonen i Persiabukta. Fra amerikansk side ble det informert

³³¹ UD, 25.11/42 bind 26. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 18.05.1987

³³² UD, 25.11/42 bind 26. Referat fra Irans *Chargé d'affaires* besøk hos utenriksministeren i UD, 03.06.1987

³³³ UD, 25.11/42 bind 26. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 20.07.1987

³³⁴ UD, 25.11/42 bind 26. Uttalelse fra utenriksminister Stoltenberg, 21.07.1987

om at de vestlige allierte hadde felles interesser i området, og at det fortsatt burde opprettholdes press på Iran. Det var Iran som nå ble ansett som den store trusselen, nå mer enn tidligere. Dermed var det viktig å opprettholde et militært nærvær i Persiabukta slik at Iran var klar over at skipsfarten ville forsvares fra vestlig side. Samtidig viste et vestlig militært nærvær Iran at dets handlinger var uakseptable. Den amerikanske delegasjonen ønsket også at andre vestlige allierte skulle stille marinefartøy til disposisjon.³³⁵

Norge var bekymret for sikkerheten til skipsfarten i Persiabukta, men det var ikke et alternativ for Norge å sende marinefartøy til Persiabukta. I en samtale med FNs generalsekretær Pérez de Cuéllar 25. august 1987 opplyste utenriksminister Stoltenberg at Norge kun ville engasjere seg gjennom FN. Samtidig viste Stoltenberg til Norges interesse av å få finne en løsning på konflikten, særlig for å bedre sikkerheten til skipsfarten.³³⁶ Dette viser hvordan Norge satte sin lit til FN som en internasjonal organisasjon og at det var gjennom FNs kanaler konflikten kunne løses. Stoltenberg lurte også på om det var plass til et FN-engasjement i området for å sikre at partene aksepterte resolusjon 598. Pérez de Cuéllar opplyste at det var mulighet for et observatørkorps i FN-regi. Generalsekretæren var innstilt på at FN kunne engasjere seg for å øke organisasjonens prestisje.³³⁷ Dette var også noe Norge kunne stille seg bak. For Norges vedkommende var det et uttalt mål å styrke FNs organer og ivareta deres integritet.

NATO og FN

I NATO-sekretariat i Brussel ble det uttrykt et ønske om å drøfte situasjonen i Persiabukta med utgangspunkt i den amerikanske redegjørelsen som ble sirkulert 20. august. Den norske NATO-delegasjonen mente det ville være naturlig at Norge holdt et innlegg på møtet der delegasjonen kommenterte de konkrete forslagene fra amerikansk side.³³⁸ Regionalrådgiver Haakon Hjelde i Utenriksdepartementet var enig med delegasjonen i at Norge burde holde et innlegg på møtet. Hjelde mente at delegasjonens innlegg burde uttrykke bekymring over at krigshandlingene i Persiabukta på nytt hadde blusset opp. De irakiske angrepene på skipsfarten, etterfulgt av iranske angrep, bidro til å forverre situasjonen fordi det økte det internasjonale sjømilitære nærværet. I og med at norske skip hadde vært truet av både irakiske og iranske styrker var Norge bekymret for den videre utviklingen i bukta. Hjelde påpekte også

³³⁵ UD, 25.11/42 bind 27. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 20.08.1987

³³⁶ UD, 25.11/42 bind 27. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 25.08.1987

³³⁷ UD, 25.11/42 bind 27. Fra FN-delegasjonen i New York til UD, 25.08.1987

³³⁸ UD, 25.11/42 bind 28. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 02.09.1987

at det burde legges press på Irak på samme måte som det ble lagt press på Iran.³³⁹ Norge ønsket ikke å framstå som partisk og følte det maktpåliggende å legge press på begge de to krigførende parter. Hjelde ønsket videre at Sikkerhetsrådets resolusjon 598 burde ligge til grunn for videre handlinger før det eventuelt ble satt i gang sanksjonstiltak. Norge støttet således FNs generalsekretærs meklingsbestrebelser fullt ut. Norge hadde tidligere tatt initiativ til at det ble opprettet en internasjonal marineflåte gjennom FN og Hjelde opplyste at norske myndigheter ville foretrekke dette framfor at sjømilitært nærvær fra enkeltstater.³⁴⁰

Utenriksdepartementet så seg best tjent med at det var FN som hadde regien i slike konfliktsituasjoner. Norge hadde også tatt opp spørsmålet om å etablere en internasjonal minesveiperflåte i regi av FN. Dette var nok et uttrykk for den norske grunnholdningen til FNs rolle i konflikter.³⁴¹ I NATOs råd 9. september var det enighet om at konflikten måtte bringes til opphør, og at skipsfarten måtte sikres. Konflikten hadde direkte følger for de vestlige allierte og europeiske interesser var direkte berørt.³⁴²

I Utenriksdepartementet ble de vestlige lands økende marinenærvær i Persiabukta sett på som en måte å opprettholde sikkerheten for skipsfarten. Amerikanerne hadde sendt 26 skip til Persiabukta med det mål for øye å øke det politiske og diplomatiske presset på det iranske regimet slik at de stoppet krigføringen mot Irak.³⁴³ USA var offisielt nøytralt i konflikten, men det var tydelig at amerikanerne fryktet et sterkere Iran på bekostning av Irak. USA fryktet at hvis Iran gikk seirende ut av krigen, ville det føre til ytterligere destabilisering i hele regionen. USA fryktet spredning av den islamske revolusjonen Iran forfektet, og at et seirende Iran ville gjøre situasjonen i Midøsten mer ustabil enn hvis Irak gikk seirende ut av krigen. Den norske politikken var i utakt med den amerikanske. Norge ønsket ikke å foreta seg noe som kunne oppfattes som partisk til fordel for noen av partene. Dermed forble den norske politikken tilbakeholden og lavmælt. Hjelde satte imidlertid spørsmålstegn ved FNs rolle i konflikten. Hvorfor gjorde ikke FN mer for å stoppe konflikten? Det var nå en stor vestlig flåteansamling i Persiabukta. Hjelde lurte på hvorfor Sikkerhetsrådet ikke hadde klart å fatte et bindende vedtak som begge parter kunne akseptere, og hvorfor krigen måtte internasjonaleses før dette skjedde.³⁴⁴ Hjelde gikk deretter inn på hva som kunne gjøres for å styrke FNs evne til å gripe inn i konflikter i tråd med FN-pakten: «Ett tiltak vil være å bygge

³³⁹ UD, 25.11/42 bind 28. Fra UD til NATO-delegasjonen i Brussel, 04.09.1987

³⁴⁰ UD, 25.11/42 bind 28. Fra UD til NATO-delegasjonen i Brussel, 04.09.1987

³⁴¹ UD, 25.11/42 bind 28. Fra UD til NATO-delegasjonen i Brussel, 04.09.1987

³⁴² UD, 25.11/42 bind 28. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 09.09.1987

³⁴³ UD, 25.11/42 bind 28. Notat i UD, 10.09.1987

³⁴⁴ UD, 25.11/42 bind 28. Notat i UD, 10.09.1987

ut og forberede – politisk og operativt – FNs evne og muligheter til å sette inn fredsbevarende styrker – til lands så vel som til vanns – i en gitt situasjon. Her er det behov for en ny giv og en mer forpliktende holdning til FN-paktens pålegg om samarbeid og fred». ³⁴⁵ Hjelde bekreftet her noen av grunntrekkene i den norske FN-politikken. For Norges vedkommende var det en målsetting å støtte opp om verdensorganisasjonen, og et ønske om at alle medlemsland skulle forplikte seg til FN-pakten i stor grad. For et lite land som Norge var det viktig å jobbe for folkerett og internasjonal orden. Det var dermed gjennom et velfungerende folkerettslig system Norge kunne oppnå størst sikkerhet som et lite land. ³⁴⁶

I lys av å være en stor skipsfartsnasjon og NATO-medlem, fikk Norge stor tillit hos stormaktene. Særlig USA opptrådte som vokter av det frie hav og av navigasjonsfriheten gjennom strekene i verden. Den amerikanske garantien var dermed noe skipsfartsnasjonen Norge kunne nyte godt av. ³⁴⁷ Av all last som ble fraktet ut av Persiabukta ble 15-20 prosent fraktet på norsk-kontrollerte skip. ³⁴⁸ Det var dermed usedvanlig viktig for Norge at sikkerheten for skipsfarten ble garantert. Tilliten Norge nøt hos de vestlige stormaktene var dermed avgjørende for sikkerheten til norske skip. I et møte i NATO 23. september hevdet den amerikanske representanten at Iran ikke angrep skip som ble eskortert av marinefartøy. ³⁴⁹ Den sjømilitære tilstedeværelsen hadde dermed vist seg effektiv for å hindre videre angrep på skipsfarten i Persiabukta.

Likevel ble situasjonen i Persiabukta mer prekær utover høsten 1987. Iran viste, gjennom en rekke angrep mot irakiske stryker, at det var i stand til å ramme Irak hardt og i tillegg okkupere irakisk territorium. ³⁵⁰ Trusselen mot den internasjonale skipsfarten var stor, og FNs fredsarbeid hadde ikke ført fram i tilstrekkelig grad. Den internasjonale Røde Kors-komiteen (IRKK) hadde også bevis for at Irak hadde benyttet kjemiske våpen så sent som i midten av oktober 1987. ³⁵¹ Irak brukte fortsatt folkerettsstridige metoder i krigen. FNs generalsekretær hadde nedlagt betydelig arbeid for å få Irak og Iran til å komme fram til enighet om en våpenhvile. Dette ble fra norsk side trukket fram som et viktig arbeid. Selv om

³⁴⁵ UD, 25.11/42 bind 28. Notat i UD, 10.09.1987, side 6. Understreking i originalen.

³⁴⁶ Tamnes, *Oljealder*, 284

³⁴⁷ Tamnes, *Oljealder*, 284

³⁴⁸ UD, 25.11/42 bind 28. Notat i UD, 14.09.1987

³⁴⁹ UD, 25.11/42 bind 28. Fra NATO-delegasjonen i Brussel til UD, 23.09.1987

³⁵⁰ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 268

³⁵¹ UD, 25.11/42 bind 29. Fra delegasjonen i Genève til UD, 26.10.1987

Sikkerhetsrådets arbeid ikke hadde ført til en avslutning av krigen gav Utenriksdepartementet honnør til generalsekretær Javier Pérez de Cuéllar for sitt meklingsarbeid.³⁵²

Sikkerhetsrådets resolusjon 598 inneholdt hjemmel til å opprette en observatørgruppe i FN-regi. Ekspedisjonssjef i Utenriksdepartementet Jan Nyheim utelukket ikke at Norge kunne bli spurt av FNs generalsekretær om å bidra med å stille observatører til rådighet. Norge hadde tradisjonelt vektlagt å bidra aktivt til FNs fredsbevarende operasjoner. Med tanke på hvordan situasjonen var i Persiabukta var det naturlig at Norge stilte seg positivt til en eventuell henvendelse fra FN.³⁵³ Nyheim skrev at Norge på kort varsel burde være klar til å sende personell til et slikt oppdrag. Dette er igjen et godt eksempel på hvordan Norge forholdt seg til FN. Den norske FN-politikken gikk i generelle trekk ut på å støtte opp om og styrke generalsekretærens rolle og Sikkerhetsrådets arbeid. Etter andre verdenskrig hadde hovedtrekkene i den norske FN-politikken stort sett ligget fast.³⁵⁴ Utenriksdepartementet handlet her i tråd med norske tradisjoner om å støtte opp hvis FN kom med en forespørsel.

Folkemord mot kurderne

I overgangen til 1988 var det en jevn spenning mellom partene i konflikten. Den norske utenrikspolitikken overfor Irak var derimot tilbakeholden. Mesteparten av departementets politikk rettet seg mot konflikten generelt og ble i stor grad kanalisert gjennom FN. Irak begynte imidlertid å benytte kjemiske våpen med ny styrke i mars 1988. 21. mars oppsøkte Irans *chargé d'affaires* Mohammad Ardebili utenriksråd Kjeld Vibe med opplysninger om at to kurdiske byer nord i Irak hadde blitt utsatt for kjemiske angrep av irakiske styrker.³⁵⁵ Ardebili ønsket at Norge tok imot pasienter for behandling på humanitært grunnlag. Vibe skulle ta saken videre og sa at den iranske appellen ville bli vurdert på humanitært grunnlag.³⁵⁶

Det irakiske regimet hadde startet en serie angrep mot kurdiske landsbyer nord i Irak i begynnelsen av 1988. I angrepene ble kjemiske våpen systematisk benyttet. De irakiske styrkene benyttet seg av den brente jords taktikk mot kurdiske landsbyer og drepte med dette

³⁵² UD, 25.11/42 bind 28. Notat i UD, 10.09.1987

³⁵³ UD, 25.11/42 bind 30. Fra UD til Forsvarsdepartementet, 30.11.1987

³⁵⁴ Svenbalrud, "Foundation and Ornament," 63-66, 70-73

³⁵⁵ UD, 25.11/42 bind 32. Fra UD til ambassaden i London, Bagdad, Teheran og FN-delegasjonen i New York, 23.03.1988

³⁵⁶ UD, 25.11/42 bind 32. Fra UD til ambassaden i London, Bagdad, Teheran og FN-delegasjonen i New York, 23.03.1988

alle innbyggere og ødela landsbyene. Verken kvinner eller barn ble spart for de irakiske angrepene med kjemiske våpen. Iranske stryker hadde okkupert den kurdiske byen Halabja 15. mars 1988, og dagen etterpå angrep det irakiske luftforsvaret byen med nervegass. Omkring 5000 mennesker ble drept i angrepet mot Halabja.³⁵⁷ Angrepene mot den kurdiske landsbygda nord i Irak ble gjennomført fra februar til september 1988 og omkring 100 000 mennesker mistet livet i folkemordet mot kurderne. Det irakiske folkemordet på kurderne i Halabja ble mottatt på en tilbakeholden måte i Vesten. Selv om myndighetene i blant annet USA hadde en klar pekepinn på hva som skjedde i Halabja var konklusjonen at en offentlig fordømmelse ville gjøre mer skade i konflikten, og kunne føre til at Iran fikk et overtak i krigen.³⁵⁸ USA opptrådte stadig mer som Saddam Husseins støttespiller i krigen. Frykten for et ekspanderende Iran var såpass stor for amerikanerne at de nærmest gav direkte støtte til Irak i krigen.

I mars var ikke omfanget av det irakiske folkemordet mot kurderne klart. Ambassadør Torolf Raa ved den norske ambassaden i Bagdad ble innkalt til det irakiske utenriksministerium 30. mars 1988 for å svare på spørsmål om hvorfor Norge tilbød seg å ta imot iranske ofre etter gassangrepet mot Halabja. Den irakiske representanten stilte spørsmålstegn ved hvorfor Norge valgte å gjøre dette til tross for at Iran hadde angrepet norske skip i Persiabukta. Raa forklarte at Norge mottok iranske ofre fordi det var nødvendig på humanitært grunnlag. Videre forklare Raa at IRKK skulle dekke utgiftene til behandlingen av de iranske ofrene.³⁵⁹

Iraks bruk av kjemiske våpen mot kurderne vakte oppsikt i Norge. 23. mars viste NRK Dagsrevyen en reportasje fra Iraks bruk av nervegass mot kurderne. Stortingsrepresentant Ingeborg Botnen (Arbeiderpartiet) tok opp saken i Stortingets spørretime 13. april. Hun stilte fungerende utenriksminister, forsvarsminister Johan Jørgen Holst, spørsmålet om utenriksministeren ville «sørge for at saken bringes inn for FN eller andre internasjonale organer for å hindre at dette fortsetter».³⁶⁰ Holst svarte at saken hadde vært oppe i FN, og at FNs generalsekretær hadde fordømt bruken av nervegassen. Holst svarte videre at det ikke ville være aktuelt med et norsk initiativ sett i lys av generalsekretærens og Sikkerhetsrådets

³⁵⁷ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 268; Tripp, *A History of Iraq*, 235-236

³⁵⁸ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 270

³⁵⁹ UD, 25.11/42 bind 32. Fra ambassaden i Bagdad til UD, 30.03.1988

³⁶⁰ UD, 25.11/42 bind 33. Spørsmål fra stortingsrepresentant Ingeborg Botnen til fungerende utenriksminister Johan Jørgen Holst i Stortingets spørretime, 13.04.1988

aktive engasjement.³⁶¹ «Dette vil bli [sic.] vurdert på nytt så snart det foreligger nærmere opplysninger om rapportens innhold og videre behandling».³⁶² Fra norsk side sa Holst at FNs generalforsamling og Nedrustningskonferansen i Genève var viktige fora med tanke på å få til et forbud mot lagring og bruk av kjemiske våpen.³⁶³ Ifølge Holst hadde Norge deltatt aktivt både i FN og på Nedrustningskonferansen og lagt fram avtaleutkast sammen med Canada «vedrørende prosedyrer for kontroll av påstått bruk av kjemiske våpen. Dette forslag vil bli brukt som basis for forhandlinger om dette spørsmål.»³⁶⁴ Selv når omfanget av den kjemiske krigføringen var såpass stor som den viste seg å være nord i Irak, valgte regjeringen ikke direkte å engasjere seg, men ønsket å støtte opp om FNs arbeid i saken.

Norge viste seg her ikke som en pådriver, og bildet av Norge som en moralsk stormakt blir svekket av den passive norske politikken. Utenriksdepartementet anså antakelig kostnadene ved direkte kritikk som høyere enn gevinstene dette ville gi. Som andre vestlige land ønsket ikke Norge å gjøre noe som kunne føre til at konflikten ble utvidet mellom Irak og Iran. 15. april ble Kåre Willoch, som Utenrikskomiteens leder på Stortinget, oppsøkt av Irans ambassadør. Ambassadøren anmodet Norge om å reagere på de irakiske angrepene mot irakiske kurdere i nord.³⁶⁵ Willoch mente at angrepene mot den kurdiske befolkningen var svært alvorlige og at det burde utløse en kraftig moralsk reaksjon. Samtidig var Willoch klar over at det kompliserte konfliktbildet gjorde det vanskelig å komme med en moralsk reaksjon.³⁶⁶ Willoch var likevel tydeligere på at de kjemiske angrepene burde medføre en moralsk reaksjon enn det Utenriksdepartementet var. Departementet, på sin side, var mer forsiktig med å uttrykke at de irakiske angrepene mot kurderne ville få en moralsk reaksjon.

Utover Willochs bekymring og forsvarsminister Holsts redegjørelse i Stortinget ble ikke Iraks kjemiske krigføring mot kurderne i Nord-Irak gjenstand for ytterligere diskusjon verken i Utenriksdepartementet eller på Stortinget. Departementet hadde naturlig nok ikke full oversikt over hvor utstrakt Iraks bruk av kjemiske våpen var mot kurderne i nord, men gjennom

³⁶¹ UD, 25.11/42 bind 33. Svar fra fungerende utenriksminister Johan Jørgen Holst på spørsmål fra stortingsrepresentant Ingeborg Botnen i Stortingets spørretime, 13.04.1988

³⁶² UD, 25.11/42 bind 33. Svar fra fungerende utenriksminister Johan Jørgen Holst på spørsmål fra stortingsrepresentant Ingeborg Botnen i Stortingets spørretime, 13.04.1988

³⁶³ UD, 25.11/42 bind 33. Svar fra fungerende utenriksminister Johan Jørgen Holst på spørsmål fra stortingsrepresentant Ingeborg Botnen i Stortingets spørretime, 13.04.1988

³⁶⁴ UD, 25.11/42 bind 33. Svar fra fungerende utenriksminister Johan Jørgen Holst på spørsmål fra stortingsrepresentant Ingeborg Botnen i Stortingets spørretime, 13.04.1988

³⁶⁵ UD, 25.11/42 bind 33. Notat fra Kåre Willoch til UD, 15.04.1988

³⁶⁶ UD, 25.11/42 bind 33. Notat fra Kåre Willoch til UD, 15.04.1988

informasjon fra ambassaden i Teheran og internasjonale medier, var departementet likevel godt informert om situasjonen. Likevel ble ikke noe mer gjort fra norsk side.

Krigen tar slutt

Den nøytrale skipsfarten i Persiabukta hadde ikke blitt garantert sin sikkerhet fra verken Irak eller Iran, og situasjonen var derfor vanskelig for mange redere som seilte i bukta. I og med at norske skip var storbrukere av Persiabukta var det viktig for norske myndigheter at deres sikkerhet ble ivarettatt. 29. april opplyste den amerikanske forsvarsministeren Frank Carlucci at amerikanske krigsskip og fly skulle komme nøytrale handelsskip til unnsetning. Hvis nøytrale skip ble utsatt for angrep i strid med folkeretten kunne skipet be om assistanse.³⁶⁷ Utenriksminister Thorvald Stoltenberg anså dette som et viktig bidrag for å sikre den norske skipsfarten. Stoltenberg mente at en skipsfører hadde rett til å be om slik bistand både i henhold til folkeretten og etter norsk lov. Den amerikanske tilstedeværelsen i Persiabukta var dermed et viktig bidrag for å sikre den nøytrale skipsfarten.³⁶⁸ Stoltenberg uttalte at «[a]t norske skip ber om og mottar slik assistanse i en akutt nødssituasjon vil ikke representere noe brudd på den strengt nøytrale linje som Norge har valgt å føre i konflikten».³⁶⁹ Det er interessant at utenriksminister Stoltenberg hevdet at Norge var *strengt nøytrale* i konflikten. I kildematerialet er det første gangen det framkommer at Norge offisielt var strengt nøytralt. Dette kan også bidra til å forklare hvorfor norske myndigheter var tilbakeholdne i sin politikk overfor Irak.

At amerikanerne økte sin tilstedeværelse i Persiabukta, og var klare til å bistå nøytral skipsfart i en nødsituasjon, vitner om at situasjonen ble sett på som svært alvorlig. Alvoret i situasjonen kom virkelig til uttrykk da et amerikansk krigsskip skjøt ned et sivilt, iransk passasjerfly 3. juli. Ambassaderåd Mette Kongshem ved den norske ambassaden i Washington, D. C. snakket med Lawrence Pope fra Det amerikanske utenriksdepartementet 7. juli. Pope sa at amerikanerne antakelig hadde feiltolket signalene flyet sendte ut, og at flyet i virkeligheten sendte ut militære signaler.³⁷⁰ I forbindelse med nedskytingen av flyet uttalte utenriksminister Stoltenberg at han håpet at denne hendelsen ikke ville føre til en ytterligere opptrapping av konflikten. 290 mennesker omkom, og Stoltenberg mente at nedskytingen viste

³⁶⁷ UD, 25.11/42 bind 34. Pressemelding fra UD, 04.05.1988

³⁶⁸ UD, 25.11/42 bind 34. Pressemelding fra UD, 04.05.1988

³⁶⁹ UD, 25.11/42 bind 34. Pressemelding fra UD, 04.05.1988

³⁷⁰ UD, 25.11/42 bind 35. Fra ambassaden i Washington til UD, 08.07.1988

meningsløsheten i konflikten.³⁷¹ Stoltenberg hevdet at den amerikanske nedskytingen av det iranske flyet «på nytt aktualiserer spørsmålet om ønskeligheten av et FN-nærvær i Gulfen».³⁷² Norge hadde hatt et ønske om å få til et FN-nærvær i Persiabukta i lengre tid. Norske myndigheter viste til at det var mer ønskelig med en FN-flåte i Persiabukta enn nasjonale initiativ slik det forelå sommeren 1988. Stoltenberg kritiserte ikke den amerikanske nedskytingen, men antydte at et FN-nærvær ville være nødvendig for å forhindre videre opptrapping av konfliktnivået.³⁷³

Konflikten eskalerte ikke videre etter at iranske flyet ble skutt ned. Tvert imot nærmet krigen mellom Irak og Iran seg en slutt. I løpet av juli 1988 var det en rekke angrep fra begge parter, men i hovedsak hadde de irakiske styrkene overtaket. Irak klarte å presse iranske tropper tilbake fra irakisk territorium. I tillegg var moralen blant iranerne lav, og 18. juli erklærte Khomeini at Iran ville godta Sikkerhetsrådets resolusjon 598 uten forbehold.³⁷⁴ Fungerende utenriksminister Johan Jørgen Holst hilste den iranske meddelelsen velkommen og håpet at krigshandlingene og angrepene på skipsfarten i Persiabukta kunne avsluttes.³⁷⁵ 20. august trådte våpenhvilen mellom Iran og Irak i kraft, og en åtte år lang krig var over.

I tråd med norske utenrikspolitiske tradisjoner hadde Norge aktivt støttet opp om FNs bestrebelser med å gjennomføre resolusjon 598. Dette var også i tråd med det norske synet på FN som en konfliktløser i verden. Utenriksdepartementet ville også stille norsk personell til rådighet for en observatørstyrke som skulle overvåke våpenhvilen. Departementet var også fornøyd med at FNs og FNs generalsekretærs arbeid spesielt hadde ført fram og «dermed lagt grunnlaget for en videre styrking av Organisasjonens konfliktløsende og fredsbevarende rolle».³⁷⁶ Selv om krigen hadde vart i åtte år mente Utenriksdepartementet at FN hadde vært suksessfulle med å løse konflikten, og dette bidro til å styrke FNs omdømme som fredsskaper i verden. Dette vitner om en stor norsk tro på FN som konfliktløser i verden, eller i hvert fall et stort ønske om at FN skulle være det.

Imidlertid er det vanskelig å forstå Utenriksdepartementets argument. Krigen hadde vart i åtte år før den ble avsluttet. FNs fredsskapende rolle var ikke blitt styrket i arbeidet med

³⁷¹ UD, 25.11/42 bind 35. Utenriksministerens uttalelse om nedskyting av iransk passasjerfly, 04.07.1988

³⁷² UD, 25.11/42 bind 35. Utenriksministerens uttalelse om nedskyting av iransk passasjerfly, 04.07.1988

³⁷³ UD, 25.11/42 bind 35. Utenriksministerens uttalelse om nedskyting av iransk passasjerfly, 04.07.1988

³⁷⁴ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 268

³⁷⁵ UD, 25.11/42 bind 36. Pressemelding fra UD, 18.07.1988

³⁷⁶ UD, 25.11/42 bind 37. Notat til utenriksministeren, 11.08.1988

konflikten mellom Irak og Iran, og de gjentatte meklingsbestrebelsene hadde i stor grad feilet. Sikkerhetsrådets resolusjoner hadde ikke blitt etterlevd. Etter nesten åtte år med krig valgte til slutt Iran å godta betingelsene i sikkerhetsrådsresolusjon 598. Krigen ble ikke avsluttet som følge av FNs meklingsarbeid. Det var derimot andre årsaker til at Iran godtok resolusjon 598: For det første hadde Irak gjennomført en rekke vellykkede angrep som presset iranske styrke tilbake. For det andre bidro den amerikanske nedskytingen av det iranske passasjerflyet til å svekke moralen i Teheran.³⁷⁷ Det iranske regimet var krigstrøtt, og ønsket en slutt på krigen. Det var altså ikke FNs fredsarbeid, men irakiske og amerikanske militæroperasjoner som førte til at Iran til slutt godtok resolusjon 598.

FNs generalsekretær arbeidet med å få på plass en varig våpenhvile etter at Iran godtok resolusjon 598. Mellom 26. juli og 7. august 1988 hadde generalsekretæren en rekke samtaler med myndighetene både i Irak og Iran, og 8. august ble partene enige om en våpenhvile. På dette grunnlag ble The United Nations Iran-Iraq Military Observer Group (UNIIMOG) etablert med det formål å overvåke gjennomføringen av resolusjon 598 og overvåke at våpenhvilen ble overholdt.³⁷⁸ Den norske offiseren Martin Vadset spilte en viktig rolle i de praktiske forberedelsene av våpenhvilen gjennom United Nations Truce Supervision Organisation (UNTSO), FNs observatørkorps i Midtøsten. UNTSO hadde erfaring fra 1948 med å overvåke grensene mellom Israel og de arabiske nabolandene.³⁷⁹ I 1956 ble norske observatører med i UNTSO.³⁸⁰ UNTSOs arbeid var en viktig del av forberedelsene til UNIIMOG.³⁸¹ Den norske regjeringen ønsket å støtte FNs arbeid gjennom UNIIMOG, og det ble besluttet å bidra med norsk personell for å overvåke våpenhvilen.³⁸² Dette var i tråd med norsk FN-politikk om å stille norsk personell til rådighet ved behov. Mellom 1988 og 1991 var det 35 norske deltakere i UNIIMOG.³⁸³

Krigsfanger – Et humanitært spørsmål

Selv om krigen var over mellom Irak og Iran hadde begge landene leirer med krigsfanger. Professor Torkel Opsahl fra Institutt for menneskerettigheter ved Universitetet i Oslo hadde deltatt i en ekspertgruppe på vegne av FNs generalsekretær for å undersøke forholdene til

³⁷⁷ Farouk-Sluglett og Sluglett, *Iraq Since 1958*, 268

³⁷⁸ <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/uniimogbackgr.html> lest 29.09.2015

³⁷⁹ Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk*, 163

³⁸⁰ <https://forsvaret.no/fakta/aktivitet/internasjonale-operasjoner/Midtøsten> lest 14.10.2015

³⁸¹ <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/uniimogbackgr.html> lest 29.09.2015

³⁸² UD, 25.11/42 bind 38. Notat til forsvarsminister Holsts Midtøsten-reise, 06.10.1988

³⁸³ Tamnes, *Oljealder*, 412

krigsfangene i leirer i Irak og Iran. Opsahl besøkte leirene i tiden før våpenhvilen ble inngått i august 1988. På grunn av at forhandlingene mellom Irak og Iran dro ut i tid mot slutten av 1988 hadde ikke krigsfangene blitt sendt hjem. Opsahl mente det var i strid med folkeretten å holde fangene tilbake på denne måten og ønsket råd fra Utenriksdepartementet.³⁸⁴

Ekspedisjonssjef i Politisk avdeling Ole Peter Kolby tok kontakt med Iraks ambassadør i Stockholm angående situasjonen for krigsfangene. Kolby informerte den irakiske ambassadøren om at Norge var bekymret for situasjonen til krigsfangene og at Norge ville rette en henvendelse til FN om at krigsfangene skulle bli sendt tilbake uten å vente på en helhetlig løsning på konflikten. Kolby sa videre at Norge ønsket å ta saken opp med irakiske myndigheter.³⁸⁵

Det tok litt tid før den nye utenriksråden Helge Vindenes besvarte Opsahls henvendelse angående situasjonen for krigsfangene. 6. mars 1989 svarte Vindenes at Norge hadde innhentet opplysninger fra den norske delegasjonen i Genève og FN-delegasjonen i New York og at det derfor hadde tatt tid å svare på Opsahls brev. Vindenes opplyste at Norge la stor vekt på saken og at den norske FN-delegasjonen hadde fått instruks om å ta saken opp med sekretariatet i FN og vise at det var viktig å legge press på partene. For Norges vedkommende var det viktig at krigsfangespørsmålet ikke ble ytterligere forsinket som følge av de langvarige forhandlingene mellom Irak og Iran.³⁸⁶ Utenriksråden anså situasjonen for krigsfangene som alvorlig og i og med at krigen var over mellom Irak og Iran, var det lettere for departementet å engasjere seg mer direkte overfor Irak. Den humanitære tradisjonen i norsk utenrikspolitikk kom her til uttrykk gjennom et ønske om å bidra til at krigsfangene ble sendt hjem, og ikke ble gjort til gjenstand for de bredere politiske forhandlingene mellom partene. Norge ønsket å være en pådriver for fred og folkerett i verden, og ønsket å engasjere seg i slike spørsmål. Pådriverrollen skulle således fungere som en bærebjelke i den norske utenrikspolitikken.³⁸⁷

Regionalrådgiver Gunnar Flakstad ønsket at departementet skulle overveie å innkalle den irakiske ambassadøren for å påpeke Iraks forpliktelse i henhold til Genèvekonvensjonenes punkt om løslatelse av krigsfanger.³⁸⁸ Ole Peter Kolby ved Politisk avdeling var imidlertid

³⁸⁴ UD, 25.11/42 bind 38. Fra Torkel Opsahl til Helge Vindenes i UD, 13.02.1989

³⁸⁵ UD, 25.11/42 bind 38. Notat i UD, 17.03.1989

³⁸⁶ UD, 25.11/42 bind 38. Brev fra Helge Vindenes til Torkel Opsahl, 06.03.1989

³⁸⁷ Tamnes, *Oljealder*, 341-342

³⁸⁸ UD, 25.11/42 bind 38. Notat til utenriksråden, 06.03.1989

uenig i Flakstads forslag. Kolby mente det ville være for drastisk å innkalle Iraks ambassadør, som satt i Stockholm. Irak hadde ikke en egen ambassade i Norge, men hadde diplomatisk kontakt med Norge gjennom sin ambassade i Stockholm. Det ville være en bedre løsning å kontakte ambassadøren på telefon enn å innkalle ham til Oslo. Utenriksråd Vindenes var enig med Kolby i dette.³⁸⁹ Like fullt var det viktig å finne en løsning på krigsfangesituasjonen. Norges folkerettslige og humanitære tradisjoner kom til uttrykk gjennom engasjementet i krigsfangespørsmålet, og at departementet ønsket å ta opp saken med irakiske myndigheter direkte, og gjennom FN, vitner om hvor viktig myndighetene mente det var at Norge, nå som krigen var over, gjorde noe. Til tross for forsiktigheten Norge gjennomgående hadde vist gjennom Iran-Irak-krigen, førte krigens slutt til at Norge var mindre motvillige til å ta et standpunkt og agere. Det hang også sammen med at FN nå, i fredsarbeidet etter krigen, hadde en tydeligere rolle som Norge kunne støtte opp om.

³⁸⁹ UD, 25.11/42 bind 38. Notat til utenriksråden, 06.03.1989

Kapittel 6 – Konklusjon

Saddam Husseins Irak gikk til angrep på Iran i september 1980 med håp om en rask militær seier. Det ble derimot ingen rask seier til Irak, men starten på en åtte år lang, ødeleggende krig. Iran var sterkere enn Irak hadde forutsett, og Ayatollah Khomeini anså den irakiske invasjonen som en prøvelse på den iranske revolusjons styrke og overlevelse. Krigen ble lang, og Irak var villig til å bruke alt i sin makt for å knuse sin regionale rival i øst. Dette resulterte i at det irakiske regimet benyttet kjemiske våpen i krigføringen ved en rekke anledninger. I et forsøk på å lamme Irans økonomi gikk Irak også til angrep på den internasjonale skipsfarten i Persiabukta.

Oppgaven har tatt utgangspunkt i de alminnelige teoriene om norsk utenrikspolitikk. Én grunnstein i den norske utenrikspolitiske tradisjonen er at Norge har blitt beskrevet som en moralsk stormakt og fredsnasjon. Norges støtte til verdensorganisasjonen FN og norsk forfektelse av folkerettslige og humanitære prinsipper har også blitt fremhevet. Etter andre verdenskrig satte norske myndigheter sin lit til FN, som har blitt omtalt som en bærebjelke i norsk utenrikspolitikk.

Hvordan bidro norske myndigheter i FN til å finne en fredelig løsning på konflikten? Hvordan reagerte norske myndigheter på angrep på skipsfart og bruken av kjemiske våpen? Hvorfor handlet Norge slik det gjorde overfor Irak?

Norsk FN-engasjement

Utenriksminister Knut Frydenlund hadde et sterkt ønske om at Norge skulle bidra i Sikkerhetsrådet til å finne en løsning på konflikten. For Norges vedkommende var det viktig å bidra til å styrke Sikkerhetsrådets prestisje, og Utenriksdepartementet mente det dermed var naturlig at den norske FN-delegasjonen bidro i Sikkerhetsrådet i et forsøk på å komme fram til en resolusjon som krevde våpenhvile mellom Irak og Iran. Sammen med Mexico var Norge en viktig deltager i arbeidet som munnnet ut i en resolusjon som krevde våpenhvile i slutten av september 1980. Resolusjonen ble derimot ikke implementert av partene. For Norges vedkommende var det viktige sikkerhetspolitiske og økonomiske årsaker til FN-engasjementet. For det første var den norske skipstrafikken i Persiabukta stor, så det var viktig å bidra til at sikkerheten for norske skipsredere ble ivaretatt. For det andre hadde Norge

interesse av at oljetransporten ble opprettholdt fordi Norges viktigste handelspartnere i Europa var importører av olje fra Persiabukta.

Videre utover høsten 1980 ønsket Norge fortsatt å bidra i FN for å finne en fredelig løsning på krigen mellom Irak og Iran. I så måte begrunnet Utenriksdepartementet Norges engasjement med ønsket om at partene skulle respektere folkeretten. Norge ville samtidig vise seg som et foregangsland hva gjaldt respekten for folkerettslige prinsipper. Respekten for folkerettslige regler hadde vært en viktig del av den norske utenrikspolitikken etter andre verdenskrig. Som et lite land var Norge avhengig av at internasjonale rettsregler ble overholdt slik at det ikke ble den sterkeste rett. Det norske engasjementet i FNs Sikkerhetsråd høsten 1980 avspeilte i så måte norsk utenrikspolitisk tradisjon.

Da Norges medlemskap i Sikkerhetsrådet gikk ut i slutten av 1980 dalte det norske engasjementet i FN. Norge ønsket ikke å ta noe initiativ i FN for å finne en løsning på konflikten når Norge selv ikke satt i Sikkerhetsrådet. I 1981 var det norske engasjementet om å finne en løsning på krigen svakt. Årsaken til dette lå antagelig i at Norge ikke ønsket å ta ordet i Sikkerhetsrådet med mindre det selv var medlem. Dermed forble det norske engasjementet svakt i FN etter at Norges medlemskap i Sikkerhetsrådet gikk ut i slutten av 1980.

Høsten 1982 skulle FN ta opp konflikten mellom Irak og Iran i generalforsamlingen. Utenriksdepartementet ønsket ikke at Norge skulle holde noe innlegg i debatten, men opptre på en så nøytral og upartisk måte som mulig. Det norske engasjementet i FN var svakt også i 1982. Det er påfallende at Norge, som i sin utenrikspolitiske tradisjon har lagt vekt på fred og folkerett, og vist sin støtte til FN, her ikke ønsket å bidra i debatten i FNs generalforsamling. Det var antagelig slik fordi krigen mellom Irak og Iran ikke ble prioritert av den norske regjeringen. Krigen utspilte seg i en region der Norge hadde få direkte interesser, og Utenriksdepartementet mente antagelig at Norge ville være best tjent med ikke å holde innlegg i debatten i FN.

Konflikten utvides

Høsten 1983 gikk en avtale i orden mellom Irak og Frankrike angående leveranse av Super Etendard-fly. Irak skaffet seg flyene i håp om at de ville ha avskrekkende effekt på Iran.

Flyene utgjorde samtidig en stor trussel mot oljetransporten i Persiabukta og mot den internasjonale skipsfarten. For Norges vedkommende var det viktig å sørge for skipsfartens sikkerhet på grunn av Norges rolle som stor skipsfartsnasjon. Likevel var det lite Norge gjorde direkte for å bedre situasjonen på høsten 1983. Norske myndigheter føyde seg i stor grad etter NATO og FN hva gjaldt situasjonen for skipsfarten i Persiagulfen.

Samtidig som de franske flyene truet skipsfarten angrep Irak sivile mål i Iran.

Utenriksdepartementet fryktet således hva Irak var i stand til med de nye flyene, og så med bekymring på utviklingen i konflikten. I november 1983 ble Utenriksdepartementet av Den internasjonale Røde Kors-komiteen (IRKK) på nytt forespurt om støtte på én million kroner, etter at departementet hadde gitt avslag på IRKKs forespørsel i mai 1983. Niels Dahl ved Nødhjelpsenheten mente fortsatt at Norge burde gi det ønskede beløpet, og fikk denne gangen støtte fra Per Ravne ved Politisk avdeling. Situasjonen hadde ikke bedret seg siden IRKKs forrige forespørsel i mai 1983, og partene respekterte fortsatt ikke Genèvekonvensjonene. Samtidig slet IRKK med dårlig økonomi. Til sammen bidro antagelig disse årsakene til at Utenriksdepartementet nå støttet IRKK med én million kroner. Det interessante med dette er at departementet kun ønsket å støtte IRKK med penger, men ikke foreta seg noe annet i sin utenrikspolitikk overfor partene i krigen. Departementet var klar over at situasjonen i Irak var alvorlig, men likevel gjorde ikke departementet noe konkret, annet enn å gi økonomisk støtte til IRKK. Dette viser tydelig at konflikten var nedprioritert hos Utenriksdepartementet.

I februar 1984 fortsatt Irak bombingene av sivile mål i Iran. IRKK oppsøkte den norske delegasjonen i Genève med et ønske om at Norge stilte som beskyttermakt i konflikten. IRKK anså Norge som en egnet kandidat på grunn av Norges humanitære tradisjoner. Per Tresselt ved Rettsavdelingen i Utenriksdepartementet mente Norge burde gjøre dette.

Utenriksdepartementet viste her at det ønsket å bidra på forespørsel fra IRKK. Dette gjentok seg ved flere anledninger mellom 1980 og 1989. Norge ønsket ikke å engasjere seg direkte, men gjorde det da det fikk forespørsel om det fra FN eller IRKK. Årsaken til at Norge kun handlet på forespørsel, og sjelden handlet på selvstendig grunnlag, er antagelig at Norge ikke ønsket å involvere seg mer enn nødvendig i konflikten. Dette er interessant fordi det viser et brudd med den norske utenrikspolitiske teorien om Norge som en pådriver for fred og folkerett i verden. Gjennom den tilbakeholdne rollen Norge spilte, var ikke Norge en pådriver for fred og folkerett i konflikten mellom Irak og Iran. Dette brøt dermed med den norske utenrikspolitiske linjen.

I 1984 ble Irak beskyldt for å ha benyttet kjemiske våpen i angrep mot iranske styrker. Utenriksdepartementet ønsket å bidra i en undersøkelseskommisjon i FN-regi, og stilte Frode Fonnum ved Forsvarets forskningsinstitutt til rådighet. Da FNs rapport var klar, med den konklusjon at Irak hadde benyttet kjemiske våpen, ønsket ikke Utenriksdepartementet at den norske FN-delegasjonen skulle oppfordre Sikkerhetsrådet til å handle på grunnlag av rapporten. Departementet ønsket ikke at den norske FN-delegasjonen skulle ta ordet i Sikkerhetsrådet med mindre Norge selv var medlem. Dette viser nok en gang Norges tilbakeholdne politikk overfor Irak, og at Norge ikke ønsket å ta noe direkte initiativ. Arkivkildene sier ingenting om hvorfor norske myndigheter ikke ønsket å oppfordre Sikkerhetsrådet til å handle på grunnlag av rapporten. En mulig forklaring kan likevel ha vært at Norge ønsket å føre en så nøytral og upartisk politikk som mulig i konflikten, og fryktet således konsekvensene av en norsk oppfordring til handling på grunnlag av rapporten. Dette representerer likevel et brudd i den humanitære tradisjonen i norsk utenrikspolitikk.

Skipsfart og kjemiske våpen

Våren 1984 gjennomførte Irak en rekke angrep på tankskip i Persiabukta. Den norske FN-ambassadøren Tom Vraalsen ble i denne sammenhengen oppsøkt av både Omans FN-ambassadør og Saudi-Arabias FN-ambassadør ved to forskjellige anledninger. Fells for begge var at de ønsket at Norge tok initiativ i FN på bakgrunn av Norges rolle som stor skipsfartsnasjon. Etter samråd med Utenriksdepartementet ble det besluttet at Norge ikke skulle ta ordet i Sikkerhetsrådet. I tråd med norsk FN-praksis skulle ikke Norge ta ordet i Sikkerhetsrådet med mindre det selv var medlem. Norge kom ikke med noe initiativ i FN til tross for at Norge både var en betydelig skipsfartsnasjon, og i tillegg en stor bruker av Persiabukta. Norske skipsfartsinteresser var truet, og det burde føre til at Utenriksdepartementet gjorde et unntak fra den norske FN-praksisen. Et slikt unntak ble ikke gjort. Årsaken er antagelig at departementet ikke ønsket å fravike den upartiske og nøytrale linjen Norge hadde lagt seg på.

Selv da USA ønsket norsk støtte til en resolusjon for å sikre skipsfarten mente Hans Brattestå ved 1. Politiske kontor i Utenriksdepartementet at Norge heller burde være avventende. Dette var antagelig også i et forsøk på å være så upartisk som mulig. Den samme holdningen utviste Norge i NATO. Knut Vollebæk ved 1. Politiske kontor opplyste den norske NATO-

ambassadøren Arnt Rindal at Norge ikke hadde noen synspunkter. Norge hadde åpenbart interesse av at skipsfarten ble sikret, men likevel var den norske holdningen lavmælt både i FN og i NATO, selv om angrepene medførte brudd på folkerettslige prinsipper. Det virker som om Utenriksdepartementet tviholdt på prinsippet om å være upartisk og nøytralt i konflikten, selv om norske interessert var truet. Dette representerer således et klart brudd med den norske utenrikspolitiske tradisjonen om å kjempe for folkerettslige prinsipper. Kun da det norske skipet Torshavet ble angrepet av Irak i desember 1984 rettet norske myndigheter en direkte protest mot Irak.

USA ønsket å gjennomføre en vestlig *démarche* med sikte på å få Irak og Iran til å innstille angrepene på skipsfarten etter at angrepene hadde økt siden desember 1984. Tom Vraalsen ønsket at Norge skulle gjøre dette, men Utenriksdepartementet mente derimot at konflikten var for alvorlig, og at Norge heller burde bidra til å tone konflikten ned. Departementet fryktet antagelig at en vestlig *démarche* kunne føre til ytterligere ustabilitet i området, og mente dermed at det var best å holde seg i ro. Angrepene på Khargøya økte også i omfang utover høsten 1985. Til tross for den alvorlige situasjonen i Persiabukta var det lite aktivitet i Utenriksdepartementet. Departementet hadde antagelig bestemt seg for å være upartisk i konflikten, og tok ikke initiativ med mindre det kom en forespørsel fra FN. Denne norske tilbakeholdenheten kan være et tegn på at konflikten ble nedprioritert i Utenriksdepartementet.

Da iranske styrker okkuperte al-Faw-halvøya i starten av 1986 tok irakiske styrker på nytt i bruk kjemiske våpen. Den norske ambassaden i Teheran mente Norge burde fordømme Irak for denne bruken. Byråsjef Johan Løvald i Utenriksdepartementet mente at bruken måtte fordømmes på det sterkeste. Den norske ambassaden i Bagdad mente derimot at det ikke ville være heldig med en ensidig fordømmelse. Det forelå gjensidige beskyldninger om bruk av kjemiske våpen. Dermed kunne en ensidig fordømmelse av Irak slå uheldig ut. Irak innrømmet bruk av kjemiske våpen, men beklaget ikke bruken. På Nedrustningskonferansen 27. februar 1986 uttrykte statssekretær Torbjørn Frøysnes at den norske regjeringen var bekymret over rapportens konklusjon og at Norge fordømte bruken av kjemiske våpen. Iran ønsket at Norge skulle komme med en offentlig fordømmelse av Irak. Det ønsket ikke regjeringen å gjøre fordi den la vekt på at Norge på generell basis fordømte alle bruk av kjemiske våpen, og mente at den norske holdningen kom klart fram på Nedrustningskonferansen. Nok en gang var Utenriksdepartementet tilbakeholdent med å

komme med kritikk, selv om Iraks bruk av kjemiske våpen helt tydelig brøt med folkerettslige og humanitære regler. Dette representerer således et tydelig brudd med den norske utenrikspolitiske tradisjonen som normalt forfekter internasjonal lovgivning og humanitære rettsregler. De åpenbare bruddene på humanitære og folkerettslige prinsipper ble ikke gjenstand for ytterligere diskusjon i Utenriksdepartementet. Det er selvfølgelig et viktig poeng at beskyldningene om bruk av kjemiske våpen kom fra begge sider, noe som antagelig bidro til at Norge ikke fordømte Irak spesielt.

I starten av 1987 evaluerte den norske ambassaden i Bagdad krigen mellom Irak og Iran. Ambassaden mente FN hadde gjort for lite i konflikten og mente Norge burde gjøre mer. Ifølge ambassaden burde Norge dra nytte av sin uavhengige posisjon i konflikten og engasjere seg mer aktivt. Knut Vollebæk var uenig i konklusjonen til den norske ambassaden i Bagdad, og mente det ikke ville være riktig med et sterkere norsk engasjement. Vollebæk argumenterte med at Norge ikke burde ta noe videre initiativ og fremholdt at et norsk engasjement kunne ødelegge for generalsekretærens arbeid i konflikten. Generalsekretæren hadde opparbeidet seg tillit hos partene gjennom gjentatte meklingsforsøk. Hvis utenforstående blandet seg inn kunne det gjøre vondt verre. Utenriksdepartementets holdning var således avventende inntil det kom en direkte forespørsel fra FN eller IRKK. Antagelig var årsaken til dette den samme som tidligere: Norge ønsket ikke å blande seg inn på eget initiativ, fordi dette kunne få negative konsekvenser for generalsekretærens meklingsbestrebelser.

Et internasjonalisert konfliktbilde

Regionalrådgiver Haakon Hjelde ønsket at Norge skulle engasjere seg i FN sammen med andre maritime land med sikte på å bringe i havn en resolusjon som skulle bedre sikkerheten for skipsfarten i området. Den norske FN-delegasjonen var uenig i dette, og mente Norge heller burde støtte opp om de meklingsforsøkene som forelå. Delegasjonen mente antagelig det beste alternativet ville være å spille videre på generalsekretærens meklingsbestrebelser, og at et direkte norsk engasjement for en resolusjon ikke ville føre noen vei. Norge var dermed opptatt av å opptre upartisk i FN, og ikke ta noe initiativ til tross for at Norge hadde interesse i å sikre skipsfarten. Norske myndigheter satte nok også sin lit til de amerikanske garantiene om å opprettholde navigasjonsfriheten i Persiabukta.

USA økte sitt sjømilitære nærvær i Persiabukta etter at Iran avviste Sikkerhetsrådsresolusjon 598, og ønsket at andre vestlige land skulle bidra med marinefartøyer. Dette var ikke et alternativ for Norge. Norske myndigheter mente det var tilstrekkelig at Norge engasjerte seg i FN. Hjelde mente det burde legges press på Irak på samme måte som på Iran. Dette vitner om at Norge ønsket å opptre så upartisk som mulig i en spent situasjon. Fra norsk side ble det også foretrukket å ha en FN-styrke i sjøen heller enn nasjonale initiativ. USA så på situasjonen i Persiabukta som såpass prekær at det sendte 26 skip til området for å garantere skipsfartens sikkerhet. Norge ønsket derimot ikke å ta et slikt standpunkt. Årsaken til den norske tilbakeholdenheten med tanke på skipsfartens sikkerhet spesielt, og i konflikten generelt, lå antagelig i det amerikanske flåtenærværet. Amerikanerne var tydelige på at de ville opprettholde navigasjonsfriheten og sikkerheten for den internasjonale skipstrafikken, om nødvendig med militære midler. Den amerikanske garantien gjorde at norske myndigheter var forsikret om at norske skip også ville bli beskyttet av amerikanerne. På den måten kunne Utenriksdepartementet konsentrere seg om andre saker. Mye tyder på at Iran-Irak-krigen var nedprioritert i Utenriksdepartementet.

I Utenriksdepartementet satte Hjelde spørsmålsteget ved FNs rolle i konflikten. Hjelde undret seg over hvorfor FN ikke hadde klart å fatte et bindende vedtak i konflikten. Samtidig ønsket Hjelde at partene måtte forplikte seg mer til FN-pakten. Dette er illustrerende for synet på FN i norsk utenrikspolitikk. FN hadde vært en bærebjelke i norsk utenrikspolitikk etter andre verdenskrig. Norske myndigheter viste stor støtte til FNs institusjoner, og ønsket å bidra aktivt til å styrke Sikkerhetsrådet og generalsekretærens rolle. Utenriksdepartementet la stor vekt på FN som konfliktløser i verden, og ønsket at land skulle forplikte seg mer til FN-pakten. I konflikten mellom Irak og Iran kan det virke som om Utenriksdepartementet hadde en overdreven stor tro på FN som konfliktløser. I tillegg vitner den norske tilbakeholdenheten i FN om et brudd i norsk FN-tradisjon. Norge jobbet ikke aktivt for å støtte opp om Sikkerhetsrådet eller generalsekretæren, slik Utenriksdepartementet gjentatte ganger hevdet. Norge var kun en passiv bidragsyter, som kun handlet på direkte forespørsel.

Folkemord mot kurderne, våpenhvile og krigsfangespørsmål

De kjemiske angrepene mot den kurdiske befolkningen i mars 1988 vakte oppsikt i Norge. I april 1988 lurte Stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, Ingeborg Botnen, på hva utenriksministeren ville gjøre med saken. Fungerende utenriksminister Johan Jørgen Holst

svarte at saken hadde vært oppe i FN, men at det ikke ville være aktuelt med et norsk initiativ i saken. Holst viste til Norges deltakelse på Nedrustningskonferansen, der Norge jobbet for et globalt forbud mot kjemiske våpen. Men Norge ville altså ikke ta noe initiativ. Dette viser hvordan Utenriksdepartementet nok en gang relativt ukritisk satte sin lit til at FN skulle ordne opp. Norge var derimot ikke en pådriver for å få en slutt på Iraks bruk av kjemiske våpen. Dette står dermed i kontrast til den norske utenrikspolitiske teorien om Norge som en pådriver for fred og folkerett, og den humanitære tradisjonen i norsk utenrikspolitikk fremstår også som svekket.

18. juli 1988 godtok Iran resolusjon 598 om våpenhvile. Norge hadde aktivt støttet resolusjon 598, og ønsket å bidra med observatørstyrker. Norske myndigheter mente at FN hadde vært vellykket i sitt arbeid med å skape fred mellom Iran og Irak. Denne slutningen må det settes spørsmålstegn ved. I løpet av de åtte årene krigen varte hadde ikke FNs resolusjoner skapt fred mellom partene. De viktigste årsakene til at krigen tok slutt og at Iran godtok resolusjon 598, var at iranernes kammoral var svekket og at iranske styrker hadde lidd tilbakeslag på slagmarken. Samtidig mente norske myndigheter at FN hadde blitt styrket som følge av arbeidet med konflikten. FNs arbeid hadde ikke ført til resultater, så FN kan vanskelig sies å ha blitt styrket. Verdenssamfunnets tro på FN som konfliktløser hadde tvert imot blitt svekket. Det var ikke FNs arbeid som førte til fred mellom Irak og Iran, men en rekke andre årsaker.

Etter krigen bidro Norge med personell i The United Nations Iran-Iraq Military Observer Group (UNIIMOG) med ansvar for å overvåke våpenhvilen mellom Irak og Iran. I dette tilfellet handlet Norge i tråd med de utenrikspolitiske tradisjonene. Således er dette et eksempel på at Norge ønsket å delta i FN-arbeid, noe som viser hvor viktig FN var i norsk utenrikspolitikk, og hvordan Norge ønsket å bidra til å øke FNs kredibilitet. Det samme gjaldt i krigsfangespørsmålet. Professor Torkel Opsahl hadde deltatt i FNs ekspertgruppe, som ved flere anledninger hadde avdekket brudd på Genèvekonvensjonene. Etter krigens slutt var Opsahl bekymret for at en løsning på situasjonen for krigsfangene skulle la vente på seg i påvente av en helhetsløsning på konflikten. Ekspedisjonssjef Ole Peter Kolby tok kontakt med den irakiske ambassadøren i Stockholm og sa at Norge var bekymret for situasjonen for krigsfangene, og at Norge ville ta opp saken i FN. Regionalrådgiver Gunnar Flakstad mente den irakiske ambassadøren burde innkalles til Oslo. Dette mente utenriksråd Helge Vindenes og Kolby var for drastisk, og mente det heller burde formidles over telefon. Uansett viser dette at Utenriksdepartementet aktivt tok initiativ til å bedre situasjonen for krigsfangene i

Irak. I motsetning til under selve krigen, viste den humanitære tradisjonen i norsk utenrikspolitikk seg i etterkant av krigshandlingene. Den passive, tilbakeholdne rollen Norge spilte mens krigen pågikk ble erstattet av en mer aktiv rolle etter krigens slutt.

En tilbakeholden moralist

Gjennom niårsperioden behandlet i denne avhandlingen var den norske utenrikspolitikken i stor grad tilbakeholden overfor Irak. Norge engasjerte seg sterkt da det selv satt i Sikkerhetsrådet, men ønsket ikke å bidra aktivt når Norge ikke lenger var medlem. Selv om Norge hadde åpenbare interesser i å sikre skipsfarten, var holdningen her også balansert og tilbakeholden. I krigen benyttet Irak kjemiske våpen gjentatte ganger, noe som var klart i strid med folkeretten. I norsk utenrikspolitisk tradisjon var folkerett et viktig ankerpunkt. Likevel ønsket ikke Utenriksdepartementet å ta et norsk initiativ på grunnlag av FN-rapportene som konkluderte med at Irak hadde benyttet kjemiske våpen. Den norske utenrikspolitikken overfor Irak under Iran-Irak-krigen var derfor ikke i samsvar med norsk utenrikspolitisk tradisjon om fred, folkerett og humanitære regler. Norske tradisjoner om å støtte opp om FNs arbeid og å bidra gjennom FN for å løse konflikter var fraværende overfor Irak i denne perioden, med unntak av en kort periode høsten 1980 da Norge var medlem av Sikkerhetsrådet.

Litteratur

- Abdullah, Thabit A. J. *A Short History of Iraq*. Andre utgave. Harlow: Pearson Educational Limited, 2003.
- Butenschøn, Nils A. "Norge og Midtøsten" i Knutsen, Torbjørn L., Sørbø, Gunnar M. og Gjerdåker, Svein (red.). *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1995.
- Børresen, Jacob, Gjeseth, Gullow og Tamnes, Rolf. *Allianseforsvar i endring*, Norsk forsvarshistorie 1970-2000, bind 5. Bergen: Eide forlag, 2004.
- Chartouni-Dubarry, May. "The Development of Internal Politics in Iraq from 1958 to the Present Day" i Hopwood, D., Ishow, H. og Koszinowski, T. (ed.). *Iraq: Power and Society*. Oxford: Garnet Publishing, 1993.
- Chatelus, Michel. "Iraq and its Oil: Sixty-five Years of Ambition and Frustration" i Hopwood, D., Ishow, H. og Koszinowski, T. (ed.). *Iraq: Power and Society*. Oxford: Garnet Publishing, 1993.
- Cleveland, William L. *A History of the Modern Middle East*. Third Edition. Colorado: Westview Press, 2004.
- Eide, Espen Barth. "Et lite land i verden" i Bull, Tove og Norvik, Harald (red.). *Norge: Portrett av en nasjon*. Oslo: Dinamo Forlag, 2004.
- Eriksen, Knut Einar og Pharo, Helge Øystein. *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965*, Norsk utenrikspolitikk historie, bind 5. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Farouk-Sluglett, Marion and Sluglett, Peter. *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*. London: I. B. Tauris, 1990.
- Furre, Berge. *Norsk historie, 1914-2000: Industrisamfunnet – frå vokstervisje til framtidstil*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1999.
- Hiro, Dilip. *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*. New York: Routledge, 1991.
- Hopwood, Derek. "Social Structures and the New State 1921-1958" i Hopwood, D., Ishow, H. og Koszinowski, T. (ed.). *Iraq: Power and Society*. Oxford: Garnet Publishing, 1993.
- Hopwood, D., Ishow, H. og Koszinowski, T. (ed.). *Iraq: Power and Society*. Oxford: Garnet Publishing, 1993.
- Khaddurri, Majid. *The Gulf War: The Origins and Implications of the Iraq-Iran Conflict*. Oxford: Oxford University Press, 1988.

- Knutsen, Torbjørn L., ”Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt” i Knutsen, Torbjørn L., Sørbø, Gunnar M. og Gjerdåker, Svein (red.). *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1995.
- Knutsen, Torbjørn L., Sørbø, Gunnar M. og Gjerdåker, Svein (red.). *Norges utenrikspolitikk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1995.
- Neumann, Iver N. og Leira, Halvard. *Aktiv og avventende: Utenrikstjenestens liv 1905–2005*. Oslo: Pax Forlag, 2005.
- Rogan, Eugene. *Araberne – Historien om det arabiske folk*. Oversatt av Nyquist, Gunnar. Oslo: Gyldendal, 2011. Originaltittel: *The Arabs – A History*. New York: Basic Books, 2009.
- Svenbalrud, Halvard kvale. ”Foundation and Ornamnet: The United Nations as ”Cornerstone of Norwegian Foreign Policy,” 1970-1990”. Universitetet i Oslo: PhD-avhandling, 2012.
- Tamnes, Rolf. *Oljealder, 1965-1995*, Norsk utenrikspolitikk historie, bind 6. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Tripp, Charles. *A History of Iraq*. Third Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Waage, Hilde Henriksen. *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*. Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk, 2013.
- Yapp, Malcolm E. *The Near East since the First World War*. London: Longman Group, 1991.

Kilder

Nettkilder

<https://forsvaret.no/fakta/aktivitet/internasjonale-operasjoner/Midtoesten> lest 14.10.2015

<https://history.state.gov/departments/history/short-history/iraniancrises> lest 02.11.2015

http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iran_rel_1986.jpg lest 20.10.2015

http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iraq_ethnoreligious_1992.jpg lest 20.10.2015

http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iraq_rel_1976.jpg lest 20.10.2015

https://snl.no/Norges_Eksport%C3%A5d lest 31.10.2015

<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/uniimogbackgr.html> lest 29.09.2015

Utenriksdepartementets arkiv, Oslo (UD)

UD 25.4/58 – Politikk Irak – Bind 16–25

UD 25.11/42 – Krigen Iran-Irak – Bind 1–39

UD 34.4/58 – Irak-Norge politikk – Bind 4–5

UD 52.11/58 – Iraks oljeutvinning

Vedlegg: Kart

Kart 1: Folkegrupper i Irak.³⁹⁰

Ethnoreligious Groups

725881 (801274) 8-92

³⁹⁰ Tilgjengelig her: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iraq_ethnoreligious_1992.jpg Hentet 20.10.2015

Kart 2: Irak 1976.³⁹¹

Base 502880 1-76

³⁹¹ Tilgjengelig her: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iraq_rel_1976.jpg Hentet 20.10.2015

Kart 3: Iran 1986.³⁹²

³⁹² Tilgjengelig her: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iran_rel_1986.jpg Hentet 20.10.2015